

ΑΪΠΥΤΟΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΕΝΕΟΥ

«... Οἱ δ' ἔχον Ἀρκαδίην ὑπὸ Κυλλήνης ὄρος αἰτύ,
Αἰπύτιον παρά τύμβον, ἔν' ἀνέρες ἀγχιμαχῆται, οἳ
Φενεόν τ' ἐνέμοντο... Στύμφηλόν τ' εἶχον...».

(Ἰλιάδα Β. 605-608)

ΧΕΙΡ ΓΕΩΡΓΓΙΟΥ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Η ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΙΣ (Λεπτομέρεια)

ΕΤΟΣ ΣΤ'. ΔΙΠΛΟ ΤΕΥΧΟΣ 18-19

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1998

ΑΪΠΥΤΟΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΕΝΕΟΥ

Το περιοδικό ονομάστηκε "ΑΪπυτος" από την αναφορά στην Ιλιάδα "Αιπύτιον παρά τύμβον" που έγινε θρύλος και μένει ζωντανός ως τις μέρες μας.

Αιώνες τώρα ψάχνουν να βρουν τον κρυμμένο θησαυρό του, κάπου στις πλαγιές της Ζήρειας που είναι θαμμένος και αφού μέχρι τώρα δε βρέθηκε, τον κάναμε περιοδικό και ψάχνουμε για τον άλλο θησαυρό, της ιστορίας, του πολιτισμού και της ζωής του τόπου μας

- ⊗ **Εξώφυλλο:** "Η Χριστού γέννησις" λεπτομέρεια από φορητή εικόνα του αγιογράφου **Γιώργου Κωστόπουλου** μαθητή του Κόντογλου.
- ⊗ **Οπισθόφυλλο:** Προσωπογραφία του Ρήγα Βελεστινλή που φιλοτέχνησε ο "ξωγράφος των αγγέλων" **Βλάσης Τσοτσώνης** ειδικά για την έκθεση "Το όραμα του Ρήγα" που έγινε στο Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων.
- ⊗ Η μακέττα του λογότυπου είναι της **Βασιλικής Φιλίππου**.

- ⊗ "Χέρι - χέρι Έλληνες χωρικοί του Ζεμινού χορεύουν στα χρυσαφένια διλιανά, άνδρες γενειοφόροι με λεικές φουστανέλλες και γυναίκες που λικνίζονται με τις πολύχρωμες φορεσιές τους" (Φωτογραφία **Fred Boissonas 1903**)

Έτος ίδρυσης 1993.

Τριμηνιαία Έκδοση

μη κερδοσκοπική

Τεύχος 18-19

Ιούλιος - Δεκέμβριος 1998

■
Έκδοση - Διεύθυνση
Σύνταξη:

Σπύρος Κ. Μιχόπουλος

Κατσιμπίτη 49

15561 - Χολαργός

Τηλ.: 65 11883

FAX 3303282

■
Στην ίδια διεύθυνση:

Αλληλογραφία

Συνεργασίες - επιταγές

■
Ετήσια συνδρομή

Εσωτερικού: 3.000

Εξωτερικού: 7.000

■
Στους μαθητές των

Γυμνασίων και Λυκείων

Στυμφαλίας - Φενεού

αποστέλλεται Δωρεάν

■
Φωτοσύνθεση - Μοντάζ

Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία:

Ηλεκτρονικές Τέχνες

Αραχώβης 61

Τηλ.: 3300914 - 3813801

■
Διεθνής Κωδικός αριθμός

περιοδικού:

(ISSN) 1106-0387

ΔΡΧ. 1.500

Α Φ Ι Ε Ρ Ω Μ Α

1798 - 1998

200 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΚΑΙ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

Ρήγας Βελεστινλής

Διονύσιος Σολωμός

“Έν τῷ μνησθῆναι αὐτοῖς”

«...ΤΟΣΟ ο Ρήγας Φεραῖος ὅσο και ο Διονύσιος Σολωμός ἔχουν ἀνάγκη να ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἀσφυκτικὴ πανοπλία τοῦ «εθνικοῦ», να κατέβουν ἀπὸ τὸν ἀνάμεσα σε συννεφάκια θρόνο τους, που ἔτσι κι ἀλλιῶς δεν τὸν ἔχουν ἀνάγκη, και να παρουσιασθῶν αὐθεντικοὶ και ἀνθρώπινοι ὥστε να γίνουν προσιτοὶ σε περισσότερο κόσμο. Ἰδίως στις νεότερες ηλικίες, που εἶναι κρίμα να στεροῦνται τα πολλὰ και ἐξαιρετικὰ σύγχρονα μηνύματα που μποροῦν να πάρουν σκύβοντας πάνω ἀπὸ τὴ ζωή και τὸ ἔργο των δύο αὐτῶν ἀνδρῶν.(...)»

ΤΟ να τους παρουσιάσουμε στην ἀνθρώπινη διάστασή τους, ἀφήνοντας να προηγηθεῖ τὸ τραγικὸ τῆς προσωπικότητάς τους, τοῦ ἐπικού τῆς μέχρι σήμερα φήμης τους, εἶναι ὅ,τι καλύτερο μπορούμε να κάνουμε ὅτο προς τιμὴν τους ἀφιερωμένο ἔτος.

Σ.Σ. Ἀπὸ τὸ ἄρθρο “Περὶ τιμῶν και τιμῆς” τοῦ Διονύση Βίτσου στο περιοδικὸ “Περίπλους” (1998 Ἀρ. τεύχους 45).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αφιέρωμα: 1798-1998 “Εν τῷ μνησθῆναι αὐτοῖς”	97
Κωνσταντῖνος Δημόπουλος: Ρήγας Βελεστινλής	99
Κωνσταντῖνος Σβολόπουλος: Ο Ρήγας στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες	102
Χάρις Ξανθουδάκης: Ο Σολωμός μελοποιημένος	108
Τασούλα Καραγεωργίου: “Η συνάντηση των νέων με τη σολωμική ποίηση”	113
Νίκη Παρούση: Διονύσιος Σολωμός	116
Ευθυμία Παπασύρον - Καραδημητρίου: Η μορφή και το πνεῦμα των λαϊκῶν εικόνων του ‘40	119
Γιάννης Δώλος: Δημόσια γη- μια επιγραφική ματωρία	124
Σπύρος Μιχόπουλος: Φωτογραφικές μαρτυρίες και αφηγήσεις για το Ζεμενό	128
Τάκης Μπουγιούκος: Τα κάστρα και οι πύργοι της Φενεού	134
Γιώργος Σταματόπουλος: Στο ναό της Πολιάδος Αθηνάς	137
Δημήτριος Λύρας: Οι εμποροπανηγύρεις Στιμφαλίας και Φενεού	139
Ο Αγογράφος Γιώργος Κωστόπουλος (Παρουσίαση)	146
Σπύρος Μιχόπουλος: Κάλπες και κύριοι	153
Φάνης Κωστόπουλος: Το “Σύνταγμα” της Κορίνθου στην επανάσταση της Σφενδόνης και η “Πρότη προς Κορινθίους”	156
Αστέρης Κοββατζής: Στη Βάλτσα μια νύχτα	158
Ευαγγελία Παπαχρήστου - Πάνου: Τα βατιόμουρα της γιαγιάς (ποίημα)	160
Παντελής Τρωγάδης: (ποίημα)	161
Γιώργος Σταματόπουλος: Δεκέμβρης	162
Από τις παλιές εφημερίδες	163
Στιμφαλιακά, Φενεάτικα και άλλα. (Σχόλια και σκέψεις του Ίαμου)	164
<i>(Για λόγους επικαιρότητας, Μικρό παράρτημα. Ο “Αίλυτος”. Και ο Ίαμος. Επιτέλους... “ρήσθη”. Και... τρωκόμος. Με “αγγλικού” και “γυμναστικού”. Το πανηγύρι στά Κιάνια. Ο “Καποδίστριας” της Στιμφαλίας. Η έδρα του δήμου. Να έλθει επί τόπον. Η επιείκεια. Η επόμενη μέρα. Αθλητικά και άλλα. Το Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Κορίνθου. Η προτομή της Αλκμήνης. Η πολιτεία των Αγγέλων. Θέατρο “Βασίλης Γεωργιάδης”. Για το Αφιέρωμα.</i>	
Βιβλιοπαρουσίαση	173
Είπαν “Εγώ φαν για τον “Αίλυτο”	175
Ενδοχρονία την προσπάθεια	176

Κωνσταντίνος Δημόπουλος
Καθηγητής της Ιατρικής Σχολής
και Πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΡΗΓΑ

Ρήγας Βελεστινλής

Τον οραματιστή της ελληνικής ανεξαρτησίας και της πρώτης νεοελληνικής δημοκρατίας, τον εθνομάρτυρα Ρήγα Βελεστινλή τίμησε το Πανεπιστήμιο Αθηνών για την επέτειο 200 χρόνων από τη μαρτυρική του θυσία με διημερίδα υπό τον γενικό τίτλο "Το όραμα του Ρήγα" που πραγματοποιήθηκε στις 21 και 22 Σεπτεμβρίου στη Μεγάλη Αίθουσα Τελετών.

Η τελετή έναρξης έγινε παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Κωστή Στεφανόπουλου με ομιλία του Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Κωνσταντίνου Δημόπουλου την οποία και δημοσιεύουμε εδώ ύστερα από την ευγενική και εξόχως τιμητική παραχώρηση που έκαμε στο περιοδικό μας.

Το πρόγραμμα της πρώτης ημέρας που παρακολούθησαμε, περιελάμβανε ομόκεντρες προς το γενικό θέμα ομιλίες Ελλήνων και ξένων πανεπιστημιακών καθηγητών και πλαισιώθηκε με μουσική εκδήλωση (με τη φροντίδα του καθηγητή του Ιονίου Πανεπιστημίου κ. Χάρη Ξανθουδάκη) από την Ορχήστρα Μπαρόκ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Ιονίου Πανεπιστημίου με θέμα: "Δέκατος Όγδοος Αιώνας: Οι επαναστάτες γράφουν μουσική".

Σ.Κ.Μ.

Είχα και εξακολουθώ να έχω τη γνώμη πως το σύγχρονο Πανεπιστήμιο παράλληλα με την παραγωγή και τη μετάδοση της γνώσης, είναι ανάγκη να βρίσκεισαι σε διαρκή σχέση και σύνδεση με τη ζωή και τα προβλήματά της, να πρωτοπορεί και να πρωτοστατεί σε εκδηλώσεις και κινήσεις που ενδιαφέρουν άμεσα την κοινωνία, να σπλλαμβάνει τη βοή των πλησιάζόντων γεγονότων, να οσμίζεται το μέλλον και, αν οι καιροί που έρχονται είναι χιλιεπώ, να προειδοποιεί για τον επερχόμενο κίνδυνο, όπως οι χήνες του Καπιτωλείου. Στη σημερινή μάλιστα εποχή, που όλοι μας βιώνουμε έντονα το τραγικό σύνδρομο της έκπτωσης και της παρακμής, της πτωχείας των συνειδήσεων και της απουσίας των αξιών, έχω τη γνώμη ότι το Πανεπιστήμιο επιβάλλεται κατά καιρούς να σπεύδει στα πάτρια κληροδοτήματα της αρετής και της σοφίας και να ενεργοποιεί και αξιοποιεί την εθνική μας περιουσία. Τιμητικό το χρέος είναι να σαλπίζει το εθνικό εθνικό, να κεντρίζει δυνατά και οδυνηρά τις ναρκωμένες συνειδήσεις, ν' αφυπνίζει τα χαυνωμένα πνεύματα, ν' αναστηλώνει την εθνική μας μνήμη, την ελληνική μας συνείδηση και την ελληνική μας πίστη και να παρέχει την ευχέρεια και τη δυνατότητα στον καθένα από εμάς να λουστεί στα γάργαρα και καθαρά νερά της ιστορίας - της παλαιάς και της πρόσφατης. Γιατί μέσα στην ιστορία θα βρούμε τον πραγματικό μας εαυτό, μέσα από την ιστορία θα πάρουμε τα αναγκαία μηνύματα, θ' αποκτήσουμε την εθνική μας αυτογνωσία και θα μπορέσουμε να γίνουμε αυτό που πραγματικά είμαστε και αξίζουμε. Μέσα από την ιστορία μας και την παράδοσή μας θα μπορέσουμε να απορρίψουμε το ξένο, το οθνείο υλιστικό μπόλιασμα, ν' αποδιώξουμε τους λωτούς, που μας κάνουν να ξεχνάμε ποιοι είμαστε, και να μεταδώσουμε, να διαδώ-

σουμε και να διασώσουμε αυτό που είναι αληθινή μετάληψη ζωής, δηλαδή την πνευματικότητα της ανθρώπινης παρουσίας, όπως αυτή αισθητοποιείται και εκφράζεται μέσα από την πορεία της ζωής και μέσα απ' τους αγώνες των μεγάλων πρωταγωνιστών και των μεγάλων προτύπων της. Και μια τέτοια ακριβώς διάσωση και μετάδοση επιχειρούμε απόψε τιμώντας, από κοινού με το Δήμο Αθηναίων, τη μνήμη και το έργο, την προσφορά και τη θυσία του πρωτομάστορα και πρωτομάστρα της Ελληνικής Επανάστασης: του **Ρήγα Βελεστινλή**.

Ο Ρήγας Βελεστινλής, επονομαζόμενος και Φεραίος, ανήκει στη χορεία των εξαιρετικών εκείνων προσωπικοτήτων, που με το έργο τους και τη θυσία τους φώτισαν το Γένος, δόξασαν τον ελληνισμό κι έγιναν σταθερά σημεία αναφοράς και δείκτες της πορείας του. Η αγάπη του και το πάθος του για τη λευτεριά και η επαναστατική ορμή και φλόγα του, τον ανέδειξαν σε κήρυκα του ξεσηκωμού του σκλαβωμένου γένους και σε ακούραστο αγωνιστή της αναγέννησης και της ανάστασής του. Ολόκληρη η ύπαρξη του Ρήγα Βελεστινλή ριγιά και δονείται από το όραμα της ελευθερίας, η οποία είναι γι' αυτόν φλόγιο φλάμπουρο αναστάσεως, όραμα και αίτημα ζωής, αναπνοή και οστική δύναμη του πολιτισμού. Πίστευε ότι μόνο ο ελεύθερος λογίζεται ως άνθρωπος και είναι άνθρωπος, διότι μόνο ο ελεύθερος συλλογάζεται καλά. Με το αιδούλωτο φρόνημά του και την ελληνική του αρετή, με τον ρηξικέλευθο πολιτικό του λόγο και την ανατρεπτική και επαναστατική του δράση, δεν κλείστηκε και δεν περιορίστηκε στον εαυτό του, αλλά επιχειρήσε και υπηρέτησε το ανέβασμα των συμπατριωτών του και με τα εμπνευσμένα και ενθουσιώδη πατριωτικά και επαναστατικά τραγούδια του βιάθηκε να φωτίσει, να επικουρήσει, να συναγείρει και να εξεγείρει του ραγιάδες, κάνοντας τον πόθο τους για τη λευτεριά σύνθημα και τραγούδι και σκοπό ζωής.

Πνεύμα ανυπότακτο και δυνατό, φιλελεύθερο και δημοκρατικό, ο μεγάλος αυτός οραματιστής και επαναστάτης, μπόρεσε να αναδειχθεί σε ρωμαλέα μορφή της εθνεγερσίας και να αποδειχθεί άξιος συνεχιστής των μεγάλων προγόνων. Ως αληθινός και φλογερός δάσκαλος έσπειρε σπόρους ιδεών στις ψυχές και τα πνεύματα των πονεμένων και των καταρρονημένων ραγιάδων, φύτεψε το σπόρο του ξεσηκωμού και του λυτρωμού, διήγειρε, πυροδότησε και εφλόγισε συνειδήσεις και με το τραγούδι του ένωσε τους σκλάβους και προκάλεσε έκσταση αλλά και ξέσπασμα στις καρδιές και τις ψυχές τους. Ο Ρήγας πίστευε, όπως και ο Κοραΐς, πως το ελληνικό Έθνος μπορεί ν' αποτινάξει τον βαρύτερο οθωμανικό ζυγό, εάν δημιουργήσει τις κατάλληλες εκείνες προϋποθέσεις, που θα επιτρέψουν στους ραγιάδες να μορφωθούν, ν' αφυπνιστούν και να αγωνιστούν συνειδητοποιημένοι για τη λευτεριά. Γι' αυτό και, για να δημιουργήσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις, τυλώνει διάφορα έντυπα, που θεωρούσε απαραίτητο να μεταφερθούν στην Ελλάδα και να κυκλοφορήσουν ανάμεσα στους σκλαβωμένους, για να επιτελέσουν το εθνεγερτικό και απελευθερωτικό τους έργο. Πίστευε ακόμη πως, για να αφυπνιστούν οι σκλάβοι, χρειάζονται μηνύματα, συνθήματα και ειδικά τραγούδια, που ν' αγγίζουν τις καρδιές τους. Κι ένα τέτοιο τραγούδι είναι ο Θούριος, μέσα απ' τον οποίο ο Ρήγας καλεί σε εξέγερση όλους τους λαούς της Βαλκανικής: ακόμη και τους Τούρκους που καταπιέζονται από τη βάρβαρη οθωμανική εξουσία. Ο Θούριος, που πλημμυρίζει απ' το πάθος της αγάπης στην εθνική και κοινωνική ελευθερία, αποτέλεσε προσκλητήριο και εμβατήριο κατά της σκλαβιάς κι έγινε η σάλπιγγα, που καλούσε τους υπόδουλους σε ένοπλο αγώνα για τη λευτεριά. Ο Θούριος δεν είναι μόνο ένα απλό πατριωτικό τραγούδι, προορισμένο να συγκινήσει ένα στενό κύκλο φίλων ή να συνοδεύσει τα ονειροπολήματα των συμπατριωτών του Ρήγα. Είναι ένα ανοιχτό και απροκάλυπτο μανιφέστο, ένα σάλπισμα ξεσηκωμού κι ένα σύνθημα επαναστατικού συναγερμού για

όλη την τουρκοκρατούμενη Βαλκανική και την εγγύς Ανατολή. Γι' αυτό και ο ραγιάς, ο κάθε ραγιάς, τον κρατάει φυλαχτό στο στήθος του και, στο άκουσμά του, κλαίει από συγκίνηση. Με τον Θούριό του ο Ρήγας αναδεικνύεται όχι μόνο σε μεγάλο πατριώτη κι επαναστάτη αλλά και σε μεγάλο λαϊκό διαφωτιστή και οραματιστή. Οι οραματισμοί και οι προθέσεις του Ρήγα βέβαια δεν περιορίζονται μόνο στην αποτίναξη του ξένου ζυγού και στην επίτευξη μιας ελεύθερης εθνικής κυριαρχίας, αλλά επεκτείνονται και στη συνένωση σε μια Ομοσπονδία όλων των λαών της Βαλκανικής και της Ανατολικής Μεσογείου, που στέναζαν κάτω από τον Οθωμανικό ζυγό, μέσα από την υπέρβαση των θρησκευτικών και φυλετικών διακρίσεων και των παντοίων τεχνητών φραγμάτων, που χωρίζουν τους λαούς και κρατούν τον ένα μακριά από τον άλλο.

Δυστυχώς όμως τα μεγαλόπνοα σχέδια του Ρήγα δεν επρόκειτο ποτέ να ολοκληρωθούν, όπως αυτός τα είχε συλλάβει και τα είχε οραματιστεί, αφού η αυστριακή αστυνομία έθεσε τέρμα εις αυτά με τη σύλληψή του και την παράδοσή του στους Τούρκους, που τον έκλεισαν σιδηροδέσιμο στις φυλακές του Βελιγραδίου. Αν όμως είναι σωστό ότι οι πραγματικές αλυσίδες δεν βρίσκονται στα χέρια αλλά στο νου και την ψυχή του ανθρώπου, τότε ο αλυσοδεμένος Ρήγας, μέσα στις εφιαλτικές φυλακές του Βελιγραδίου, ήταν ίσως ο πιο ελεύθερος άνθρωπος της οθωμανικής αυτοκρατορίας ή του καιρού του. Διότι να μιν μπόρεσαν οι αυτοκρατορίες του κακού να βάλουν αλυσίδες στο σώμα του, για να τον ευτελίσουν και να τον τσακίσουν, όμως δεν μπόρεσαν να κάνουν το ίδιο με το πνεύμα του και την ψυχή του. Γιατί, αν "τό εν ημίν φως" φωτίζει το πνεύμα και θερμαίνει την ψυχή, όλα τα δεσμά του κόσμου είναι ανίσχυρα. Και είναι ανίσχυρα, διότι το κράτος των ψυχών και των συνειδήσεων είναι αήτητο, αν μια πίστη υψηλή θερμαίνει αυτές τις ψυχές και αυτές τις συνειδήσεις. Αυτά όμως, για να γίνουν, θέλουν αρετή και τόλμη, παιδεία και πίστη και αγώνα. Και ο Ρήγας τα είχε όλα αυτά. Γι' αυτό κι ως τη στεργή του ώρα ο Θεσσαλός εθνομάρτυρας παρέμεινε αδάμαστος και γενναίος, όπως γενναίος στάθηκε σε όλη του τη ζωή.

Λίγο πριν το τραγικό του τέλος, που στα 41 του χρόνια και ύστερα από στραγγαλισμό επήλθε τη νύκτα της 24ης προς την 25η Ιουνίου το 1798, αυτός ο αγνός και ακούραστος πρόδρομος της Επανάστασης θα πει: "Αρκέτο σπόρο έσπειρα. Κάποια μέρα θα βλαστήσει και το Γένος μου θα συλλέξει το γλυκάτατο καρπό". Και πραγματικά βλάστησε και συνέλεξε το Έθνος τον καρπό του.

Κύριε Πρόεδρε της Ελληνικής Δημοκρατίας, Κυρίες και Κύριοι,

Τιμούμε απόψε μια μεγάλη προσωπικότητα του Νέου Ελληνισμού, που ίσπαται ενώπιόν μας ως ιδανική μορφή, χαραγμένη επί πεντελικού μαρμάρου, και υψώνει προ της ιστορίας και της αιωνιότητας το λαμπρόν μέτωπον του ήρωα. Τιμούμε το Ρήγα Βελεστινλή από το θάνατο του οποίου έχουν περάσει διακόσια ολόκληρα χρόνια και του οποίου η ύπαρξη δονήθηκε από το όραμα της ελευθερίας. Τιμούμε απόψε έναν απ' τους τολμηρότερους πολιτικούς στοχαστές, απ' τους θερμότερους υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κι απ' τους πιο μεγάλους οραματιστές, που με το αίμα του καθαγίασε την προσφορά του στο Γένος. Ο Ρήγας Βελεστινλής υπήρξε αναμφισβήτητα ο άνθρωπος, ο οποίος, σε μια δραματική στιγμή της ιστορικής πορείας του Ελληνισμού, ενσάρκωσε την ιδέα της ελευθερίας και την απόφαση του θανάτου, τη ζωτικότητα και το πολυμήχανο, τη μαχητικότητα και το ακατάβλητο της φυλής μας. Η τιμή και η δόξα του ανήκει. Και η ευγνωμοσύνη του Έθνους αιώνια θα συνοδεύει τη μνήμη του. Γιατί υπήρξε ο μέγας και ο πρώτος, ο πρωτομάστορας και ο πρωτομάρτυρας. Αυτός που, όπως λέει ο ποιητής,

*Όταν θα θέλουν οι Έλληνες να κανηθούν,
τέτοιους βγάζει το Έθνος μας θα λένε...*

Ο Ρήγας και ο Κοραΐς βοηθούν την Ελλάδα να ανορθωθεί και να αποτινάξει τα δεσμά της τυραννίας. (Πίνακας του Θεόφιλου Βόλος, 1911)

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος
Καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής
του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο Ρήγας στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες

Εισαγωγή

Ο Ρήγας γεννήθηκε στο Βελεστίνο - πιθανότερο έτος γέννησης το 1757. Ως μαθητής και, στη συνέχεια, δάσκαλος, περιόδευσε τα χωριά του Πηλίου - ονομαστικά αναφέρονται η Ζαγορά και ο Κισσός - και, ακόμη, τα Αμπελάκια. Αρνητής της βίας

και της καταπίεσης, θα καταρύγει - σύμφωνα με την παράδοση - στον Όλυμπο, στο πλευρό των Αρματωλών, και στο Άγιον Όρος, για να καταλήξει στην Κωνσταντινούπολη, σε αναζήτηση καλύτερης τύχης και πληρέστερης μόρφωσης. Στο χώρο της ιστορικής "βασιλίδος των πόλεων", στην καρδιά ενός δικτύου ζωτικών διεθνών αρτηριών, θα ανθρωθεί πνευματικά και θα δρομολογήσει την επαγγελματική πορεία του, ως λόγιος κυρίως "γραμματικός" στο πλευρό ισχυρών εκπροσώπων της διοικητικής και πολιτικής ιεραρχίας. Επόμενος σταθμός του, γύρω στα μέσα - πιθανότατα - της δεκαετίας του 1780, οι Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, χώρος ανοιχτός στη διείσδυση των Ελλήνων, σημείο διασταύρωσης οδών εμπορικών και εστία ζυμώσεων κοινωνικών και ιδεολογικών.

Η διέλευση του Ρήγα από τις Ηγεμονίες ταύτιστηκε χρονικά με την περισσότερο γόνιμη περίοδο της ζωής του. Ο εμπλουτισμός σε γνώσεις και ιδέες, η προσοδοφόρα επαγγελματική ενασχόληση, το συγγραφικό έργο, ο σχεδιασμός πολιτικής δράσης, συνέθεσαν παραμέτρους της δραστηριότητάς του. Η δεκαετία που θα διανύσει στο χώρο αυτό τέμνεται χρονικά από το ιστορικό γεγονός που θα σφραγίσει καιρία την πορεία του: τη Γαλλική Επανάσταση. Ο λόγιος γραμματικός είχε βαθιά βιώσει το πνεύμα του Διαφωτισμού όταν, στις αρχές της δεκαετίας του 1790, ενστερνίστηκε τις γαλλικές επαναστατικές ιδέες. Η Βλαχία, εστία υποδοχής και χώρος

Σ.Σ. Το κείμενο του καθηγητή **κ. Σβολόπουλου** είναι από τον κατάλογο που εκδόθηκε για την έκθεση "Το όραμα του Ρήγα" που έγινε στο Πολιτιστικό Κέντρον του Δήμου Αθηναίων.

ευρείας διάδοσης των δυτικών πολιτισμικών και πολιτικών ρευμάτων, θα δώσει στο Ρήγα τη δυνατότητα να αντλήσει τα στοιχεία που επιζητούσε προκειμένου να δώσει απάντηση στα επίμαχα ερωτήματα της εποχής του και να αναζητήσει λύσεις στα ανοιχτά προβλήματα όχι μόνο του Γένους του αλλά και των γειτονικών λαών, όσων διαβίωναν υπό καθεστώς οπισθοδρομικό και τυραννικό. Το συγγραφικό του έργο, και οι συγκεκριμένες προτάσεις που θα διατυπώσει μέσα από τις σελίδες του, ανταποκρίνονταν, έως τις αρχές του 1790, στο αίτημα για “φωτισμό” των Ελλήνων. Στη συνέχεια, με λόγους και πράξεις, θα προσβλέψει στην άμεση κατάλυση της δεσποτείας και τη δημιουργία μιας δημοκρατικής πολιτείας, η οποία, υπό διακυβέρνηση ενιαία, προοριζόταν να επικαλύψει την ευρύτερη γεωγραφική ζώνη της νοτιοανατολικής Ευρώπης και τις ακραίες δυτικές παρυφές της ασιατικής ηπείρου... Το όραμα αυτό του Ρήγα γεννήθηκε και μορφοποιήθηκε στη Μολδοβλαχία.

Ο Βελεστινλής θα εγκαταλείψει τις Παράδουναβίες Ηγεμονίες τον Αύγουστο του 1796. Η σύντομη δραστηριότητά του στη Βιέννη, η σύλληψη και ο μαρτυρικός θάνατός του, τον Ιούνιο του 1798 στο Βελγιάδι, δεν θα του επιτρέψουν να επιστρέψει στη γη, με την οποία συνέδεσε την πλούσια προσφορά του στο πεδίο τόσο της πνευματικής ζωής όσο και της πολιτικής διάνοησης και δράσης.

“Γραμματεὺς τις λόγιος”

Η πρώτη παρουσία του Ρήγα στη Βλαχία συσχετίζεται με την άσκηση των καθηκόντων “γραμματικού”, ενός επαγγέλματος ιδιαίτερα προσοδοφόρου (αλλά και ικανού, γενικότερα, να προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες κοινωνικής ανόδου - “και επικερδές και πολιτικῶς έντιμον”. Με την ευφυΐα, τη γλωσσομάθεια και τον πλούτο των γνώσεων, ο Ρήγας θα προαγάγει το λειτουργικό του σε επίπεδο έμπιστου συμβούλου και διαχειριστή ευαίσθητων θεμάτων - ακόμη και πολιτικών. Ήδη, η θητεία του στην Κωνσταντινούπολη, ως γραμματέα του Αλέξανδρου Υψηλάντη, είχε συμβάλει στην κατάλληλη προετοιμασία του. Κατά μία μάλιστα άποψη, η μετακίνησή του στη Βλαχία έγινε με τη στήριξη του επιφανούς Φαναριώτη, ο οποίος είχε διατελέσει ηγεμόνας τη ίδιας επαρχίας έως το 1781, για να επανέλθει, αργότερα, στη Μολδαβία.

Ο Ρήγας υπηρέτησε αρχικά ως γραμματέας της ηγεμονικής οικογένειας των Μπραγκοβεάνου, φίλων και προστατών των ελληνικών γραμμάτων. Η ανάδειξή του, στο πλευρό τους, θα τον φέρει σύντομα στην Αυλή της Βλαχίας, όπου και θα εξασφαλίσει, με την πάροδο του χρόνου ολόένα και περισσότερο την προσωπική έννοια του ηγεμόνα, Νικόλαου Μαυρογένη. Επιστέγασμα της επιτυχίας του, ο διορισμός του, κατά την πιθανότερη εκδοχή, ως έπαρχου, “καΐμακάμυ” της Κραϊόβας, γεγονός που του έδωσε την ευκαιρία να επιδείξει αξιόλογες διοικητικές ικανότητες, αλλά και να διακρίνει τις φρυγόνετρες δυνάμεις που επενεργούσαν σε βάρος της συνοχής στους κόλπους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Παράλληλα με τα καθήκοντά του ως γραμματικού, ο Ρήγας “επιχειρίσθη το εμπορικόν επάγγελμα”. Τα διαθέσιμα τεκμήρια δεν μαρτυρούν ανάλογη ενασχόληση στην Κωνσταντινούπολη· αντίθετα, υποδηλώνουν τη συστηματική, μετά και μόνο την εγκατάσταση στη Βλαχία, επίδοση στο εμπόριο, η οποία όμως και αυτή έχει πρόσφατα αμφισβητηθεί - κυρίως από τον Nestor Camariano. Το έκδηλο εντούτοις γεγονός της εξασφάλισης σημαντικής οικονομικής άνεσης θα συντελέσει, προφανώς, στην παραιτήσή του, τελικά, από τα καθήκοντα του γραμματικού. Οι πληροφορίες για επάνοδό του στην Αυλή της Βλαχίας μεταξύ 1791 και 1792, υπό τον ηγεμόνα Μιχαήλ Σούτσο, παραμένουν ανεπιβεβαίωτες.

Μύηση στο Διαφωτισμό

Πεδίο διάχυσης των προοδευτικών ιδεών, που εκπορεύονταν από τη δυτική Ευρώπη με επίκεντρο τη Γαλλία, οι Παραδουνάβιες Ηγεμονίες θα αποτελέσουν αληθινό σχολείο για το Ρήγα. Έχοντας στην Κωνσταντινούπολη αισθητά διευρύνει το πεδίο των γνώσεών του, θα υποστεί ήδη αμειώστερα την επίδραση του φιλοσοφικού εγκυκλοπαιδισμού που δέσποζε στους κόλπους της φαναριωτικής κοινωνίας των πριγκιπάτων. Μαθητής του Ιώσηπου Μοισιόδακα, “φωτεινό άστρο” - κατά τον Κ.Θ. Δημαρά - μέσα στον κύκλο του Δημητρίου Καταρτζή, στο Βουκουρέστι, στο πλευρό του Κωνσταντά και του Φιλίππιδη, του Κοδρικά, του Σταμάτη και του Χριστόπουλου, θα ανδρωθεί πνευματικά και θα οικειωθεί με τις ιδέες του γαλιλικού Διαφωτισμού. Σύμφωνα με ορισμένες ενδείξεις, θα διδάξει περιοδικά και στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου.

Ο Βολταίρος, ο Ρουσσώ, οι εγκυκλοπαιδιστές αναφέρονται αδιάλειπτα στα πρώτα κείμενα του Ρήγα. Σύγγραμμα καθοριστικό στη διαμόρφωση της πολιτικής του σκέψης υπήρξε “Το Πνεύμα των Νόμων”, του Μοντεσκιέ. Η αξιοποίηση των διδαγμάτων που εμπειρείχε, πέρα από τον ατομικό πνευματικό του εμπλουτισμό, αποτέλεσε κομβικό σημείο στην προσπάθεια του Βελεσπινλή για το φωτισμό του Γένους και την κατάλυση του δεσποτισμού. Παράλληλα με τη συγγραφή των πρώτων έργων του, είχε προχωρήσει σημαντικά και στο έργο της μετάφρασής του.

Από την πηγή του Διαφωτισμού αντλεί ο Ρήγας και τα στοιχεία για να αρθρώσει τις πρώτες πολιτικές του προτάσεις. Διάχυτο ήταν στο Βουκουρέστι, στον κύκλο των διανοούμενων, αλλά και στους κόλπους της ανώτερης διοικητικής ιεραρχίας, το πνεύμα που είχαν εμφανίσει φωτισμένοι ηγεμόνες, με προωταγωνιστές τους Μαυροκορδάτους - ιδιαίτερα τον Κωνσταντίνο, κοινωνό της προοδευτικής δυτικής σκέψης και τολμηρό κοινωνικό μεταρρυθμιστή. Ρηξικέλευθα πνεύματα, ο Μοισιόδαξ και ο Καταρτζής, δάσκαλοι του Ρήγα, είχαν προσανατολιστεί στην επίδωξη της πολιτισμικής αλλαγής μέσω των πρακτικών της φωτισμένης απολυταρχίας.

Πριν ακόμη από τη Γαλλική Επανάσταση, η αφετηρία των πολιτικών προβληματισμών του θα ήταν δυνατό να εντοπιστεί - σύμφωνα με την άποψη του Κωνσταντά - στα σχέδια του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, ηγεμόνα της Μολδαβίας, πρωτοπόρου οραματιστή της ελληνικής ανεξαρτησίας.

Ιδιωτική ζωή

Στην ευρύτερη διάκριση της διαμονής του στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, ο Ρήγας διάγει ζωή άνετη. Διαθέτει ευχάριστη κατοικία σε επίλεκτη συνοικία του Βουκουρεστίου και σημαντική ακίνητη περιουσία στην ύπαιθρο, στην περιοχή της Βλάσκας. Ταξιδεύει, εξάλλου, πιθανότατα και έξω από τη Βλαχία, κυρίως στην Αυστροουγγαρία, όπου επισκέπτεται τη Βιέννη ή και την Τεργέστη.

Ως μέλη της οικογενείας του αναφέρονται, πιο συγκεκριμένα, η μητέρα του και ο αδελφός του, Κωστής, ο οποίος και απασχολείται με τη διαχείριση κυρίως της κτηματικής τους περιουσίας. Δεν μαρτυρείται η ύπαρξη συζύγου ή ενός σταθερού αισθηματικού δεσμού· αντίθετα, υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες για εμπλοκή του σε εφήμερες περιπέτειες. Αγατώντας την καλοξοία, αλλά και αποτελώντας ευαίσθητο δέκτη των σύγχρονων φιλοσοφικών και καλλιτεχνικών ρευμάτων, έχει αποτυπώσει την εικόνα ενός απόμου έντονα κοινωνικού· εκάστοτε, μάλιστα, σε φιλικό περιβάλλον, διαβάζει λογοτεχνικά κείμενα ή απαγγέλλει και τραγουδά με τη συνοδεία αυλού ή ταμπουρά. “Χαρίζεις, νοσημονέστατος, ζωηρός εκ φύσεως ετοιμόλογος”, χαρακτηριζόταν από τον Περραϊβό· και κατά τον Κ.Θ. Δημαρά, “υποταγμένος στον συναισθηματικό κόσμο,

είναι ευκολοσυγκίνητος και ευφάνταστος, αισθάνεται περισσότερο από όσο στοχάζεται, και ενεργεί πιο πολύ σύμφωνα με τις παρακινήσεις του θυμικού, παρά του λογικού”.

Τα πρώτα δημοσιεύματα

Σύμφωνα με πρόσφατα επιβεβαιωμένα στοιχεία, ο Ρήγας είχε δημοσιεύσει, σε πρώτη έκδοση, το χειρόγραφο του “Αγαθάγγελου”, με τις προφητείες για επικείμενη απελευθέρωση των Ελλήνων από το “Ξανθόν γένος” - τους Ρώσους. Η τελική εντούτοις έκβαση της ένοπλης ρωσο-αυστρο-τουρκικής σύρραξης θα διαφρεύσει τις προσδοκίες των Ελλήνων για στήριξη από τις δύο κραταιές χριστιανικές Αυτοκρατορίες. Η διαπίστωση αυτή θα σφραγίσει, έκτοτε, καιρία τη σκέψη και, στη συνέχεια, το πρόγραμμα της πολιτικής δράσης του Ρήγα.

Στη Βιέννη, το δεύτερο εξάμηνο του 1790, ο Ρήγας εκτύπωσε δύο βιβλία του, προϊόν εργασίας που είχε ολοκληρωθεί στη Βλαχία.

Το πρώτο, “Σχολείο των ντελικάτων ερασιών”, αποτελεί συμπύλιμα έξι ερωτικών διηγημάτων, ελεύθερα μεταφρασμένων από το γαλλικό πρωτότυπο του Retif de la Bretonne, σε γλώσσα απλή και ζωντανή. Στη θέση των αφελών ηθοπλαστικών μύθων, ο Ρήγας επιλέγει μια σειρά από ελευθέρια αφηγήματα, τα οποία “και ευφραίνουν και τα ήθη τρόπον τινά επανορθούν”. Η ηθική διάσταση επιζητείται στην καταπολέμηση της κοινωνικής υποκρισίας και των ταξικών διακρίσεων, στη διασφάλιση της ελευθερίας και της φυσικής ισότητας μεταξύ των ανθρώπων.

Το δεύτερο δημοσίευμα, “Φυσικής Απάνθισμα δια τους αγχίνους και φιλομαθείς Έλληνας”, αποτελεί εράνισμα από γαλλικά και γερμανικά συγγράμματα, δημιουργικά αναχωνευμένα και συναρμολογημένα. Εμπνευσμένος από την επιθυμία να συμβάλει στην πνευματική αναγέννηση του “Πεπρωκότος Ελληνικού Γένους”, ο Ρήγας προσβλέπει πρωταρχικά στο φωτισμό, στη διάχυση - σε μορφή εκλαϊκευμένα - των επιστημονικών γνώσεων και των σύγχρονων προοδευτικών ιδεών. Το κριτικό πνεύμα, διάχυτο, καλείται να υποκαταστήσει την αβασάνιστη αποδοχή της παραδοσιακής αυθεντίας και να διαλύσει το σκοτός της δεισιδαιμονίας. Δίδαγμα γενικότερο, η νίκη της επιστήμης και της αλήθειας συμβαδίζει στην πράξη με την κατάκτηση της ελευθερίας: “όποιος ελεύθερα συλλογάται, συλλογάται καλά”.

Ως συγγραφέας, ο Ρήγας αποτυπώνει έκτοτε τη σφραγίδα του στο πεδίο τόσο της λογοτεχνίας όσο και της παιδείας του έθνους. “Μονομιάς, προοθεί εξαιρετικά την ελληνική παιδεία και ειδικότερα τη λογοτεχνία” - επισημαίνει ο Κ. Θ. Δημαράς. Το γεγονός αυτό οφείλεται, κυρίως, στην καινοτόμο συμβολή του στην ανανέωση και την προαγωγή τους.

Το θάμβος της Γαλλικής Επανάστασης

Η πρόομη επικοινωνία του Ρήγα με τη γαλλική σκέψη, επικεντρωμένη στις ιδέες του Διαφωτισμού και στα έργα της σύγχρονης λογοτεχνίας, θα προσλάβει νέα διάσταση από τις αρχές της δεκαετίας του ‘90. Η διάφρευση των ελπίδων που είχε το Γένος εναστοθέσει στις μεγάλες Χριστιανικές Αυτοκρατορίες -κυρίως στη Ρωσία-, σε συνδυασμό με την έκλαμψη των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης, έστρεψε, σταθερά έκτοτε, τα βλέμματά του προς τη Γαλλία. Η υιοθέτηση από τη Συμβατική Συνέλευση, στις 19 Νοεμβρίου 1792, του δογματος της “επαναστατικής επέμβασης” υπέρ των λαών που επιθυμούν να ανακτήσουν την ελευθερία τους, θα διεγείρει νέες προσδοκίες μεταξύ των Ελλήνων. Η προέλαση του “τυραννομάχου” στρατηγού Βοναπάρτη στην Ιταλία θα τις ενθαρρύνει ακόμη περισσότερο.

Ο Ρήγας, σε αναζήτηση ενός αξιόπιστου στηρίγματος για το υπόδουλο έθνος, θα συνάψει

τις βαθύτερες πνευματικές με άμεσες ήδη πολιτικές αναζητήσεις. Τα διαθέσιμα ιστορικά τεκμήρια δεν μαρτυρούν την ύπαρξη ενός οργανωμένου πολιτικού δικτύου υπό την καθοδήγηση της Γαλλίας και με τη συμμετοχή του Βελεστινλή υποδηλώνουν όμως τη μέθεξή του στις επαναστατικές ιδέες και την πιθανή επαφή του με πράκτορες της γαλλικής προπαγάνδας, όπως ο Emile Gaudin ή ο Δημητράκης Τουρναβίτης, συμπατριώτης του, ενδεχομένως και ο Κωνσταντίνος Σταμιάτης. Αποσαφηνίζουν, ακόμη, ότι υπήρξε τακτικός αναγνώστης των ξενόγλωσσων εφημερίδων της εποχής, αλλά και της ελληνικής “Εφημερίδος”, των αδελφών Μαρκιδών - Πούλιου, από τις στήλες της οποίας παρέχόταν πλούσια πληροφόρηση για τα επαναστατικά γεγονότα και ανααδινόταν, ιδιαίτερα από το 1796, ο επαναστατικός παλμός.

Ασαφές εντούτοις παραμένει το συγκεκριμένο περιεχόμενο των ενεργειών του, ακόμη και μετά την έξαψη που θα προκαλέσει η νικηφόρα εκστρατεία του Ναπολέοντα κατά των εχθρών της δημοκρατίας. Ανεπιβεβίαστη, ακόμη, από άλλη έγκυρη πηγή, παραμένει η πληροφορία, που ο ίδιος διοχέτευσε, μετά τη σύλληψή του από τις αυστριακές αρχές, για προύπηρεσία του στο Γαλλικό Προξενείο της Βλαχίας, ως διερμηνέα της Δημοκρατίας.

“Σάλπισμα ελευθερίας στη νοτιοανατολική Ευρώπη”

Έλληνας στην καταγωγή, στην παιδεία και στο φρόνημα, Ευρωπαίος στην πρόσληψη των μηνυμάτων του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης, ο Ρήγας συνάρμοσε τις δύο αυτές ταυτότητες με μία τρίτη: του διαπρύσιου κήρυκα της ανάγκης για κοινό αγώνα των υπόδουλων λαών της βαλκανικής Χερσονήσου και της ανατολικής Μεσογείου με στόχο την αποτίναξη της τυραννίας. Η συγκρότηση, μετά την απελευθέρωσή τους από την οθωμανική δεσποτεία, ενός ενιαίου κρατικού μορφώματος, στους κόλπους του οποίου θα όφειλε να πρωτανεύσει η ισολοιτεία, η συναδέλφωση και ο σεβασμός των ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών, ανεξάρτητα από την εθνική προέλευση και τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, αποτελούσε δεύτερο στάδιο ενεργείας.

Η διατύπωση της επαναστατικής πρότασης του Ρήγα, απόρροια της υιοθέτησης ιδεών και της βίωσης αναγκών βαθύτερων, συνυφάνθηκε, ακόμη, με την καταγραφή και την αποτίμηση της πραγματικής κατάστασης στο εσωτερικό της οθωμανικής αυτοκρατορίας, σε διαδικασία ήδη παρακμής. Η πρώτη κυοφορία της αντίδρασης των υποτελών εθνοτήτων σε συνδυασμό με την προοδευτική ενίσχυση φυγόκεντρων δυνάμεων που αντικατοπτρίζεται παραστατικά στην ανάδειξη ισχυρών και συχνά απείθαρχων τοπαρχών, έτεινε να ενθαρρύνει τα επαναστατικά οράματά του: στους δεκαέξι ανεβάζουν τον αριθμό των αποστατών πασάδων οι αδελφοί Στεφανόπολι! Ενωρίς ο Ρήγας είχε αποκαταστήσει άμεση επικοινωνία με τον Πασβάνογλου, ισχυρότερο ανάμεσά τους, είχε διαμορφώσει ένα δίκτυο από ένθερμους δέκτες και κοινωνούς των ιδεών του, ενώ, παράλληλα, υπέβαλλε το επαναστατικό πνεύμα μεταξύ των λαών στην ευρύτερη έκταση της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ως αρωγός στην προσπάθεια των λαών της περιοχής, αναμενόταν να προστρέξει η Γαλλία, στη φάση ήδη της “εξαγωγής” του επαναστατικού της προτύπου στην ευρύτερη έκταση της ευρωπαϊκής ηπείρου. Ο Ρήγας, στην προσπάθειά του να προετοιμάσει το έδαφος, θα επιχειρήσει να έρθει σε επικοινωνία και με τον Βοναπάρτη...

Στο σκοπό αυτό ανταποκρινόταν, κατεξοχή, ο “Θούριος” -κατά τον Α. Βρανούση “ορμητικός πατριωτικός ύμνος” αλλά και “απελευθερωτικό πρόγραμμα και πολιτική κατήχηση”. Απαλλαγμένοι από το άγχος του δεσποτισμού “οι κάτοικοι της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας,

των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανιάς”, όσοι στέναζαν “υπό την δυσφορωτάτην τυραννίαν του Οθωμανικού βδελυρωτάτου δεσποτισμού”, θα συγκροτούσαν, στη συνέχεια, την Ελληνική Δημοκρατία, κράτος ενιαίο, ένα και “αδιαίρετο”, “ με όλον όπου συμπεριλαμβάνει διάφορα γένη και θρησκείας”. Το Σύνταγμα, με πρότυπο το ιακωβινικό πολίτευμα του 1793, νομιμοποιούσε την αντίσταση κατά της βίας και το δικαίωμα της εξέγερσης κατά της τυραννίας, θέσπιζε την ισότητα και κατοχύρωνε την προστασία των ατομικών ελευθεριών, προέβλεπε τον εξανθρωπισμό της ποινικής δικαιοσύνης και την κατάργηση της δουλείας.

Το κήρυγμα του Ρήγα αποτέλεσε έκτοτε κοινή παρακαταθήκη των λαών της Χερσονήσου του Αίγιου. Η γενική ιδέα πράγματι της διαβαλκανικής συνεργασίας, αλλά ίσως και κάθε συγκεκριμένη πρόταση για την πραγμάτωσή της, έως την καθολική τουλάχιστο χειραφέτησή τους στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, θα βαιαστεί στην επίκληση της κοινής βούλησης για απαλλαγή από το καθεστώς του δεσποτισμού που ασκούσε σε βάρος τους η οθωμανική Πύλη.

Έντονη η συγγραφική δραστηριότητα

Το συγγραφικό έργο που ο Βελεστινλής εκπόνησε κατά τη δεύτερη φάση της παραμονής του στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, από το 1791 έως τον Αύγουστο του 1796, είναι συνυφασμένο με σχέδια επαναστατικά αλλά και με ευρύτερες πνευματικές αναζητήσεις. Η εκτύπωσή του στη Βιέννη θα ολοκληρωθεί ενορίς στη διάρκεια του έτους 1797.

Παράλληλα, πράγματι, με τα πολιτικά κείμενά του, ο Ρήγας είχε συντάξει στο Βουκουρέστι έργα με περιοχόμενο λογοτεχνικό και εκπαιδευτικό και ακόμη, τους χάρτες του.

Η σύνταξη των χαρτών αποτέλεσε πρωταρχική απασχόλησή του, μακροχρόνια και επίπονη. Οι χάρτες της Βλαχίας και της Μολδαβίας είναι πιθανό να παραγγέλθηκαν από τους ίδιους τους ηγεμόνες τους. Μεγαλόπνοο εντούτοις εγχείρημα αποτέλεσε η σύνταξη της μεγάλης δωδεκάφυλλης. Χάρτας της Ελλάδας, “πραγματική πατριδογραφική εγκυκλοπαίδεια” με αναφορά στους αρχαίους χρόνους και στη σύγχρονη πραγματικότητα, προορισμένη να δείξει στο υπόδοιλο έθνος “τι έχασε, τι έχει, τι του πρόπει” “Μνημείο πραγματικό για την εποχή του”, κατά το Λεάνδρου Βρανούση, “έργο μεγαλόπνοο”, “άθλος εκδοτικός”, “έργο ακατάβλητης επιμονής και εργατικότητας, πολύχρονης μελέτης και καταπληκτικής πολυμαθείας”. Στον ίδιο ευρύτερο κύκλο θα ήταν δυνατό να ενταχθεί και η εικονογραφική παράσταση του Μεγάλου Αλεξάνδρου, πλαισιωμένη από μορφές κορυφαίων στρατηγών του και σημανές νικηφόρων μαχών εναντίον των Περσών.

Ταυτόχρονα, ο Ρήγας, μη εγκαταλείποντας την ενασχόλησή του με τη λογοτεχνία είχε αποδώσει σε έμμετρο λόγο το δράμα “Ολύμπια” του Ιταλού Αββά Metastasio και τη “Βοσκοπούλα των Άλπεων” του Γάλλου Marmontel. Τα δύο έργα, από κοινού με τη μετάφραση από τον Αντώνιο Κορωινό του ειδυλλίου “Πρώτος Ναύτης” του Γερμανού Gessner, θα εκτυπωθούν σε ενιαίο τόμο με τίτλο “Ηθικός Τρίπους”. Πράγματι όμως, μέσα από τις σελίδες και αυτών των δημοσιευμάτων, διαφαίνονται πτυχές της ζωής των ένδοξων προγόνων ή εξαίρονταν αρετές που, με τη σειρά τους, εξέτρεφαν το πατριωτικό αίσθημα των σύγχρονων Ελλήνων. Ο παιδευτικός όμως στόχος είναι σε υψηλότερο επίπεδο έκδηλος στην επιλογή της μετάφρασης, του Ρήγα, τμήματος του σημαντικού έργου του J. Barthelemy “Voyage de jeune Anacharsis en Grece”, το οποίο ανέδινε ζωντανή την εικόνα της Ελλάδας των κλασικών χρόνων.

Χάρης Ξανθουδάκης
 Συνθέτης
 Καθηγητής του Ιονίου Πανεπιστημίου

ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ

Ο Σολωμός μελοποιημένος

«ΣΤΙΣ δυνατότητες των φωνητικών του οργάνων οφείλει τη φύση της φωνής του, που είναι αριμονική, ευλύγιστη, εκφραστική, κατάλληλη να τον εμπνέει και έτοιμη να αποδώσει την ηχηρότητα των στίχων του. Γι' αυτό από ένστικτο δημιουργεί τους περισσότερους στίχους του με το τραγούδι, αυτοσχεδιάζοντας μελωδίες που απηχούν ολοκληρωμένη την αληθινή έκφραση της ποιητικής σύλληψης ενός μουσικού πνεύματος». Την παραπάνω αναφορά στον Διονύσιο Σολωμό υπογράφει ο στενότερος από τους φίλους του, ο πρώτος μελοποιός της ποίησής του και πατριάρχης της λεγόμενης Επτανησιακής Μουσική Σχολής -ο **Νικόλαος Χαλιζιόπουλος Μάντζαρης** (1795-1872). Έτσι, η έναρξη της μακροχρόνιας σχέσης ανάμεσα στη σολωμική ποίηση και το έντεχνο νεοελληνικό τραγούδι συμπίπτει με τη γέννηση του τελευταίου. Πράγματι, γύρω στο 1827, ο Μάντζαρης εγκαταλείπει τη σύνθεση σκηνικών έργων για φωνή (ή φωνές) και ορχήστρα και τη νεομοτσάρτεια τεχνοτροπία που ακολουθούσε μέχρι την εποχή εκείνη, που αφιερώνεται σχεδόν εξ ολοκλήρου στη μελοθέτηση ελληνικών ποιημάτων για μία ή περισσότερες φωνές με συνοδεία πιάνου (σπανιότερα άρπας), υιοθετώντας ένα μελωδικό ύφος απλούστερο -κάποτε λαϊκότροπο- που δεν τον εμποδίζει να δημιουργεί δομές περίτεχνες, συχνά αξιοθαύμαστου πολυφωνικού πλούτου.

Ο συνθέτης του “Ύμνου εις την Ελευθερίαν” υπήρξε, ίσως, ο στενότερος και σταθερότερος φίλος του Σολωμού. Ο ίδιος ο Μάντζαρης αναφέρει τη “στενότατη φιλία εικοσιδύο χρόνων” προς τον ποιητή και τονίζει ότι συνδέθηκε μαζί του “περισσότερο από κάθε άλλον”, ενώ οι επιστολές του Σολωμού προς το συνθέτη ξεχειλίζουν από μιαν οικειότητα

Σ.Σ. Ο **Χάρης Ξανθουδάκης** είναι συνθέτης και καθηγητής στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο (Τμήμα Μουσικών Σπουδών). Παιρ' ότι πτυχιούχος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ακολούθησε το δρόμο της μουσικής. Σπούδασε μουσική στην Αθήνα και στο Παρίσι (σύνθεση με τον Ιάκωβο Ξενάκη και μουσική πληροφορική) και είναι διδάκτωρ Μουσικής και αισθητικής των Μουσικών Τεχνών του Πανεπιστημίου της Σορβόνης (Pantheon - Paris I). Ασχολήθηκε με όλα τα είδη της μουσικής και είναι από τους πρώτους που χρησιμοποίησε ψηφιακές μεθόδους στην ηλεκτρονική μουσική. Είναι επίσης ένας από τους εισηγητές της “μεταμοντέρνας” αισθητικής στην ενόργανη γραφή.

Παραμφερέες μελέτες του με την εδώ δημοσιευόμενη έχουν δημοσιευθεί στην “Καθημερινή” (Αφιέρωμα στο Σολωμό, 24-5-98) και στην “Ενημέρωση” της Κέρκυρας (16-9-98).

Ο Στιμφαλίας και Φενεού “Αίλυτος” ενχριστεί τον διακεκριμένο συνθέτη και καθηγητή για την τιμητική παραχώρηση της εργασίας του αυτής και εκφράζει τη χαρά του για ένα ακόμη λόγο. Ότι με τη Στιμφαλία έχει ανιχνευτικούς δεσμούς, εξ αγχιστείας έστω, αφού η σύζυγός του κατάγεται από τη Στιμφαλία.

που όχι μόνο υποδηλώνεται στο περιεχόμενο, αλλά αποτυπώνεται και στις εκφράσεις της προσφώνησης και της αποφώνησης.

Η μελοποίηση των σολωμικών ποιημάτων από το Μάντζαρο είναι σε μεγάλο βαθμό συνακόλουθη της φιλίας αυτής και, κατά τούτο, αποτελεί μέρος των πραγματολογικών συμπαρομαρτούντων της σχέσης ανάμεσα στους δυο θεράποντες των αδελφών τεχνών, της Ποίησης και της Μουσικής. Ο αριθμός, επιπλέον, και η τεχνότητα των σολωμικών τραγουδιών του Μάντζαρου είναι στοιχεία που εξασφαλίζουν στα έργα αυτά μιαν ιδιαίτερη θέση μέσα στη μαντζαροική δημιουργία και μαρτυρούν για την καταλυτική επιρροή που άσκησε ο ποιητής πάνω στο συνθέτη.

Ο Εθνικός Ύμνος

The image shows a page from a musical score. On the left, there is a circular portrait of a man with a beard, identified as Nizami Mantsaros. Below the portrait is the coat of arms of the Conservatory of Music in Kerkira, featuring a shield with a cross and a crown above it. The main part of the image is a musical score with four staves: Tenor, Bass, Piano, and Forte. The score includes Greek lyrics and musical notation. At the bottom left of the score, there is a small logo with the text 'ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΚΕΡΚΙΡΑ'.

Η παρτιτούρα του "Ύμνου εις την Ελευθερίαν" και δίπλα το πορτρέτο του συνθέτη Νικόλαου Μάντζαρου. (Κάρτα από το Μουσείο Σολωμού στην Κέρκυρα)

Η σημαντικότερη μελοποίηση και, ταυτόχρονα, έργο ζωής για το Μάντζαρο, αφορά το σολωμικό "Ύμνο εις την Ελευθερίαν". Οι διαδοχικές απόπειρες του συνθέτη να αποδώσει μουσικά το πρώτο αριστούργημα του Σολωμού κατέληξαν σε δυο, τουλάχιστον, ολοκληρωμένες και αυτόνομες δημιουργίες, για τετράφωνη ανδρική χορωδία και πιάνο.

Η πρώτη μελοποίηση (διάρκεια που υπερβαίνει τη μία ώρα) του "Ύμνου εις την Ελευθερίαν" έγινε γύρω στο 1830. Για την πρώτη αυτή μελοποίηση ο συνθέτης διάλεξε το λαϊκότροπο ύφος στο οποίο οφείλεται εν πολλοίς η ευρύτατη και ταχύτατη διάδοση του μεγάλου αυτού σολωμικού ποιήματος, και ιδιαίτερα των πρώτων στροφών, οι οποίες αποτελούν από το 1865, με την ίδια μουσική, τον Ελληνικό Εθνικό Ύμνο. Ολόκληρο το έργο πρωτοτυπώθηκε στο Λονδίνο το 1873, ενώ η πρώτη του, και μοναδική μέχρι στιγμής δισκογράφιση έγινε το 1988 από τη Χορωδία του Εργαστηρίου Παλιάς Μουσικής και τον πιανίστα Άρη Γαρουφαλή, υπό τη διεύθυνση του Βύρωνα Φιδετζή. Η δεύτερη, "λόγια", μελοποίηση του σολωμικού Ύμνου η οποία φαίνεται να εξαντλεί τα αντιστικτικά τεχνάσματα της εποχής, (μιμήσεις, φούγκες, κλπ.) απασχόλησε τον Μάντζαρο σε όλη τη διάρκεια της μεσαίας δημιουργικής του περιόδου, αφού σώζονται χειρόγραφα του έργου με

μικρότερες ή μεγαλύτερες διαφορές, κυρίως σε ό,τι αφορά τον αριθμό των μουσικών μερών. Η αριότερη και εκτενέστερη εκδοχή της δεύτερης αυτής μελοποίησης (με διάρκεια που υπερβαίνει τη μιάμιση ώρα!) και η οποία συντέλεσε στην παρασημοφόρηση του συνθέτη από τον Όθωνα, βρίσκεται αποτυπωμένη στο χειρόγραφο του Δημοαρχείου Κερκύρας.

Πέρα από τις δυο αυτές συνθέσεις και τις διάφορες σκόρπιες δοκιμές μελοποιήσεων μεμονωμένων στροφών, ο Μάντζαρος υπογράφει και μια τρίτη, μεταγενέστερη, μορφή του έργου για ορχήστρα πνευστών, που δεν αποτελεί ξεχωριστή επεξεργασία, αλλά στηρίζεται στην πρώτη μελοποίηση.

Άλλες συνθέσεις

Φαίνεται ότι το πρώτο ποίημα του Σολωμού που μελοποίησε σε τέσσερις διαφορετικές συνθέσεις ο Μάντζαρος ήταν η “Φαρμακωμένη”.

Σημιαντική επίσης είναι η μελοποίηση ενός εκτεταμένου αποσπάσματος της “Ωδής εις Λόρδον Μπαίρων”. Και στο έργο αυτό, καθώς και σε δυο από τις τέσσερις διαφορετικές μελοποιήσεις της “Φαρμακωμένης”, σε δυο από τις τέσσερις διαφορετικές μελοποιήσεις του αποσπάσματος “Στην κορυφή της θάλασσας πατώντας...” από το “Λάμπρο”, στη μελοποίηση του αποσπάσματος “Φωνούλα με πίκρα κράζει...” επίσης από το “Λάμπρο”, του ποιήματος “Ευρυκόμη”, της μιας από τις δυο μελοποιήσεις της “Ξανθούλας” και της μετάφρασης του πετραρχικού “Άνθια θυμούμαι πέφτανε”, ο Μάντζαρος χρησιμοποιεί και πάλι τετράφωνη ανδρική χορωδία με συνοδεία πιάνου. Για τετράφωνη μικτή χορωδία και πιάνο υπάρχει μια ακόμη μελοποίηση του αποσπάσματος “Στην κορυφή της θάλασσας πατώντας...” από το “Λάμπρο”, και η μια από τις δυο μελοποιήσεις του αποσπάσματος “Όμοιος τ’ αγγελούδια...” επίσης από το “Λάμπρο”. Για εξάφωνη μικτή χορωδία και πιάνο σώζονται το “επίγραμμα εις Φραγκίσκη Φραϊζέρ” και η μια από τις δυο διαφορετικές μελοποιήσεις του ποιήματος “Είς μοναχίν”. Η άλλη μελοποίηση του ίδιου ποιήματος είναι για δυο φωνές και πιάνο: το ίδιο και οι δυο άλλες μελοποιήσεις της “Φαρμακωμένης” και η τέταρτη μελοποίηση του αποσπάσματος “Στην κορυφή της θάλασσας πατώντας” από το “Λάμπρο”, ενώ η δεύτερη μελοποίηση της “Ξανθούλας” και του αποσπάσματος “Όμοιος τ’ αγγελούδια...” από το “Λάμπρο” είναι για μεσαία σόλο γυναικεία φωνή και πιάνο.

Τη στροφή του Μάντζαρου προς την ελληνική ποίηση και το νέο μουσικό ύφος μπορεί να την αποδώσει κανείς σε μεγάλο βαθμό στη σύμπλευσή του με τους οραματισμούς του εθνικού ποιητή, ο οποίος είχε πρώτος επιλέξει το δρόμο του.

Θα μπορούσε κανείς να μιλήσει για παράλληλη προσπάθεια των δυο φίλων να εκφραστούν σ’ ένα ιδίωμα ελληνικό, το οποίο θα έπρεπε οι ίδιοι να δημιουργήσουν, υπό τον όρο ότι θα αναγνωρίσουμε τη χρονική προτεραιότητα της σολωμικής στράτευσης: η αντίστοιχη επιλογή του Μάντζαρου θα πρέπει να έγινε υπό την επιρροή του ποιητή και στο πλαίσιο μιας ασχόμενης στενής φιλίας.

Είναι γεγονός ότι τα στοιχεία που επιστρατεύει ο σολωμικός Μάντζαρος για να εκφράσει την ελληνικότητα των στίχων που μελοποιεί -μελωδική απλότητα και μορφολογική πολυπλοκότητα που παραπέμπει στις έννοιες του Υψηλού και του Ιερού- εμφανίζονται ως συμπληρωματικές, αρκετές στις αισθητικές απόψεις και τη διδασκαλία του Νιξο-

λάου **Τσιγκαρέλι**, τον οποίο ο Μάντζαρος γνώρισε και θαύμαζε στην Ιταλία, στις αρχές της δεκαετίας του 1820-1830.

Το ότι, όμως, ο Κερκυραίος συνθέτης υιοθέτησε ως στοιχείο ελληνικότητας το συνδυασμό αυτόν απλότητας και συνθετότητας, λαϊκότροπου και μεγαλοπρεπούς σε επάλληλη σχέση, συμμορφώνεται και συσχηματίζεται απολύτως προς τις ρητές απόψεις του Σολωμού για τη δημιουργία μιας Εθνικής Ποίησης μέσω μιας δημοτικής γλώσσας που να υπερβαίνει τη δημοτική χρήση. Έτσι, μελοποιώντας τον ποιητή, ο Μάντζαρος αντλεί από το στοχαστή Σολωμό τις ιδέες για τη δημιουργία ενός μουσικού ύφους που να συνάδει -κυριολεκτικά και μεταφορικά- με το μελοθετούμενο λόγο.

Οι επτανήσιοι συνθέτες

Τον κατάλογο των Σολωμικών μελοποιήσεων του Μάντζαρου συμπληρώνουν δύο ακόμη τίτλοι τραγουδιών οι παρτιτούρες των οποίων δεν έχουν (ή δεν έχουν ακόμη) βρεθεί "Το όνειρο" και "Η καταστροφή των Ψαρών". Το θαυμάσιο όμως σολωμικό επίγραμμα μελοποιήθηκε από τρεις τουλάχιστον ακόμη Επτανήσιους συνθέτες: τον ιταλικής καταγωγής μαθητή του Μάντζαρου **Ραφαήλ Παριζίνι** (1830-1875), τον Ζακύνθιο **Ιωάννη Τσακασιάνο** (1853+1908) και τον Κεφαλονίτη γιατρό και ερασιτέχνη συνθέτη **Νικόλαο Δελλαπόρτα**, ενώ άλλα ποιήματα του Σολωμού μελοποιήθηκαν από ελάσσονες, επώνυμους και ανώνυμους, κανταδόρους της εποχής και τραγουδήθηκαν πολύ στα Επτάνησα, την Αθήνα και την Πάτρα. Στο σύνολό της ωστόσο, η σολωμική ποίηση ευτύχησε στα χέρια των σημαντικότερων εκπροσώπων της Επτανησιακής Σχολής -του Κερκυραίου **Σπυριδώνος Ξύνδα** (1812 ή 1814-1896) και του Ζακύνθιου **Παύλου Καρρέ** (1829-1896)- ενώ διάφορες μελοποιήσεις αποδίδονται και στον Ζακύνθιο συνθέτη και φλογερό ριζοσπάστη **Φραγκίσκο Δομενεγίνη** (1809-1874), καθώς και στον Κεφαλονίτη **Γεώργιο Λαμπίρη** (1833-1889). Αξίζει να σημειωθεί ότι ανάμεσα στις σολωμικές συνθέσεις του Ξύνδα καταγράφονται όχι μόνο μελοποιήσεις γνωστών ποιημάτων (Αυγούλα, Ξανθούλα) αλλά και τραγούδια σε ποιήματα λιγότερο γνωστά: "Αθλία Ψυχή" (Μίμηση του τραγουδιού της Δεισδαμιόνας) και "Ο πατριός τάφος" (Προς τον Κύριον Γεώργιον Λε Ρώσση). Γεγονός παραμένει ότι τα επτανησιακά τραγούδια σε ποίηση Σολωμού υπήρξαν αντικείμενο της ίδιας ακηδίας, με την οποία το νέο ελληνικό κράτος, σε όλες του τις μορφές, υποδέχθηκε τους θησαυρούς της γραπτής λόγιας μουσικής παράδοσης. Οι υπάρχουσες "σολωμικές" συνθέσεις των Επτανησίων μας επιτρέπουν πάντως να υποψιαζόμαστε ότι η μεγάλη εποχή της μελοποίησης των ελληνικών ποιητικών αριστουργημάτων υπήρξε ο 19ος αιώνας και μάλιστα δυτικότερα του 21ου μεσηβρινού.

Οι συνθέτες του 20ού αιώνα

Σε κάθε περίπτωση, η χρυσή εποχή των μελοποιήσεων της σολωμικής ποίησης φαίνεται ότι είχε ήδη λήξει το 1908, όταν το περιοδικό "Παναθήναια" διοργάνωνε συναυλία αφιερωμένη στην ποίηση. Είναι ενδεικτικό ότι από τους τελευταίους συνθέτες της Επτανησιακής Σχολής τόσο ο **Σπυρίδων Φιλίσκος Σαμάρας** (1861-1917) όσο και ο **Διονύσιος Λαυράγκας** (1860-1941) και ο **Γεώργιος Λαμπελέτ** (1875-1945) δεν δείχνουν να συγκινήθηκαν μουσικά από τα ποιήματα του Σολωμού. Η αλήθεια είναι ότι ο Λαυράγκας και ο Λαμπελέτ εργάστηκαν επίσης για τη δημιουργία της λεγόμενης Εθνικής Μουσικής Σχο-

λής, της οποίας ο κύριος επιφυλακτής, ο **Μανώλης Καλομοίρης** (1882-1963), είχε ως ποιητικό πρότυπο τον Κωστή Παλαμά, παρ' όλο που το 1926 συνέθεσε μια συμφωνική Επίκληση για σολίστ, χορωδία και ορχήστρα με στίχους από τους Ελεύθερους Πολιορκημένους. Έτσι, η "σολομική" παραγωγή των συνθετών που δούλευαν στο κέντρο ή την περιφέρεια του καλομοιρικού ρεύματος ήταν πολύ μικρή, σε σχέση με τα τραγούδια σε ποίηση Παλαμά, Σικελιανού, Καρυωτάκη κ.λπ. - ή ακόμη και Καβάφη, Σεφέρη και των νεότερων, που δείχνουν να είναι οι ευνοούμενοι ποιητές των ανερχόμενων τάσεων του ελληνικού μουσικού μοντερνισμού.

Έτσι, με δυσκολία διακρίνει κανείς μια Ευρυκόμη για φωνή και πιάνο του **Μάριου Βάρβογλη** (1885-1967) και μερικά σκόρπια ανάλογα δείγματα των μεταγενέστερων συνθετών που κινήθηκαν ανάμεσα στην καλομοιρική παράδοση και τον νεοκλασικισμό - π.χ. ο **Κωνσταντίνος Κυδωνιάτης** (1908-1996) με τα Τρία Τραγούδια σε ποίηση Σολωμού, για τετράφωνη ανδρική χορωδία, ο **Βασίλης Καρποδίνης** (1908-1995) με την Ψυχούλα για φωνητικό κουαρτέτο, ο **Βασίλης Δέλλιος** (γεν. 1927) με το Συμφωνικό του ποίημα 1821 και ο **Ευάγγελος Μουτσόπουλος** (γεν. 1930) με δύο τραγούδια (Νεκρικό και Γαλήνη).

Εντελώς ιδιαίτερη είναι η περίπτωση του **Γεωργίου Καζάσογλου** (1908-1984), ο οποίος εκτός από την χορωδιακή Καταστροφή των Ψαρών, συνέθεσε μια σειρά τραγουδιών για φωνή και πιάνο (μεταξύ των οποίων η Φαρμακομένη), μελοποιώντας γνωστά ποιήματα του Σολωμού. Για μεγάλο, μάλιστα, χρονικό διάστημα απασχολήθηκε με τη μελοποίηση αποσπασμάτων από τους Ελεύθερους Πολιορκημένους. Είναι αξιοσημείωτο ότι τα περίφημα σολομικά σχεδιάσματα που περιφρονήθηκαν από ολόκληρη την Επτανησιακή Σχολή, προτιμήθηκαν από τους συνθέτες που μελοποίησαν Σολωμό μετά την Επίκληση του Καλομοίρη: έτσι έχουμε Ελεύθερους Πολιορκημένους για χορωδία και ορχήστρα από τον **Γεράσιμο Ρομποτή** (1903-1987), για σολίστες, χορωδία και ορχήστρα από τον **Σόλωνα Μιχαηλίδη** (1905-1979), για σολίστα, αφιγητές, χορωδία και ορχήστρα από τον **Ιωσήφ Μπενάκη** (γεν. 1924). Με τους Ελεύθερους Πολιορκημένους του **Γιάννη Μαρκόπουλου** (γεν. 1939), εξάλλου, εγκαινιάστηκε μια περίοδος "επικής" σολομικής παρουσίας στο χώρο του λεγόμενου "έντεχνου λαϊκού τραγουδιού". Ο **Μίκης Θεοδωράκης** (γεν. 1925), ο οποίος είχε ήδη μελοποιήσει Σολωμό στα χρόνια της Κατοχής, επέλεξε την Τρελή Μάνα για την Τρίτη Συμφωνία του, ενώ ο **Μάνος Χατζιδάκις** (1925-1994) προτίμησε τον σολομικό λυρισμό για το ανεπανάληπτο "Όνειρο" από τον Μεγάλο Ερωτικό του. Από τους συνθέτες της νεότερης γενιάς, τέλος, Σολωμό μελοποίησαν, μεταξύ άλλων, ο **Τιμόθεος Αρβανιτάκης** (γεν. 1947), ο **Γιώργος Τσαγκάρης** (γεν. 1948), ο **Σπύρος Σαμοίλης** (γεν. 1947), ο **Ηλίας Παπαδόπουλος** (γεν. 1951) και ο **Κώστας Αγουριδής** (γεν. 1962).

Μερικά από τα έργα που αναφέρονται στην παραπάνω απόπειρα καταγραφής (οι παραλείψεις οφείλονται σε αδυναμία του συντάκτη και όχι σε οποιαδήποτε αξιολογική πρόθεση) έχουν προγραμματιστεί και παρουσιάζονται σε διάφορες συναυλίες στο πλαίσιο των επετειακών εκδηλώσεων για τα 200 χρόνια από τη γέννηση του ποιητή. Ειδικότερο, όμως, ενδιαφέρον ίσως να παρουσιάζουν τα έργα που γράφτηκαν ή γράφονται μ' αυτή την ευκαιρία και τα οποία ίσως εγκαινιάσουν ένα νέο κύμα σολομικών μελοποιήσεων και επισφραγίζουν τη διαχρονικότητα της σολομικής παρουσίας στο νεοελληνικό τραγούδι.

Τασούλα Καραγεωργίου
 Φιλολόγος - ποιήτρια

Η συνάντηση των νέων με τη σολωμική ποίηση στα Ελληνικά σχολεία

“Με λογισμό και μ’ όνειρο”

Η ΣΧΕΣΗ του Σολωμού με το σχολείο θέτει προβληματισμούς ευρύτερους σχετιζόμενους με το διδακτόν και διδακτέον της ποίησης, που το παρόν άρθρο είναι δύσκολο να καλύψει παρά μόνον αποφθεγματικά, δηλώνοντας ότι η ποίηση και εάν δεχθούμε πως είναι αδύνατον να διδαχθεί στη βαθύτερη ουσία της, εντούτοις πρέπει να διδάσκεται, ακόμα και όταν ως αποτέλεσμα δεν μένει παρά μονάχα η απόπειρα προσέγγισής της. Και πρέπει να διδάσκεται όχι βεβαίως μόνο για να αξιολογείται συνεισφέροντας με τα δικά της μετρήσιμα μόρια στον βαθμοθηρικό κορβανά των μετρησιασμένων και κατά κανόνα αντιπονητικών φιλοδοξιών ενός υποψηφίου, αλλά επειδή στις δεδομένες συνθήκες η ποίηση αποτελεί μία από τις ελάχιστες εμπειρίες ποιότητας που είναι δυνατόν να γευθεί ένα νέο παιδί που ζει ένα παρόν πρόσκαιρης ευμάρειας και απειλείται από μια διαρκή ευτέλεια στο επίπεδο της αισθητικής και των αξιών. Εξάλλου η ποίηση μπορεί να προσφέρει στα παιδιά μια συνθηματική γλώσσα ποιότητας και έναν κώδικα που μπορεί να ανακληθεί στη μνήμη και να δώσει έναν μηχανισμό άμυνας, όταν απειλούνται από τη χυδαιότητα και το κακό γούστο.

Ως μάθημα η ποίηση, όπως γενικώς και η λογοτεχνία, είναι το αντικείμενο από το οποίο κατ’ εξοχήν το όραμα της ανθρωπιστικής παιδείας απαιτεί δικαίωση: επομένως δε είναι ένα μάθημα, αλλά μέγιστον μάθημα, δεδομένου ότι σε τελευταία ανάλυση συντελεί στην καλλιέργεια νοημόνων, ευαίσθητων, δημιουργικών και ελεύθερων ανθρώπων. Η επικοινωνία με τη λογοτεχνία είναι εξ αντικειμένου, και πέρα από φρονηματιστικούς στόχους, αγωγή ελευθερίας και εμπειρία ποιότητας.

Ποίηση προστάτιδα

Στην αυγή της υπόστασης του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, του ταλανιζόμενου από τη φτώχεια του την οικονομική και την πενία του την πνευματική, υπήρξε ιδιαίτερος, ευτυχής για τον νέο ελληνισμό η ιστορική συγκυρία που του χάρισε δύο μεγάλους ποιητές, όπως ο Σολωμός και ο Κάλβος, να του προσδίδουν ποιότητα και υπέρβαση αυτού που συνηθίζουμε να ονομάζουμε νεοελληνική μιξέρια.

Οι ανθολόγοι των Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων (τα διδακτικά εγχειρίδια ως το 1977) θεωρούσαν βεβαίως υποχρέωσή τους να συμπεριλάβουν τον εθνικό ποιητή στα ανθολογία τους. Ως εκ τούτου η σχέση του Σολωμού με το σχολείο υπήρξε διαρκής και αδιάλειπτη. Έτσι, παρά τις εξωλογοτεχνικές σκοπιμότητες που τα παλαιότερα εγχειρίδια εξυπηρετούσαν, η ποίηση του Σολωμού άντεξε και εν πολλοίς βγήκε αλώβητη από τους διδακτισμούς και τις ρητορείες. Από

Σ.Σ. Το κείμενο της κ. Καραγεωργίου είναι από το αφιέρωμα στο Σολωμό της “Καθημερινής” (Επτά ημέρες 24 Μαΐου 1998)

δειξη γι' αυτό αποτελεί ότι οι περισσότεροι από μας κυκλοφορούμε με θραύσματα σολωμικών στίχων στη μνήμη μας, που τους ανακαλούμε, ακριβώς όπως το λέει ο Ελίτης, όταν μας βρῖσκει το Κακό, γιατί στον Σολωμό χρωστάμε τη μαγική παραμυθία μιας ποίησης που μας προστατεύει και μας προστατεύει, όπως "τα δύο φιλιὰ της μάνας μας κι η φοιύχτα γη της γης μας".

Η σολωμική ποίηση ανθολογείται γενναία και στα διδασκόμενα σήμερα εγχειρίδια των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, τα οποία παρά τις αδυναμίες τους και την αναγκαιότητα αναθεώρησής τους, συνολικά αποτέλεσαν κατάρκτηση, ίσως τη σημαντικότερη, στο χώρο των εγχειριδίων διδασκαλίας φιλολογικών μαθημάτων, αλλά και σημαντική πρόοδος για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στην ελληνική μέση εκπαίδευση συνολικά, δεδομένου ότι εγκαίνισαν την αυτονομία του μαθήματος από γλωσσικούς στόχους και τη χειραφέτησή τους από εξωλογοτεχνικές σκοπιμότητες.

Στο Γυμνάσιο ανθολογούνται: Στην Α' Γυμνασίου τα ποιήματα "Πρωτομαγιά" (είναι η δεύτερη στροφή του ποιήματος *Νεκρική Ωδή*), "Η Ψυχούλα", "Η Ξανθούλα" και "Η Αγνώριστη", οι δεκαεξι πρώτες στροφές του *Ύμνου εις την Ελευθερίαν* και "Η καταστροφή των Ψαρών". Στη Β' Γυμνασίου "Η Ημέρα της Λαμπροής" (δηλαδή το απόσπασμα 21 από τον *Λάμπρο*) και οι στροφές 83 έως 87 από τον *Ύμνο*. Στην Γ' Γυμνασίου οι στροφές 87 ως 96 του *Ύμνου* και "Η Σκιά του Ομήρου". Στο Λύκειο ανθολογούνται: Στη Β' Λυκείου "Η Γυναίκα της Ζάκυνθος" (το κεφάλαιο 3 και μέρος του κεφαλαίου 4) και τα τρία σχεδιάσματα των *Ελεύθερων Πολιορκημένων*. Στην Γ' Λυκείου ο "Πόρφυρας".

Σύμφωνα με τα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα που διεξήγαγε η Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων (ΠΕΦ), οι περισσότερες διδακτικές ώρες του μαθήματος "Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας" (ΚΝΛ) διατίθενται για τη διδασκαλία σολωμικών ποιημάτων². Παρ' όλο που η σχετική έρευνα δεν έχει ακόμη δημοσιευτεί, ώστε να αξιολογηθούν με όρους επιστημονικούς τα στοιχεία της, εν τούτοις είναι επιτρεπτό να γίνουν κάποιες πρώτες εκτιμήσεις, κινούμενες περισσότερο στη σφαίρα των εικασιών, γύρω από τους λόγους που φέρουν τον Σολωμό να κατέχει σήμερα τόσο εξέχουσα θέση στη διδακτική πράξη και ίσως αυτοί θα πρέπει να αναζητηθούν αφενός στο μεγάλο εύρος που καλύπτει η ανθολόγησή του και αφετέρου στο ότι ο Σολωμός είναι και στους διδάσκοντες φιλόλογους περισσότερο οικείος.

Βεβαίως, η μεγάλη έκταση που καλύπτει η διδασκαλία των σολωμικών ποιημάτων δεν εγγυάται εκ πορομίου την ποιότητα της διδασκαλίας, ούτε απαντά στο ερώτημα εάν είναι η ποίηση του Σολωμού αποδεκτή από τους μαθητές.

Η πρώτη ένσταση, εάν δηλαδή βγαίνει ενδεχομένως τραυματισμένος ο ποιητικός λόγος κατά τη διδακτική πράξη, σχετίζεται με ένα ευρύτερο ερώτημα που αφορά τη διδασκαλία της ποίησης συνολικά. Πάντως, η επιφύλαξη αυτή δεν θα πρέπει να οδηγήσει σε έναν αποκλεισμό της ποίησης από το σχολείο στο όνομα της προστασίας της από κάποιες διδακτικές αυθαιρεσίες, αλλά να βελτιώσει αφενός τη θέση της στη διδακτική πράξη και να προσανατολίσει τη διδα-

1. Η ανθολόγηση των κειμένων γίνεται από την έκδοση του Αίνου Πολίτη "Διονυσίου Σολωμού, Απαντα", Ίκαρος, τόμος Α' Ποιήματα (1948, 1961), Τόμος Β' Πεζά και Ιταλικά (1955).

2. Τα στοιχεία της έρευνας αφορούν το μάθημα της Λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση κατά το σχολικό έτος 1991-1992 (βλ. Χρ. Κομπάρου Χανιώτη "Ο Οδυσσεύς Ελίτης στα σχολικά εγχειρίδια των ΚΝΛ - Στοιχεία από την έρευνα της ΠΕΦ, σεμινάριο 23, Ο. Ελίτης, Αθήνα 1997, σελ. 86-93).

σκαλία της σε προϋποθέσεις που να επιτρέπουν να ακούγεται μέσα στις αίθουσες πρωτίστως ο ποιητικός λόγος, του οποίου η δύναμη, αργά ή γρήγορα, υπερισχύει τον αντιποιητικών εν γένει συνθηκών που επικρατούν συχνά στο σχολείο.

Το δεύτερο ερώτημα είναι και το πλέον ενδιαφέρον, αφού σχετίζεται με τη δυνατότητα επικοινωνίας του Σολωμού με τους σημερινούς νέους. Τι μπορεί να προκύψει από τη συνάντηση των νέων του κόσμου της υλικής αφθονίας με έναν ποιητή στον οποίο κυριαρχεί η υλική στέρηση, την οποία αναπληρώνουν τα άυλα μεγέθη της ψυχής και της Ιδέας; Την απάντηση τη δίνει η ίδια η σολωμική ποίηση, που διατηρεί τους ήχους από τα *γλυκά χαριτωμένα καθάρια νερά*, και τους γλωσσικούς -σε τελευταία ανάλυση τους ζωικούς χιμούς της-, την ερωτική αίσθηση απέναντι στη φύση και στον κόσμο, και ακέραιο τον ανατρεπτικό και κατ' ουσίαν επαναστατικό χαρακτήρα της, προβάλλοντας το εξόχως νεανικό αίτημα αντιμετώπισης της ζωής *με λογισμό και μ' όνειρο*.

Η επικοινωνία με την ποίηση του Σολωμού είναι ανεπανάληπτη εμπειρία ποιότητας, δεδομένου ότι ο Σολωμός δεν είναι μόνο ο εθνικός μας ποιητής, αλλά, όχι αδικώς, θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους ποιητές της Ευρώπης. Η σημασία της επικοινωνίας με τη σολωμική ποίηση μπορεί να εκτιμηθεί όχι στο επίπεδο των ιδεών και των αξιών, από τις οποίες διακατέχεται το σολωμικό έργο, αλλά στο επίπεδο πρωταρχικά της ποιητικής μετουσίωσής τους σε μοναδική αισθητική έκφραση γι' αυτό και τη σολωμική "περιουσία" ενός νέου που αποφοιτά από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση θα πρέπει να τη μετρήσουμε σε στίχους αφού, κατά τον Ελύτη, η "ποίηση είναι εκείνο που απομένει".

Ευγένεια και αγωνία

Εξάλλου, η σολωμική γλώσσα, γλώσσα μοναδικής ποιητικής αισθαντικότητας, σε αντίθεση με την ψυχραιμιά δημοτική και ίσως και με την παλαμική, ως γλώσσα γνήσια λαϊκή, είναι οικεία στους νέους. Η ανθεκτικότητά της φαίνεται ακόμα περισσότερο στη "Γυναίκα της Ζάκυνθος", έργο στο οποίο ο Σολωμός κατάφερε να παγιώσει στον γραπτό λόγο τη μοναδική σε πυκνότητα και αφροπλιστική σε γοητεία αμεσότητα της προφορικής αφήγησης, στοιχεία που μεταξύ άλλων έκαναν το έργο να μοιάζει "μοντέρνο" και τους Έλληνες υπερρεαλιστές να δουν σε αυτό τον προοίγγελό τους.

Όσοι προβάλλουν ενστάσεις απέναντι στη δυνατότητα της ποίησης να αλλάξει τους ανθρώπους, και επομένως τον κόσμο, θα πρέπει ίσως να σκεφθούν τι χέρσο βάλλος θα ήταν το Μεσολόγγι χωρίς την ανάδειξη του από την ποιητική φαντασία του Σολωμού σε *αλωνάκι* και θα πρέπει ίσως να αναλογισθούν πως η μεγάλη ποίηση μπορεί πράγματι να μην αλλάξει την πραγματικότητα -τουλάχιστον με τρόπο άμεσα αισθητό- δημιουργεί όμως πραγματικότητα και μας επιτρέπει να τη βλέπουμε με ανοιχτά πάντα κι *άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μας*· κι αν κάποιος αυτό το πουν αιτλός ρομαντισμό και τρόπο έκφρασης ενός συγκεκριμένου ποιητικού ρεύματος, δεν θα πρέπει να λησμονούν, πως όλοι οι άνθρωποι, σ' όλες τις εποχές και τις ηλικίες, αλλά κατ' εξοχήν η νεότητά, έχουν ανάγκη από μια *νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια* και πως η ανάγκη για εξειδίκευση είναι πάντα υπαρκτή, όπως και η ανάγκη για μια *μητέρα μεγαλόψυχη στον πόνο και στην δόξα*, όπως και η ανάγκη για μια ερωτική βίωση της ζωής, αυτή που χαρίζει την αίσθηση του *κι άνθιζε μέσα μου η ζωή μ' όλα τα πλούτια πόχει και*, τέλος, η ανάγκη για υπέρβαση, έστω και μέσα στο χώρο της ποιητικής εμπειρίας των φθαρτών ορίων της ύπαρξής μας με την αίσθηση πως επιτέλους υπάρχει το *φως που πατεί χαρούμενο τον Άδη και τον Χάρο*.

Ο Σολωμός είναι η ευγένεια και η αγωνία μας. Υπό την προϋπόθεση, βεβαίως, πως η ανάκλησή του στη μνήμη μας δεν γίνεται για να καλύψουμε ηχηρά την ένδεια του νεοελληνικού παρόντος.

Νίκη Παρούση**Διονύσιος Σολωμός**

*“Μήγαρις έχω άλλο στο νού μου
πάρεξ ελευθερία και γλώσσα.”*

Τα Επτάνησα έχουν αναδείξει σπουδαίες μορφές που με το στοχασμό, το λόγο, ή το στίχο, το χρωστήρα ή τις αθάνατες μελωδίες τους συνετέλεσαν στην πνευματική διαμόρφωση της χώρας μας και οραματίστηκαν μιαν αναγέννηση στην Ελλάδα, μέσα απ' τις αείροες πηγές του πνεύματος και της τέχνης.

Εκείνος όμως, που στέκεται στην κορυφή και σφραγίζει με τη μεγαλοφυΐα του όλη την πνευματική ανθοφορία των αρχοντικών νησιών του Ιονίου είναι ασφαλώς ο Σολωμός. Ο Ζακύνθιος βάρδος, που χάρισε στον τόπο μας και τον εθνικό παιάνα του.

Ο Σολωμός γεννήθηκε το 1798 στη χλιοτραγουδισμένη Ζάκυνθο σπούδασε στην Ιταλία κι έζησε πολλά χρόνια στο νησί της Κέρκυρας. Η μορφή του ήταν ωραία, όσο και το πνεύμα του, όπως μας τραγουδά ο Γ. Μαρκοράς:

*“... Το πνεύμα δείχνεται
μ' αναλαμπή μεγάλη
φέγγουν εκεί τα κάλλη
όπου 'χει στη θωριά”.*

Και η ομιλία του γλυκειά και παθητική σαν τραγούδι, όπως την θυμόταν ο *Τυπάλδος*, όταν τον άκουγε ν' απαγγέλει τους στίχους του “*επάνω στις ανθοστολισμένες ακροθαλασσιές της Κέρκυρας*”.

Πέρασαν πολλά χρόνια από το θάνατο του Σολωμού κι όμως η πνευματική Ελλάδα εξακολουθεί να τον θεωρεί, σαν τη συνισταμένη της ελληνικής ψυχής, που με τους υπέροχους στίχους του έψαλε τους εθνικούς παλμούς και τους ηρωικούς αγώνες της φυλής μας. Γιατί ο ποιητής, αν δεν εκράτησε όπλο στην Επανάσταση του 21, επλήρωσε όμως με τη λύρα του το μεγάλο φόρο στην πατρίδα, όπως πολύ σωστά είπε γι' αυτόν ο Παλαμιάς.

Ο Σολωμός στάθηκε απαρασάλευτα πιστός στο εθνικό του χρέος κι αναμφίβολα αντιπροσωπεύει το πνευματικό ξύπνημα του Έθνους. Γι' αυτό και δίκαια θεωρείται ο γενάρχη της νεοελληνικής Ποίησης.

Ο Σολωμός δε βρήκε παράδοση λογοτεχνική. Μολοταύτα, με το γνήσιο ποιητικό ταλέντο του και τον πλούσιο ψυχικό του κόσμο, στάθηκε το μεγάλο πρότυπο για σύγχρονους και μεταγενέστερους μύστες του ποιητικού λόγου. Υπήρξε η ζωντανή συνείδηση της εποχής του, ο πρωτοπόρος και βαθύτατα καλλιεργημένος πνευματικός ταγός, που με την απαράμιλλη ποιητική προσφορά του συνετέλεσε στην ανανέωση και ανέλιξη του ελληνικού Πνεύματος.

Ο Σολωμός ζούσε σ' ένα δικό του “υπερούσιο” και ιδανικό κόσμο, που τον μετουσίωνε τις ώρες της μοναξιάς του σ' εξαιρετικές ποιητικές συνθέσεις. “*Δεν υπάρχει,*

έγραφε στο Μαρκορά, αμφιβολία, πως δε ζη κανείς καλά, παρά μόνος. Από μικρό παιδί πάντα μου έκανε εντύπωση ο κουτσός εκείνος Θεός, που τον πέταξε κάτω από τον ουρανό η μητέρα του και που καθόταν στο βυθό της θάλασσας, χωρίς κανείς να τον βλέπει και χωρίς ν' ακούει γύρω από τη σπηλιά του τίποτ' άλλο έξω από τη βοή του απέραντου Ωκεανού”.

Ο Σολωμός έζησε το ασίγαστο πάθος της λευτεριάς, όλο το μεγαλείο και τη δραματικότητα του αγώνα. Πλημμυρισμένος δε, από το θείο όραμα της ελευθερίας”, συνθέτει τον αθάνατο καρπό της νεοελληνικής ποίησης. Ο “Ύμνος εις την Ελευθερίαν” μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες και θαυμάστηκε από δικούς μας και ξένους διανοούμενους. Μεγάλη ήταν η συγκίνηση και του ίδιου του ποιητή, όταν ο Ύμνος μελοποιήθηκε από το μουσουργό Νικόλαο Χαλκιόπουλο - Μάντζαρο.

“Βλέπων ο ποιητής, γράφει χαρακτηριστικά ο Σπ. Δε Βιάζης, ότι η μουσική ήτο ανταξία της ποιήσεως και διερμήνευε το πνεύμα αυτής, ανελύετο εις δάκρυα εκ συγκινήσεως”.

Ο Σολωμός μετά τον “Ύμνο εις την Ελευθερίαν” ολοένα δημιουργεί, ανεβαίνει, υψώνεται και πορεύεται προς την κορυφή της τέχνης. Συνθέτει τότε τα τελειότερα έργα του, που είναι ο Κρητικός, ο Πόρφυρας και κυρίως οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι, που θεωρείται το έργο της ζωής του. Δυστυχώς από τις περίφημες αυτές συνθέσεις δεν σώζονται παρά αποσπάσματα. “...Αν ασκηθείς όμως, όπως γράφει ο Τωμαδάκης, εις το να χαρείς τα ερείπια του ναού, που δεν εκτίσθη, η αγαλλίασις θα είναι υψηλή...”.

Και πράγματι μέσα από το “εκ βαθέων” λυρικό ανάβρυσμα και το μουσικό κυματισμό των στίχων του αναζει ένας ιδανικός κόσμος, που κινείται κι αγωνίζεται ανηφορίζοντας στο δρόμο του μαρτυρίου, για να φθάσει στην ηθική ολοκλήρωση. Μια πνοή μυστικοπάθειας και αγιωσύνης αναδύεται μέσα από τους περίτεχνα σμιλεμένους στίχους του. Ένας ύμνος αντρείωσύνης και λευτεριάς ενάντια στην υλική βία, με βάθος μεταφυσικό για την ανθρώπινη ύπαρξη, που υψώνεται έτσι σε εξάισιο “σύμβολο”, λυτρωμένο από την καθημερινότητα της εγκόσμιας ζωής.

Οι ήρωές του, μ' ένα ρίγος πατριωτικής έξαρσης και υψηλού χρέους οδεύουν ανάμεσα σε χαλασμούς και πασχίζουν στις μεγάλες ώρες της ιστορίας τους να μην προδώσουν την παράδοση, που οι ελληνικοί αιώνες στάλαξαν στην ψυχή τους.

Έτσι ο αγώνας του Γένους, στάθηκε το πρωτεϊκό κύτταρο, που χάρισε στο δημιουργό των Ελεύθερων Πολιορκημένων την υψηλή έμπνευση, για να πλάσει μέσ' από τον πύρινο κύκλο της αντίστασης την άυλη φιγούρα, το αιώνιο καθολικό πρότυπο του αποπνευματωμένου ανθρώπου, που φθάνει ως το απόλυτο φως, ξεπερνώντας όλους τους πειρασμούς της ζωής, όπως ακριβώς και οι “Ελεύθεροι Πολιορκημένοι”, που νίκησαν ηθικά, αλλά μοιραία θυσιάστηκαν.

*Αθονολάλειε στήθος μου, πριν το σπαθί σε σχίση
Είν' έτοιμα στην άσπονδη πλημμύρα των αρμάτων
δρόμο να σχίσουν τα σπαθιά κ' ελεύθεροι να μείνουν...”.*

Εδώ το δοξάρι του Ποιητή δεν παίζει πια ειδυλλιακούς ή ελεγειακούς τόνους, όπως σε μερικά τραγούδια του, την Ανθούλα, την Ευρυκόμη ή την Ξανθούλα. Η Σολωμική Μούσα γίνεται φιλελεύθερη, πινδαρική, μεγαλόφτερη, υψηλονόητη και “λειτουργική”. Οι στίχοι

του επικού και λυρικοί, χυμένοι σε καθάρια δημοτική, έχουν φθάσει στους “Ελεύθερους Πολιορκημένους” σε σπάνια πυκνότητα, εσωτερικότητα και μεταφυσικό βάθος. “Βρισκόμαστε”, γράφει η Π. Λάσκαρη, “μπροστά σ’ ένα ποίημα φιλοσοφικό, εντελώς σωκρατικό στην ουσία του και εντελώς καιτιανό στη λανθάνουσα αισθητική του”.

Όλη αυτή η υψηλή σύλληψη δεν είναι παρά ένας αντικατοπτρισμός της ίδιας της ινυχής του επανήσιου βάρδου, που οραματίζεται έναν κόσμο ηθικά τέλειον και πνευματικά ολοκληρωμένο. Γι’ αυτό και σ’ όλες τις συνθέσεις του διαφαίνεται η αγάπη για τον άνθρωπο και τη φύση, η βαθειά θρησκευτικότητα και κυρίως ο άκρατος ιδεαλισμός του, που με τη δίψα του απόλυτου, έφθανε κάποτε στη σφαίρα του ανέφικτου από άποψη μορφής και περιεχομένου.

Είναι πραγματικά μια ποίηση, που επενεργεί ως τα έγκατα της ύπαρξής μας και με το επικό και λυρικό της απόσταγμα, δημιουργεί μια βαθύτερη αισθητική συγκίνηση, που δίνουν μονάχα τα έργα των μεγάλων δημιουργών. Γιατί ο Σολωμός υπήρξε πραγματικά μεγάλος, αφού ετίμησε τον Ελληνικό Παρνασσό, όσο ελάχιστοι νεοέλληνες ποιητές.

Ο ποιητής των “Ελεύθερων Πολιορκημένων” άφησε στα χέρια της “Αθανασίας” ένα αληθινά υπέροχο μνημείο ποιητικού λόγου. Άνοιξε διάπλατα τις πύλες σ’ ευρύτατους πνευματικούς ορίζοντες για την νεοελληνική ποίηση και στάθηκε αναμφίβηττα ο μεγάλος ιδεαλιστής και σύγκαϊρα ο απαράμιλλος σμιλευτής του στίχου. Πέθανε στ’ αρχοντονήσι της Κέρκυρας, απαγγέλοντας, όπως ταίριαζε στο συνθέτη του εθνικού παιάνα, τους εξαισίους στίχους του:

*“Λάμπην έχει όλη φλογώδη
χειλος, μέτωπο, οφθαλμός·
φως το χέρι, ως το πόδι
κι όλα γύρω σου είναι φως”.*

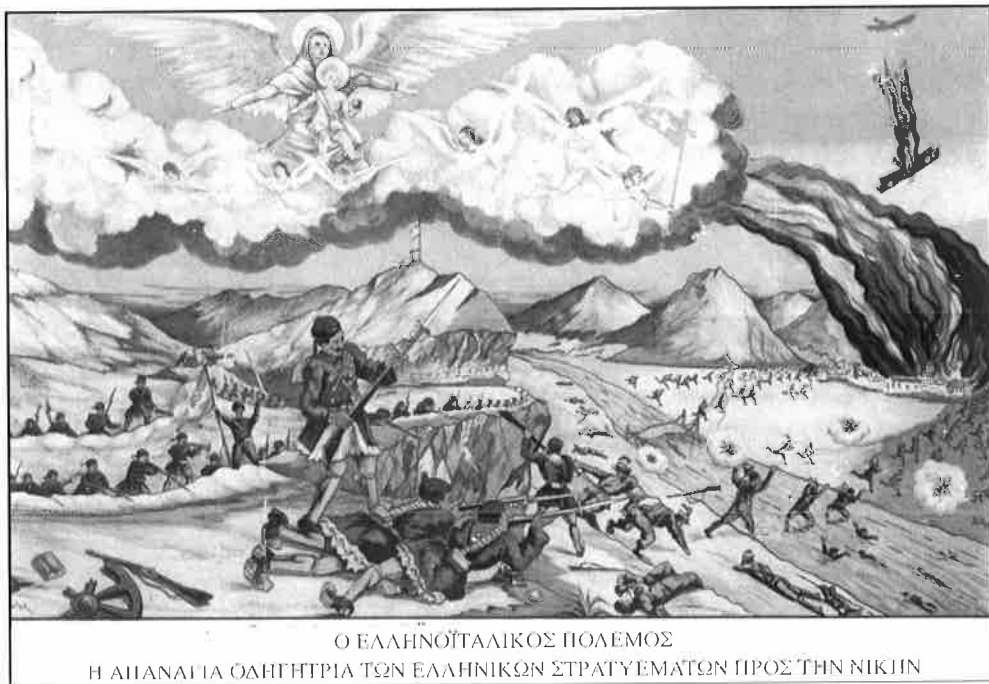
*“Εδώ η γη μας
στοργικά εκοίμισε
τον ποιητή από
τη θανά του 1857
έως την ανακομιδή
1863”. Έτσι επιγράφεται
το νεοτάφριο του
Διονυσίου Σολωμού
στην Κέρκυρα.
(Φωτογραφία
Ολγα Σελλά από το
αφιέρωμα
της “Καθημερινής”.*

Ευθυμία Παπασπύρου - Καραδημητρίου

Επιμελήτρια
του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΠΟΙΪΑ ΤΟΥ '40

Η μορφή και το πνεύμα των λαϊκών εικόνων του '40

Οι λαϊκές εικόνες που προέκυψαν από τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο του '40, έχουν τον ορισμένο παραδοσιακό τρόπο που αποδίδουν τα θέματά τους και οι παλαιότερες ελληνικές εθνικού περιεχομένου λαϊκές λιθογραφίες, αλλά και οι ανάλογες των άλλων χωρών. Αυτός ο παραδοσιακός τρόπος εκφράζεται γύρω από διαμορφωμένους άξονες: τη σκηνική παρουσία, το πνεύμα και την τεχνοτροπία.

Κεφαλογράμματοι επίτιτλοι και υπότιτλοι, συνοδεύουν την λαϊκή εικόνα. Οι όμοιοι επαναλαμβανόμενοι επίτιτλοι - εδώ *Ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος* ή *Ο Νέος Μαραθών* - εντάσσουν μέσα στην ίδια ενότητα τα ιστορικά συμβάντα που αποδίδονται στις διάφορες συνθέσεις. Οι υπότιτλοι επεξηγούν ή και σχολιάζουν, περιληπτικά, το εικονιζόμενο θέμα. Συνήθως στους υπότιτλους των λαϊκών εικόνων του '40, χρησιμοποιούνται στερεότυπες εκφράσεις όπως π.χ. *Η είσοδος του ενδόξου στρατού...* ή *Η γιγαντομαχία* που αναβιώνουν τις ανάλογες

Σ.Σ. Το κείμενο αυτό της κ. Καραδημητρίου και οι εικόνες είναι από το λεύκωμα "Το έπος του '40 - λαϊκή εικονογραφία" που εκδόθηκε από την Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος.

των λαϊκών εικόνων των Βαλκανικών Πολέμων.

Υπάρχουν συνθέσεις που προβάλλουν ένθετα - σε μετάλλια - πρόσωπα πρωταγωνιστές του ιστορικού γεγονότος. Σ' αυτές κάνουν την εμφάνισή τους και μακροσκελή κείμενα που αφορούν το θέμα (διαγγέλματα, κρίσεις, σίχοι κλπ.). Οι συνθέσεις αυτές είναι συνήθως η εισαγωγή ή ο επιλογος του ιστορικού θέματος που αναπτύσσεται μέσα στη λαϊκή εικονογραφική ενότητα.

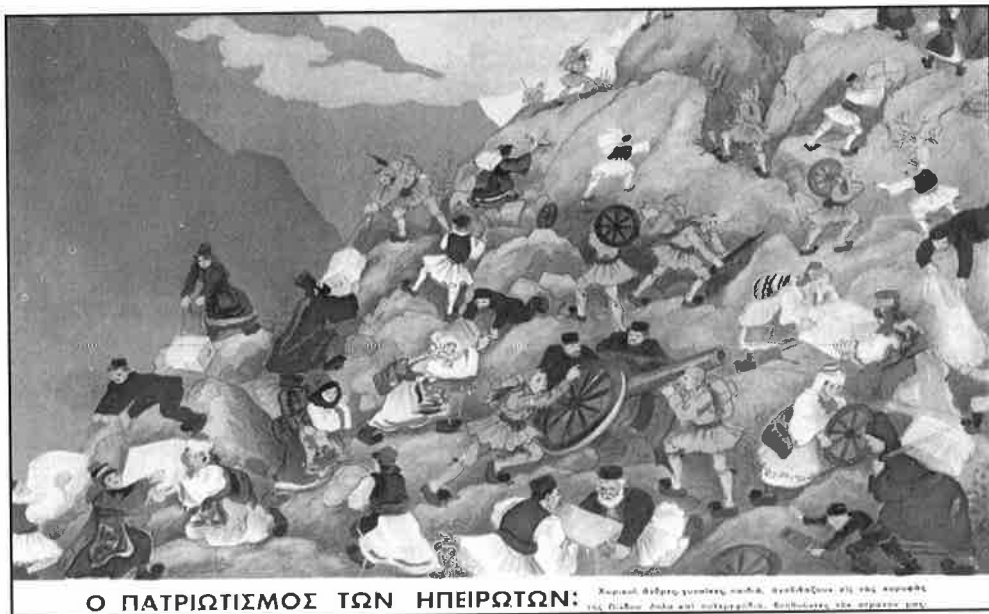
Στις λαϊκές εικόνες του '40 υπάρχουν, όπως και στην παλαιότερη ανάλογη παραγωγή, και διηγηματικές συνθέσεις. Αυτές δεν απεικονίζουν μόνο το κύριο συμβάν, στο οποίο αναφέρονται, αλλά και με μικρότερες συνθέσεις περιορισμένες μέσα σε πλαίσια ή μετάλλια, αποδίδονται λεπτομέρειες του συμβάντος, τα προηγηθέντα και επακόλουθα του και οι πρωταγωνιστές του. Σε γενικές γραμμές η σκηνική παρουσία των πολεμικών γεγονότων στις λαϊκές εικόνες του '40 ακολουθώντας τη σχετική εικαστική παράδοση, έχει την κλασική διάρθρωση. Αποδίδονται αντιμετώποι στο πεδίο της μάχης οι δύο αντίπαλοι στρατοί. Ο νικηφόρος - ελληνικός εδώ - στρατός, αποδίδεται ως αραγής φάλαγγα, που προχωράει σταθερά με εφ' όπλου λόγχη, έχοντας επικεφαλής τον ξιφίτη αξιωματικό και τον σημαιοφόρο - εφορμά ακάθεκτος εναντίον των αντιπάλων - Ιταλών εδώ - που υποχωρούν με αταξία, αφήνοντας πίσω τους ένα πεδίο διάσπαρτο από κορμιά σκοτωμένων και πληγωμένων μέσα σε συντρίμια από εγκαταλεημένα οχήματα, τροχούς από καλβίβαντες πυροβόλων και -έσχατη ατίμωση- σκισμένες και πεταμένες σημαίες.

Το φυσικό περιβάλλον, κάποιο φυσικό εμπόδιο - ορμητικό ποτάμι, απρόσιτο ύψωμα, δύσβατη στενωπός κλπ - σε ορισμένες συνθέσεις παίζει οργανικό ρόλο, όταν μέσα από αυτό πρέπει να τονισθεί η προσπάθεια και ο ηρωϊσμός των στρατιωτών μας.

Προσφιλείς επίσης σκηνές για καλλιτέχνες που έχουν εμπιστοσύνη στο ταλέντο τους είναι αυτές που αποδίδουν τη δράση ιππικού, όταν τους δίνεται η δυνατότητα να απεικονίσουν αλόγα σε ωραίες περιήφανες στάσεις, να τρέχουν, να αφηνιάζουν μέσα στη μάχη, να παρελαύνουν ήρεμα και αγέρωχα μέσα στους δρόμους των απελευθερωμένων πόλεων. Ακόμα αυτοί οι καλλιτέχνες δεν αποφεύγουν να εστιάσουν τη σύνθεση στην απόδοση ενός επεισοδίου όπου οι εκφράσεις των προσώπων αποδίδουν την προσπάθεια και τα συναισθήματα. Αντίθετα οι πανοραμικές απόψεις και οι σκηνές που αποδίδονται ώστε να βλέπουμε από τα νώτα τους στρατιώτες, απαλλάσσουν τον καλλιτέχνη από την ανάγκη να αποδώσει εκφραστικές λεπτομέρειες.

Όταν θέμα της σύνθεσης είναι τα κατορθώματα του στόλου, κατά προτίμηση απεικονίζονται λίγα πλοία και, όταν δοθεί ευκαιρία, όλο το σκηνικό ενός ναυαγίου. Την κύρια θέση στη σύνθεση κατέχει το πλοίο - πρωταγωνιστής και η δράση αναδεικνύεται με την απόδοση, σχεδόν μόνιμα, του εντυπωσιακού θαλάσσιου πίδακα, αποτελέσματος μιας υποβρύχιας έκρηξης. Το εχθρικό πλοίο που μισοβουλιάζει, βάρκες με ναυαγούς, άνθρωποι που παλαούν με τα κύματα, μία εκτυφλωτική έκρηξη πάνω σε πλοίο, όπου μέσα από τις φλόγες με τα εκτινασσόμενα θραύσματα, εκσφενδονίζονται και ανθρώπινα κορμιά είναι τα συχνότατα μοτίβα αυτών των λαϊκών εικόνων.

Στις συνθέσεις με θέμα αεροπορικούς βομβαρδισμούς, δεν λείπει το φλεγόμενο εχθρικό αεροπλάνο που πέφτει και εντυπωσιακή παρουσία κάνουν, άμα χρειαστεί, οι φωτεινές δέσμες των διασταυρούμενων στον αέρα αντιαεροπορικών προβολέων. Το μοτίβο της καιόμενης πόλης - όταν το θέμα το επιτρέπει - εμφανίζεται ανελλιπώς, υπόμνηση της σκληρότητας του πολέμου και της βαρβαρότητας του εχθρού.

Το πνεύμα της οικειότητας μεταξύ λαού και θείου, αρχαία παράδοση για το έθνος μας, επανεμφανίζεται στη λαϊκή εικονογραφία του '40 με την απεικόνιση της Οδηγήτριας, Δύναμης, Μητέρας - Παναγίας πάνω από το πεδίο της μάχης.

Η λαϊκή φιλοσοφία για τον πόλεμο εκφράζεται και στις λαϊκές εικόνες του '40 με την έξαρση του ηρωϊκού στοιχείου. Ο μαχόμενος στρατιώτης εμφανίζεται στη λαϊκή εικόνα πρωταγωνιστής και ρυθμιστής του ηρωϊκού γεγονότος που επιτελείται. Μέσα στην έννοια του ηρωϊσμού όμως συμπεριέχονται και το πάθος και η δύναμη, που εκφράζονται με απεικονίσεις σκηνών βίας και ωμότητας. Δεν λείπουν απ' τις λαϊκές εικόνες του '40 οι συνθέσεις όπου προβάλλονται με έμφαση λογχοισμοί, ικεσίες και ρέοντα αίματα του ηττημένου αντιπάλου, όχι όμως ως κύρια θέματα στη σύνθεση, όπως συμβαίνει σε αντίστοιχες συνθέσεις των Βαλκανικών Πολέμων. Πάντως και εδώ οι συνθέσεις διαπνέονται από το πνεύμα ότι δεν υπάρχει έλεος παρά η ορμή και ο θρίαμβος του νικητή.

Στις λαϊκές εικόνες δεν ενδιαφέρει να αποδοθούν οι πραγματικές συνθήκες κάτω απ' τις οποίες έλαβε χώρα το γεγονός. Ο εξωπραγματισμός όμως και η μη ρεαλιστική εκτίμηση των αντικειμενικών όρων, δεν τις στερεί από την απόδοση της διαμορφωμένης εντύπωσης πάνω στο γεγονός. Με αυθορμητισμό και αμεσότητα η λαϊκή εικόνα μιλάει για την ουσία, όπως την διαμορφώνει και την εκτιμάει η λαϊκή συνείδηση, που τροφοδοτείται για το σχηματισμό της άποψής της από γενικότερα βιώματά της και όχι μόνο από τη στεγνή συγκεκριμένη πληροφόρηση.

Οποσδήποτε κυρίαρχο στοιχείο και στις λαϊκές εικόνες του '40 κυρίως των αρχών του πολέμου είναι ο υπέρμετρος εθνικός ενθουσιασμός και η μονόπλευρη θεώρηση. Όλα τα ηρωϊκά και τα μεγάλα αποδίδονται στον οικείο στρατό, ενώ για τον αντίπαλο αφήνεται η δειλία, η φυγή, η ηττοπάθεια. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι οι λαϊκές εικόνες που αποδίδουν γεγονότα των τελευταίων ημερών του Έπους του 1940, εκφράζοντας πιο ωριμασμένη αντίληψη

Ο ΕΛΛΗΝΟΤΤΑΡΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Η ΕΙΣΩΔΟΣ ΤΟΥ ΕΝΑΘΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΤΣΑΝ

χωρίς να υποτιμούν τον αντίπαλο, εξαίρουν τον ηρωισμό του στρατού μας.

Οι λαϊκές εικόνες του '40 στην απόδοση ακολουθούν χωρίς κανένα νεοτερισμό, τη διαμορφωμένη παραδοσιακή τεχνοτροπία των παλαιότερων ελληνικών λαϊκών εικόνων, στην οποία αναγνωρίζονται γνώσεις ακαδημαϊκής ζωγραφικής. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι καλλιτέχνες είχαν την ανάλογη ζωγραφική αγωγή, ήταν επαγγελματίες που μερικοί απ' αυτούς, όπως π.χ. ο Φ. Αριστέυς και ο Ε., Δούκας, ήταν γνωστοί ζωγράφοι. Η ανάλογη με τις παλαιότερες λαϊκές εικόνες απόδοση των μοτίβων ή και μερικές φορές η αντιγραφή τους, οφείλεται στο ότι μερικοί απ' αυτούς, όπως γνωρίζουμε για τον Φ. Αριστέα, είχαν και στο παρελθόν ασχοληθεί με τη σύνθεση λαϊκών εικόνων. Όταν το 1940 ξαναεκληθήκαν να συνθέσουν θέματα πολεμικά - ηρωικά, επιστρατεύσαν, πέρα από το ταλέντο τους, και την επαγγελματική τους εμπειρία πάνω σε ανάλογα θέματα. Εσπευσμένα, στις πρώτες λαϊκές εικόνες που κυκλοφόρησαν, απέδιδαν μόνο πνεύμα ανάλογο με τις παλιότερες, με το οποίο ήσαν εξοικειωμένοι, γιατί οι εικόνες αυτές ήταν πασιγνωστές· μετά λίγο καιρό όμως βλέπουμε να δανείζονται, στις τελευταίες συνθέσεις, και χαρακτηριστικά ή γνωστά μοτίβα που χρησιμοποιήθηκαν σε λιθογραφίες των Βαλκανικών Πολέμων.

Η μεγάλη αξία των λαϊκών εικόνων του '40 όπως και των ελληνικών λαϊκών εικόνων γενικά, έγκειται στο σκεπτικό της προέλευσής τους. Υπήρξαν προϊόντα ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Οι εκδότες ανιχνεύοντας τις διαθέσεις του κοινού, τις παρήγαγαν γνωρίζοντας ότι θα αγοραστούν. Αυτό το κίνητρο, προσανατόλιζε το προϊόν να εκφράζει τη λαϊκή προτίμηση, να επιδιώκει να "πιάνει το σφυγμό" του λαού, ώστε να αγοράζεται απ' αυτόν. Και εδώ βρίσκεται και η αντίθεσή της με την προπαγανδιστική αφίσα, που παράγεται από το κράτος ή κάποια οργανωση και αποβλέπει όχι να εκφράσει το κοινό αλλά να κάνει το κοινό να δεχθεί κάποιο μήνυμα.

Σαν προϊόν έκφρασης λοιπόν του κοινού λαϊκού αισθήματος, είναι, μπορούμε να πούμε, η λαϊκή εικόνα, ένας διαυγής καθρέπτης των προσανατολισμών του λαού σε κάποια συγκεκριμένη στιγμή. Από τη στιγμή όμως που έβγαινε στην κυκλοφορία και μετά, η λαϊκή εικόνα, πέ-

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜ. ΣΤΑΜΒΟΥΛΟΥ • Ο ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ • Ν. 9
 Η ΟΜΑΔΙΚΗ ΚΑΤΑΒΥΘΙΣΙΣ ΕΧΘΡΙΚΩΝ ΟΠΛΟΤΑΓΜΑΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΘΥΡΑΚΟΥ ΥΠΟΒΡΥΧΙΟΥ ΜΑΣ ΠΑΛΑΜΑΚΑ.

ρα απ' την ικανοποίηση που προσέφερε στο κοινό, το οποίο έβλεπε στο εικονιζόμενο θέμα τον εαυτό του πρωταγωνιστή ή κριτή, ασκούσε παιδευτικό και ενημερωτικό ρόλο, όταν το εικονιζόμενο γεγονός έπαινε να είναι επίκαιρο.

Κρεμασμένη σε χώρους όπου σύχναζε πολύς κόσμος -κοινοτικά καταστήματα, καφενεία, παντοπωλεία, κουρεία κλπ. - διαιώνιζε το απεικονιζόμενο θέμα και έτσι το πρόβαλε με μεγαλύτερη δύναμη απ' όση προσφέρουν τα σύγχρονα μέσα προβολής και ενημέρωσης - τύπος, ραδιόφωνο, τηλεόραση - γιατί αυτά παρέχουν μεν μεγαλύτερη ακροαματικότητα στο γεγονός, αλλά ελάχιστη διάρκεια. Η για χρόνια όμως κρεμασμένη και ξεχασμένη στον τοίχο του επαρχιακού μαγαζιού λαϊκή εικόνα, ασκούσε μεγάλη επιρροή και πρόσφερε γνώση στο λαό, για τον οποίον άλλα μέσα ενημέρωσης ήταν υποτυπώδη. Ελπίης βιώματα είχαν αφήσει αυτές οι λαϊκές εικόνες στα παιδιά της εποχής. Τόσο αποτυπώθηκαν μέσα τους που, κατά μαρτυρίες πολλών, έχουν συνδέσει στη μετέπειτα ζωή τους συνειρμικά τα ιστορικά γεγονότα με τις απεικονίσεις τους αυτές.

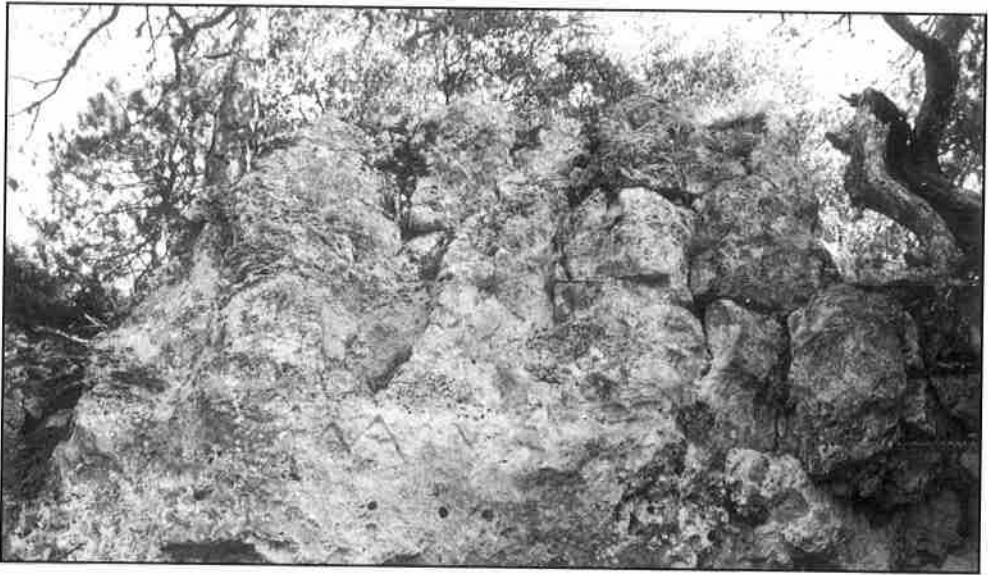
Στις μέρες μας οι λαϊκές εικόνες του '40 έχουν πάρει τη θέση τους στα Μουσεία ή βρίσκονται σε συλλογές και σε παλαιοπωλεία. Αποτελεί σπάνιο εύρημα η ανεύρεση κάποιας λαϊκής εικόνας ξεχασμένης ανάμεσα στα ξύλινα ράφια ενός παλιού επαρχιακού παντοπωλείου. Έχουν παρ'έλθει μαζί με την εποχή που τις είχε γεννήσει και τις είχε προσδώσει να παίζουν το ρόλο του εκφραστή και ενημερωτή του απλού ανθρώπου σ' όλες τις γωνιές της Ελλάδας.

Η γνωριμία του σύγχρονου Έλληνα με τις λαϊκές εικόνες του Ελληνοϊταλικού Πολέμου του '40, του δίνει την ευκαιρία να βιώσει τον παλμό της εποχής και να δει τα γεγονότα μέσα από την οπτική γωνία της γενιάς εκείνης.

Σήμερα μένουν οι απλοϊκές λαϊκές εικόνες τεκμήρια στο χρόνο, για να μαρτυρούν στιγμές εξάρσης, μέθης, εθνικού θριάμβου· στιγμές που ξεπήδησαν μέσα απ' τη γνήσια δυνατότητα των εθνικών μας αρετών, που πρόλαβαν να λάμπουν, όσο η ένθεη δύναμη της ψυχής του Έλληνα στρατιώτη, αφέθηκε αδέσμευτα κι αμιόλευτα να δράσει.

Γιάννης Λώλος
Αρχαιολόγος

Δημόσια γη· μια επιγραφική μαρτυρία

Την επιγραφή που θα παρουσιάσω εντόπισα το περασμένο καλοκαίρι κατά τη διάρκεια επιφανειακής μου έρευνας στη Σικυωνία χώρα. Η έρευνα αυτή έγινε στα πλαίσια εκπόνησης διδακτορικής διατριβής στο πενεπιστήμιο του Μπέροκλεν· το αντικείμενο της έρευνας ήταν το οδικό δίκτυο και οι αμυντικές εγκαταστάσεις της Σικυωνίας.

Ο βράχος επάνω στον οποίο είναι χαραγμένη η επιγραφή βρίσκεται στη δυτική πλαγιά του οροπεδίου που απλώνεται μεταξύ των χωριών Κλημεντι-Καίσαρι και Μάννας, πάνω από ιδιωτική εκκλησία της Αγίας Παρασκευής του χωριού Μάννα (τέως Μάρκασι) της νοτιοδυτικής Κορινθίας και σε υψόμετρο περίπου 1.080 μ. Είναι χαραγμένη στη σχεδόν κάθετη δυτική όψη του αψεσολιθικού βράχου, 1,70 μ. από το έδαφος, και σώζει καθαρά έξι γράμματα σε οριζόντια διάταξη:

Δ Α Μ Ο Σ Ι

Ακριβώς δίπλα στο *iota* δεν διακρίνεται γράμμα και πιθανότερο είναι να μην υπήρχε παρά να έχει σβήσει από τη φθορά του βράχου στο σημείο αυτό.

Λοξά όμως πάνω από το *iota* ίσως διακρίνεται ένα *όμικρον*, δηλαδή ΔΑΜΟΣΙΟ.¹ Η ατελής χάραξη λέξεων είναι συνήθης στις επιγραφές βράχων.² Η επιγραφή καταλαμβάνει μήκος

1. Την παρατήρηση οφείλω στον Άγγελο Ματθαίου.

2. Π.χ. ΔΙΑΝΟ αντί ΔΙΝΟΜΟΥ ή ΕΥΘΥΔΟΤ αντί ΕΥΘΥΔΟΤΟΥ στον Υμηττό (M. Langdon "Hymettiana I" *Hesperia* 54 (1985) 260, 269).

98 εκ., το ύψος των γραμμμάτων είναι μεταξύ 18 και 25 εκ. (το όμικρον έχει διάμετρο 11 εκ.) ενώ το βάθος της χάραξης 2 με 3 εκ. Η δυσκολία της χρονολόγησης επιγραφών σε βράχους, όπως είναι οι *όροι* και τα διάφορα ονόματα σε πτώση γενική ή δοτική, είναι γνωστή και ευνόητη. Από το σχήμα των γραμμμάτων χρονολογώ τη συγκεκριμένη στον 4^ο αιώνα π.Χ.

Είναι σαφές ότι η επιγραφή δεν ορίζει ως δημόσιο τον βράχο στον οποίο είναι χαραγμένη αλλά μια περιοχή η οποία περικλείετο εντός ορίων ένα από τα οποία είναι και η παρούσα επιγραφή. Πρόκειται δηλαδή για όρο παραλειπομένης της λέξης: [όρος] δημοσί[ο]υ. Ανάλογοι όροι αναγράφονται σε ορθογώνια στήλη ρωμαϊκής εποχής από την Κρήτη: *όροιοι/ δημοσίων*, αναμφίβολα αναφερόμενοι σε δημόσιους τόπους. Ο δημόσιος χώρος της επιγραφής μας αντιδιαστέλλεται από άλλους που είναι ιδιωτικοί ή ιεροί. Η διάκριση μεταξύ δημοσίου και ιερού χώρου πιστοποιείται από πλήθος αρχαίων μαρτυριών ενώ, αντίθετα, ελάχιστες είναι οι αναφορές σε δημόσια τεμένη και ιερά³. Αναφορές σε δημόσια *γήν, τόπους, χώρους ή χωρία* υπάρχουν πολλές σε επιγραφικά κείμενα. Επιπλέον, μια ατυχή επιγραφή των ρωμαϊκών χρόνων κάνει λόγο και *δημόσια όρη*, προφανώς της Αττικής. Εάν δεχθούμε την ύπαρξη του *όμικρον* λοξά πάνω από το *iota* της επιγραφής μας, τότε η αναφορά πρέπει να γίνεται σε δημόσιο τόπο, χωρίο ή και όρος. Εάν δεν υπάρχει *όμικρον* στο τέλος, τότε θα μπορούσαμε εννοιολογικά να συμπληρώσουμε όλες τις παραπάνω λέξεις. Σε κάθε περίπτωση, η συγκεκριμένη περιοχή πρέπει να απλώνεται πίσω (ανατολικά) από το βράχο. Δεδομένου ότι άλλες τέτοιες επιγραφές δεν έχουν εντοπισθεί στην περιοχή, δεν είναι εφικτό να καθορισθεί η έκταση της συγκεκριμένης δημόσιας περιοχής.

Όροι χαραγμένοι σε βράχους είναι άρθονοι, κυρίως στην Αττική. Οι περισσότεροι είναι όροι μεταξύ πολέων ή φυλών ή πάλι αστικοί όροι. Άλλην όμως επιγραφή σε βράχο η οποία να αναφέρεται σε κάτι ως *δημόσιο* έχει καταγραφεί μόνο στη Λέσβο, κι αυτό εάν δεχθούμε τη συμπλήρωση ΟΣΙΟΝ στο υπάρχον ΔΑΜ του βράχου. Ωστόσο κεραμίδια με χαραγμένη την ένδειξη ΔΑΜ ή, σπανιότερα, και ολόκληρο το ΔΑΜΟΣΙΟΣ έχουμε πολλά από την Πελοπόννησο, ενώ αγγεία με ΔΗ graffiti αντί ΔΗΜΟΣΙΟ έχουν βρεθεί στην αρχαία αγορά των Αθηνών.⁴

Τρία βασικά γεννά η επιγραφή μας: (1) σε ποια πόλη ή οικισμό αναφέρεται, οι οποίοι και θα τον είχαν χαραξει (2) για ποιό λόγο χαρακτήριζε, και (3) τί είδους έκταση είναι αυτή που χαρακτηρίζεται ως δημόσια.

Στην έρευνά μου στη γύρω περιοχή δεν μπόρεσα να εντοπίσω ίχνη αρχαίου οικισμού. Λιγότερο από 1.500 μέτρα νότια της επιγραφής παρατήρησα μόνον ίχνη αρχαίου δρόμου, ο οποίος ερχόταν από το οροπέδιο και κατευθυνόταν βορειοδυτικά. Περίπου δε 3 χιλιόμετρα ανατολικά της Μάννας, (Μάρκασσι) στη θέση Κιάφα Παναριτίου, εντόπια ισχυρό πολυγωνι-

3. Ο Αριστοτέλης ανάγει τη διαίρεση της χώρας σε τρία μνη - ιερά, δημόσια και ιδία - στον Ιππόδαμο το Μιλήσιο (Πολιτ. Β 1267b 34), ενώ η διάκριση μεταξύ ιερής και δημόσιας ιδιοκτησίας εμφανίζεται και σε ατυχή ψήφισμα της Ρωμαϊκής εποχής (IG IF 1035) για το οποίο θα γίνει λόγος και παρακάτω. Αναφορά σε δημόσια τεμένη γίνεται στον Οικονομικό του Αριστοτέλη, 1346B 13-24. Ο ίδιος στην Αθηναίων Πολιτεία, κάνει λόγο και για μίσθωση τεμενών από την πόλη (47.4). Για το φαινόμενο αυτό διαθέτουμε και πλήθος επιγραφικών μαρτυριών: δεξ Μ. W. Walbank, "Leases of Sacred Properties in Attica" *Hesperia* 52 (1983) 100-135.

4. Δαμώσια κεραμίδια έχουν βρεθεί κυρίως στην Λακωνία, αλλά και στην Αργολίδα, την Αρκαδία και την Κορινθία συμμετοχολαμβανομένης της Σικυώνιας: π.χ. IG V 2, 170 (Τεγέα), SEG XI 265, XII 238 (Σικυώνα). Για τα graffiti: Agora XXI Fa, Fb, pp. 51-52.

κό τείχος το οποίο στηρίζει επίπεδο όπου επίσης διακρίνονται σειρές λιθόπλινθων, αλλά οπωσδήποτε η μικρή του έκταση δεν συνηγορεί στην ύπαρξη πόλης ή κάποιου οικισμού σε αυτή την περιοχή. Είναι προτιμότερο, πιστεύω, να αναζητήσουμε την ταυτότητα της πόλης στις γνωστές μεγάλες πόλεις της ευρύτερης περιοχής, δηλαδή την Στύμφαλο, την Πελλήνη, και τη Συκιώνα. Το ερώτημα τίθεται σε ποιόν από τους τρεις δήμους θα μπορούσε να ανήκει η συγκεκριμένη περιοχή.

Ο καθορισμός των συνόρων της Συκιώνας με την Πελλήνη και τη Στύμφαλο είναι προβληματικός και φοβάμαι ότι ο χρόνος δεν μου επιτρέπει εκτενή έκθεση του προβλήματος. Εάν δεχθούμε ότι ο Σύθας ποταμός, το όριο Συκιώνας και Αχαΐας κατά τον Πανσανία, είναι ο ποταμός των Τρικάλων τότε η επιγραφή μας βρίσκεται εκτός Πελλήνης (νότια και ανατολικά της περιφέρειάς της). Συνεπώς θα μπορούσε να ανήκει είτε στη Συκιώνα είτε στη Στύμφαλο. Δυστυχώς τα σύνορα της Συκιώνας προς νότον δεν περιγράφονται στις πηγές αλλά τμήμα τους προσδιορίζω βάση αρχαιολογικών δεδομένων και του εδαφικού ανάγλυφου. Η κορυφή του Τρικάρανου, όπου σόζεται το τείχος του φρουρίου της Θυαμίας, και η Τιτάνη με την ακρόπολή της και ένα μικρό φρούριο περίπου ένα χιλιόμετρο βόρεια αυτής, πιστεύω ότι βρίσκονται στα σύνορα Συκιώνας - Φλειασίας.

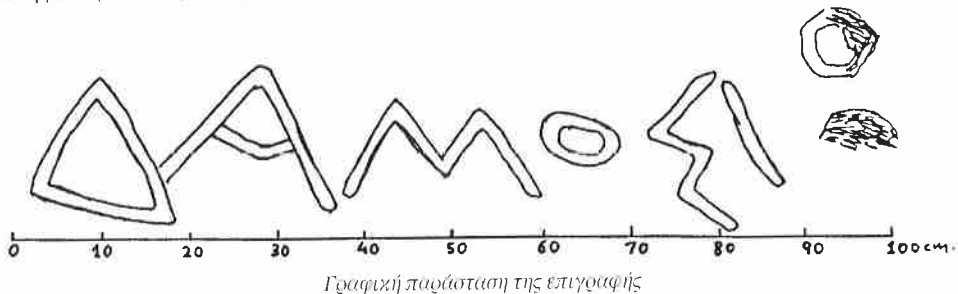
Διυκνότερα, στον Κοκκινόβραχο του χωριού Μποξικά, εντόπισα φρούριο σημαντικών διαστάσεων το οποίο θεωρώ μεθοριακό προς Φλειασία και Στυμφαλία ταυτόχρονα. Από το σημείο αυτό μέχρι το Σύθα ποταμό, στην περιοχή δηλαδή που αφορά άμεσα την περιοχή μας, η κατάσταση είναι ακόμα πιο ασταφής. Το ερώτημα είναι εάν η Συκιώνα περιλάμβανε τον κάμπο του Κλημεντοκαυσαρίου και τα υψώματα στα δυτικά του μέχρι το Σύθα ποταμό ή αν αυτά ανήκαν στη Στυμφαλία. Υπάρχουν ίχνη αμυντικών εγκαταστάσεων στην περιοχή του κάμπου αλλά αυτά δεν είναι υποχρεωτικά μεθόρια.⁵ Εάν θεωρήσουμε ότι η νότια συνοριακή γραμμή της Συκιώνας, όπως αυτή διαγράφεται στο φρούριο της Θυαμίας, τη θέση της Τιτάνης και το φρούριο του Κοκκινόβραχου, εκτείνεται σε ευθεία γραμμή μέχρι το Σύθα ποταμό τότε η περιοχή της επιγραφής ανήκε στη Συκιώνα. Σημειωτέον ότι τα αναφερθέντα φρούρια και το τείχος της Τιτάνης χρονολογούνται βάση ιστορικών μαρτυριών, της τειχοποιίας τους και κεραμικής του περιβάλλοντος χώρου, στον τέταρτο αιώνα π.Χ., είναι δηλαδή σύγχρονα της επιγραφής.

Ας επιστρέψουμε όμως στην επιγραφή για να συζητήσουμε τους πιθανούς λόγους για τους οποίους χαράχτηκε. Από κείμενα στα οποία γίνεται λόγος για δημόσιες εκτάσεις καθίσταται σαφές ότι αυτές απειλούνταν από καταπάτηση είτε από ιδιώτες είτε από γειτονικούς οικισμούς. Σε ψήφισμα της Μακεδονίας, ρωμαϊκών χρόνων, οι Βαττυναίοι πολίτες διαμαρτύρονται γιατί εκδιώχθηκαν "της των δημοσίων τόπων χρήσεως" από τους "δυνατοτέρους των επαρχιών" οι οποίοι κατέλαβαν δημόσια γη. Δημόσια χώρα περιλαμβάνεται σε εδαφικές διεκδική-

5. Τετράγωνο κτίσμα εμβαδού 90 μ², γνωστό ως Τζαμί, ορθώνεται στο βόρειο άκρο του κάμπου και ίσως θα μπορούσε να θεωρηθεί μεθοριακό φυλακείο της Συκιώνας, αφήνοντας έτσι τον κάμπο στους Στυμφάλιους. Στρογγυλός πύργος διαμέτρου 8.30 μ., προφανώς σκοπή, δηλαδή παρατηρητήριο, σόζεται περίπου στο μέσο του κάμπου ενώ ίχνη οχυρού ή φυλακείου διακρίνονται σε ύψωμα στο νότιο μέρος του κάμπου αλλά είναι τόσο κατεστραμμένα από εκσκαφέα που η αναγνώριση και χρονολόγησή τους δεν είναι δυνατές. Τέλος, αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη με γόμφωση κατέγραφα στο ύψωμα Κάστρο περιοχής Κεφαλαρίου, νότια του κάμπου και σε νοητή ευθεία με τον Κοκκινόβραχο και την Ευαγγελίστρια.

σεις μεταξύ Μελιταίων και Περαίων, Μελιταίων και Ναρθακέων, Μιλησίων και Ηρακλειωτών. Στην τελευταία μάλιστα περίπτωση, η οποία είναι συνθήκη συμπολιτείας ανάμεσα στην Ηράκλεια και τη Μίλητο του 185/4 π.Χ., γίνεται λόγος περί "του μέρους της χώρας της ορεινής της αμφοβητουμένης" (στιχ. 78-87). Οι Ηρακλειώτες ισχυριζόνταν ότι και η ιερή και η δημόσια ορεινή χώρα προς το Κυκλόπειο τους ανήκε (στ. 80-81), κάτι που οι Μιλήτιοι αμφοβητούσαν κι έτσι το ζήτημα παραπέμφθηκε σε διαίτησία. Ο ακριβής καθορισμός δημόσιας έκτασης με πάκτωση λιθίνων όρων θα απέτρεπε την αμφοβήτηση ή την καταπάτησή της, ή τουλάχιστον θα υποδείκνυε εμμέσως ότι η παραβίαση του χώρου θα είχε ποινικές συνέπειες.

Τι όμως ήταν τόσο σημαντικό σε μία ορεινή περιοχή που να υπαγόρευε την οριοθέτησή της; Σε δημόσιες περιοχές η ξυλεία, η γεωργία, η βοσκή και η λατόμηση ήταν συνήθεις δραστηριότητες ασκούμενες τις περισσότερες φορές από ιδιώτες, άλλοτε ελεύθερα άλλοτε αντί ενοικίου, τότε για λογαριασμό τους τότε για λογαριασμό της πόλεώς τους.⁶ Πιστεύω ότι στη δικιά μας περίπτωση η πλέον σχετική μαρτυρία δίνεται στα δύο ψηφίσματα των ρωμαϊκών χρόνων για επισκευή ιερών της Αττικής (IGGII² 1035). Ο τελευταίος στίχος της επιγραφής (στιχ. 59), παρά την αποσπασματικότητά της, περιέχει σίγουρη αναφορά στο δικαίωμα του καθενός στη βοσκή και υλοτομία των δημόσιων ορέων.⁷ Αυτές πρέπει να ήταν και οι δραστηριότητες στην περιοχή που ορίζει η επιγραφή μας. Το οροπέδιο που απλώνεται στα ανατολικά της ήταν μέχρι το 1993 που κάηκε δάσος από έλατα κι ο καρόδρομος που κατεβαίνει από το οροπέδιο ίσως και να σχετίζεται με τη μεταφορά της ξυλείας. Τέλος, και οι αρχαίες αναφορές που έχουμε για τη σικυώνια ξυλεία μπορεί να μην είναι άσχετες με τόπους οριοθετημένους από επιγραφές σαν και τη δικιά μας. Από επιγραφή των Δελφών γνωρίζουμε ότι οι ναοποιοί αγόραζαν ξυλεία κυπαρίσσου από τη Σικυώνα. Είναι πιθανόν λοιπόν η επιγραφή αυτή μαζί με άλλες να οριοθετούσε δημόσια έκταση απ' όπου γινόταν υλοποίηση.

Γραφική παράσταση της επιγραφής

6. Μίσθωση δημοσίων χωρίων σε ιδιώτες μαρτυρείται σε ψηφίσμα του 334/3 π.Χ. από τη Ζήλεια της Μικράς Ασίας (SIG² 279) και στο κείμενο διαίτησίας μεταξύ Μελιταίας και Περαίας (SIG² 546B), ενώ Θηβαϊκή επιγραφή των ρωμαϊκών χρόνων σώζει τα ονόματα αυτών που ανέλαβαν να γεωργήσουν τη δημόσια και ιερή γη (IG VII 2446 στ. 1-2). Παράβαλλε επιγραφή του 2^{ου} αι. π.Χ. από το Ασκληπιείο της Επιδαύρου, η οποία αναφέρεται στο δικαίωμα των αγοραστών στη λατόμηση και μεταφορά των λίθων μέσα στα όρια της "κοινής χώρας" (IGIV² 1, 76 στιχ. 9-13). Παράβαλλε επίσης ψηφίσμα του 332/1 π.Χ. από την Ελευσίνα, όπου γίνεται εισήγηση να "αποδοθεί" στο Θεό η λιθοτομία γύρω από την Ακρίδα: S. Koumanoudis, D. Goufas "Deux décrets inédits d' Eleusis" REG 91 (1978) 289-306: SEG XXVIII 103.

7. ... δημόσια ἄ καί [...] ἄρπασιν νέμειν ἄ καί ὑλλάξεσθαι. Για την συμπλήρωση "όρη" μπροστά από το "δημόσια", δες G. Culley, op. cit. 290.

Σπύρος Κ. Μιχόπουλος

ΞΕΝΟΙ ΤΑΞΙΔΙΩΤΕΣ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ ΜΑΣ

VALLÉE DE SYLONASTROI

Φωτογραφικές μαρτυρίες του Frédéric Boissonas και περιγραφικές αφηγήσεις του Daniel Baud - Bovy για το Ζεμενό

Στο προηγούμενο τεύχος του «Αίπυτος» είχα αναφερθεί διεξοδικά στο οδοιπορικό που πραγματοποίησε στη Στυμφαλία και το Φενεό ο Γαλλοελβετός περιηγητής και καλλιτέχνης φωτογράφος Φρεντ. Μπουασσονά προερχόμενος από τις Μυκήνες και πορευόμενος προς την Ολυμπία.

Να θυμίσω ότι τη συνοδεία του, ή καλύτερα το “καραβάνι” του, όπως το αποκαλούσε ο ίδιος, το αποτελούσαν οι Έλληνες αγωγιάτες του με δέκα γερά ζώα, ο οδηγός του ο Φίλιππος που ήταν και διερμηνέας του και μερικοί Ελβετοί σύντροφοί του μεταξύ των οποίων ένας γιατρός και ο συγγραφέας φίλος του Ντανιέλ Μπω-Μποβύ με τη γυναίκα του. Κατά καιρούς τον ακολουθούσαν και τα δύο παιδιά του μνημένα κι αυτά στην τέχνη του πατέρα τους.

Είχα σημειώσει επίσης ότι στο λεύκωμα που εκδόθηκε στη Γενεύη με τον τίτλο “EN GRECE PAR MONTS ET PAR VAUX” (Στην Ελλάδα μέσα από τα βουνά και τα λαγκάδια) - ένα έργο που αποτελεί κυριολεξία του τίτλου του- περιλαμβάνονται φωτογραφίες και αφηγήσεις από τις επισκέψεις τους στη Νεμέα, στο Μπότσικα (Αηδόνια σήμερα) και στο Ζεμενό που παρουσιάζουν ξεχωριστό ενδιαφέρον.

Είχα μάλιστα υποσχεθεί ότι θα παραθέσω εδώ τα σχετικά από την επίσκεψη στο Ηράκλειο, (Αρχαία Νεμέα σήμερα) και τα όσα ο ίδιος ο Μπουασσονά είχε διηγηθεί για ένα “σπαραξικάρδιο” περιστατικό που του συνέβη στο Μπότσικα όπου διανυκτέρευσαν. Αυτά, για λόγους πληρέστερης έρευνας, θα πάρουν δυστυχώς και άλλη αναβολή και θα παρουσιαστούν ελπίζω στο επόμενο τεύχος. Ελπίζω.

Γι’ αυτό και ο λόγος σ’ αυτό εδώ το κείμενο θα είναι μόνο για το Ζεμενό.

Ο Μπουασσονά με τη συνοδεία του ανηφόρησε στο Ζεμενό από το Ξυλόκαστρο, επιστρέφοντας προφανώς από το Μέγα Σπήλαιο. Αυτό δείχνει άλλωστε και η σειρά των φωτογρα-

*Η πολιτισμένη ασπλότητα σημαδεύει τη σπιτιάια ζωή των παπιάδων στο Ζεμενό.
Ένα χαμηλό τραπέζι μερικές ζωγραφιστές κασέλες και ένα μικρό εικονοστάσι επιπλώνουν το δωμάτιο.*

φιών της διαδρομής που περιλαμβάνονται στο λεύκωμα. Πρέπει να ήταν προχωρημένη άνοιξη του 1903.

Είναι πρόδηλο ότι στο χωριό αυτό της Κορινθίας παρέμειναν αρκετές μέρες φιλοξενομένοι από την οικογένεια δύο ιερέων του χωριού που είχαν μεταξύ τους τη σχέση πεθερού και γαμπρού και ζούσαν στο ίδιο σπίτι. Δυστυχώς δεν αναφέρονται τα ονόματά τους.

Πιστεύω ότι οι παλαιότεροι Ζεμενίτες θα διατηρούν κατά παράδοση, κάποιες μνήμες από εκείνη την πολυάνθρωπη και θορυβώδη παραμονή ξένων περιηγητών στο χωριό τους. Ίσως σε μερικά σπίτια να υπάρχουν και κάποιες φωτογραφίες.

Ως τόσο στο λεύκωμα υπάρχουν οι γλαφυρότατες αφηγήσεις και περιγραφές για το Ζεμενό του Μπω-Μποβύ πλαισιωμένες από θαυμάσιες φωτογραφίες του Μπουασσονά. Φωτογραφίες που καταγράφουν στιγμιότυπα και παγιδεύουν μνήμες από τη ζωή του χωριού αλλοτινών καιρών, μαρτυρίες μιας εποχής που έφυγε ανεπιστρεπτή και θαρρείς πως από το σήμερα βρίσκεται σε απόσταση μύθου. Και από την άποψη αυτή οι φωτογραφίες, πέρα από την όποια καλλιτεχνική τους αξία, έχουν για το Ζεμενό και αξία ιστορική. Να σημειωθεί ότι οι περισσότερες από αυτές τις φωτογραφίες του Μπουασσονά που δημοσιεύουμε εδώ υπάρχουν και σε ένα άλλο, αγγλικής έκδοσης λεύκωμα που φέρει τον τίτλο: *Greeks of To - Day* (Έλληνες του σήμερα) και βέβαια αυτό το “σήμερα” που αναφέρει είναι του 1903. Κάτω λοιπόν από αυτές τις φωτογραφίες παρατίθενται και λεζάντες με σύντομα σχόλια που παραθέτουμε στα ελληνικά παραλείποντας το αγγλικό κείμενο.

Σε κοινικούς χωριάτικους φούρνους όπως αυτός στο Ζεμενό που μοιάζει με γιγάντιο λόγω μυμηγχιών, Ελληνίδες χωρικές ψήνουν το ψωμί, ενώ τα παιδιά παρακολουθούν με ενδιαφέρον.

Σ' αυτήν εδώ την παρουσίαση σημαντική υπήρξε η συμβολή της φίλης του περιοδικού **Κατερίνας Κ. Τουμπανάκη** που κατάγεται από το Ζεμενό. Η Κατερίνα, φοιτήτρια του γαλλικού τμήματος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών είχε την καλοσύνη να αποδεχθεί την παράκλησή μου και να μεταφράσει στα ελληνικά το γαλλικό κείμενο που είναι ένας ύμνος για τον τόπο της καταγωγής της, το Ζεμενό. Η απόδοσή έγινε σε ελεύθερη μετάφραση, και παρ' όλο εκείνο που λέγεται ότι οι μεταφράσεις είναι σαν τις

γυναίκες που όταν είναι πιστές δεν είναι όμορφες και όταν είναι όμορφες δεν είναι πιστές, η Κατερίνα μας έδωσε μια μετάφραση ομολογουμένως όμορφη και πιστή.

Θα ήταν παράλειψη αν δε σημειώνα εδώ ότι τις λεζάντες - σχόλια στις φωτογραφίες του αγγλικής έκδοσης λευκώματος που ανέφερα πιο πάνω μετέφρασε από το αγγλικό κείμενο η αδελφή της Κατερίνας και επομένως εκ Ζεμενού, **Μάρω Τουμπανάκη** φοιτήτρια της Φιλοσοφικής Αθήνας. Καιρός όμως ν' ακούσουμε και τον Μπω-Μποβύ να αφηγηθεί:

(...) Η φιλοξενία σ' αυτόν τον τόπο ήταν όμοια μ' εκείνη που περιγράφει ο Όμηρος στην Οδύσσεια. Ο Μέντωρ και ο Τηλέμαχος δεν έτυχαν καλύτερης φιλοξενίας στην Πύλο από ότι εμείς στο Ζεμενό.

Το χωριό απλώνεται σ' ένα πλάτωμα του βοινού στα όρια ενός δάσους. Από το Ξυλόκαστρο που βρίσκεται στην ακτή του Κορινθιακού αψηφορίζουμε περνώντας μέσα από ελαιόδεντρα και χωράφια. Ήταν άνοιξη και τα σπαρτά είχαν ένα φωτεινό πράσινο χρώμα, τα χέρσα χωράφια το κόκκινο κεραμιδί, ο δρόμος το άσπρο της κιμωλίας, τα κυπαρίσσια το βαθυπράσινο σκούρο, οι ελιές το ασημί. Η θάλασσα αφορισμένη άλλαζε συνεχώς χρωματισμούς, τα βουνά υψώνονταν επιβλητικά, ο ήλιος έπεφτε εμβλαβωτικά στα φυλλώματα των δέντρων που τρεμόπαιζαν, η χλόη λικνιζόταν στο απαλό φύσημα του αέρα. Όλα αυτά, λεπτομέρειες του μεγαλύτερου τοπίου, συνθέταν έναν ασύγκριτο πίνακα σε χρώματα, αρμονία και κίνηση.

Ανακαλύψαμε ξαφνικά το Ζεμενό καθώς βγαίναμε από μια δετροστοιχία πεύκων. Τα σπίτια του χωριού χαμηλά, κεραμοσκεπέαστα. Οι καμινάδες κάπνιζαν. Με το ηλιοβασιλέμα μια πορφύρα αυταίγεια απλώθηκε στον ουρανό και η σελήνη με τη συνοδεία ενός λαμπερού άστρου είχε ήδη αρχίσει το ταξίδι της. Οι άντρες γύριζαν από τα χωράφια και τα κορίτσια πήγαιναν στη βρύση για νερό.

Στο άσπρο μονοπάτι οι χωρικοί του Ζεμενού γυρίζουν στο χωριό μια ειρηνική απογευματινή ώρα. Γενειοφόροι παπάδες να οδηγούν την πομπή. Ακολουθούν φουστανελοφόροι άνδρες, γυναίκες και παιδιά ντυμένοι όλοι στα γιορτινά τους.

Οι παπάδες του χωριού προειδοποιημένοι από το Φίλιππο μας περίμεναν στο κατόφλι του σπιτιού τους. Ο γέρος παπάς, γεμάτος ρυτίδες από τα χρόνια, χαμογελούσε γλυκά μέσα από την κατάλευκη γενειάδα του. Ο νεότερος που ήταν γαμπρός του προκαλούσε αμέσως τη συμπάθεια με το καλοσυνάτο παρονομαστικό του. Το πρόσωπό του ήταν ηλιοκαμένο κι έμοιαζε σαν μπρούτζινο. Τα μάτια του όμορφα και αγαθά και το απλοϊκό βλέμμα του, ανστηρό και γλυκό μαζί, σκόρπιζε μιαν αγγελική αγαλίαση. Μας έκανε νόημα να προηγηθούμε. Μπήκαμε σ' ένα ευρύχωρο δωμάτιο όπου στον ένα τοίχο ήσαν κρεμασμένα ελληνικά όπλα. Ο γέρος παπάς ακούμπησε το χέρι του σ' ένα από αυτά σα να ήθελε να το χαϊδέψει. “Μ' αυτό το καρνοφίλι -μετέφραζε ο Φίλιππος - ο παππούς μου πολέμησε το 1821 για την απελευθέρωση της πατρίδας μας από την τυρανία των Τούρκων” είπε συγκινημένος.

Το δωμάτιο που μας παραχώρησαν ήταν ευρύχωρο και λιτό. Είχε ξύλινη οροφή και σ' ένα από τους τοίχους ήταν σφηνωμένος ένας αρχαίος βωμός που τον κάλυπτε μια κουρτίνα. Στον απέναντι τοίχο ήταν το τζάκι. Η επίπλωση του σπιτιού απλοϊκή είχε δυο πολύχρωμα σεντούκια, μερικές καρέκλες και δυο τραπέζια. Το χαμηλό ήταν για την οικογένεια. Το ψηλότερο ήταν γεμάτο πρόσφορα που ευωδίαζαν.

Στο σπίτι είχε ήδη νυχτώσει. Ο νεότερος παπάς άναψε μερικά κεριά και τα κόλλαγε με βιασύνη εδώ και κεί πάνω στον τοίχο και μέσα σ' ένα ποτήρι με σιτάρι έβαλε μια αναμμένη λαμπάδα, για να φωτιστεί καλύτερα το δωμάτιο. Μετά έφερε κορινθιακές σταφίδες ξανθές και μαύρες και γέμισε τα ποτήρια με δροσερό κρασί. Υψώνοντας το ποτήρι του μας ευχήθηκε το “καλωσόρισες” με μια φωνή βαριά και συγχρόνως γλυκιά σαν τη φυσιογνωμία του. “Δεν έχει πολλά να σας προσφέρει αυτό το σπίτι -συνέχισε να μεταφράζει ο Φίλιππος- όμως, ότι χρειάζεστε από τα υπάρχοντά του, να το χρησιμοποιήσετε σα να είναι δικό σας”, είπε.

Γυναίκες του Ζεμενού στη "ρούγα". "Παραδίπλα σ' ένα χαμηλό πεζούλι κάθονταν κάποιες ηλικιωμένες γυναίκες που έγνεθαν το μαλλί και κοιβέντιαζαν"

Μετά τα καλασορίσματα περάσαμε στο δωμάτιο όπου οι γυναίκες είχαν στρώσει τα κρεβάτια με πλουμιστές πολύχρωμες κουβέρτες. "Καληνύχτα" είπε χαμογελώντας. "Bonne nuit" απατήσαμε.

Σαν άρχισε να γλυκοχαράζει, βλέπαμε από το ανοιχτό παράθυρο ένα λυγερόκορμο κυπαρίσσι να προβάλλει σαν τεράστιο βέλος και να βυθίζεται στο σπινθηροβόλο γαλάζιο του ουρανού. Καθόμασταν στο μπαλκόνι απολαμβάνοντας την πρωινή δροσιά όταν το χωριό άρχισε να ξυπνάει. Πάνω στα λιθοστρωμένα δρομάκια γυναίκες ντυμένες με μακροές πολύχρωμες φορεσιές πηγαινοέρχονταν στη βρύση ή οδηγούσαν τα ζώα τους στα χωράφια. Τα πιτσιρικά με την σάκκα στην πλάτη πήγαιναν στο σχολείο και οι βοσκοί με το ντουφέκι στον ώμο και τα πιστά σκυλιά τους τραβούσαν για το βουνό. Μέσα στο πρωινό φως που ολοένα γινόταν και πιο λαμπερό φτερούγιζαν τα χελιδόνια και πετούσαν σε ωραίους σχηματισμούς τα περιστέρια.

Έχουμε πλέον γίνει ένα μ' αυτό το χωριό. Σταθήκαμε για λίγο στην άκρη της βρύσης. Οι γυναίκες ξέβγαζαν τ' ασπρορουχά τους και χτένιζαν τα μακριά μαλλιά τους. Άλλες πιο πέρα σ' ένα παραδοσιακό φούρνο που έμοιαζε με θυμωιά έψηναν ψωμιά. Παραδίπλα σ' ένα χαμηλό πεζούλι κάθονταν κάποιες ηλικιωμένες γυναίκες που έγνεθαν το μαλλί και κοιβέντιαζαν.

Κάθε βράδυ σχεδόν στο σπίτι των παπάδων που μας φιλοξενούσε γινόταν συγκέντρωση. Μας επισκέπτονταν οι κάτοικοι και έφεραν προς τιμή μας καλούδια και κεράσματα.

Ένα πρωινό οι οικοδεσπότες μας, μας πήραν μαζί τους να πάμε στην εσοχή, στην πλαγιά του βουνού. Εκεί θα ψήναμε το περιφημο σουβλιστό αρνί "a la pallikare". Στο μουλάρι φόρτωσαν καλάθια με τρόφιμα, ένα βαρέλι με δροσερό νερό, κουβέρτες και ό,τι άλλο θα χρειαζόμασταν. Όταν φτάσαμε στρώσαμε τις χρωματιστές κουβέρτες στη σκιά ενός πελώριου πεύκου.

Η θέα από εδώ πάνω ήταν εκπληκτική. Φαινόταν ολόκληρος ο Κορινθιακός με τα απέναντι βουνά και κάτω από τα πόδια μας η στενή πεδιάδα του Ξυλοκάστρου και ο ποταμός Σύθαις. Απέναντί μας τα νηώματα της Πελλήνης, διάσημης στην αρχαιότητα για τους αθλητές της.

Ολόκληρη η γύρω περιοχή, κατάφυτη από αμπελώνες που παράγουν την ξακουστή Κοριν-

Πολλοί παραδοσιακοί ελληνικοί χοροί δείχνουν σα να μας συνδέουν με κάποια αρχαία ιερή σημασία με την αλυσίδα που τυλίγεται με ένα σχεδόν ιερόπρεπο ρυθμό. (Σ.Σ. Ο τελευταίος του χορού είναι ο Μπουασσονά)

θιακή σταφίδα, ενημερεί κάτω από τις ακτίνες ενός ενεργέτη ήλιου. Δέντρα και πεύκα στολίζουν τα περιβόλια και τους ολάνθιστους κήπους του χωριού και του προσθέτουν μια ανυπέροβλη νότα ομορφιάς. Το αρνάκι ψήθηκε. Φάγαμε και ευφρανθήκαμε. Μετά τραγουδήσαμε και χορέψαμε μαζί τους τους δικούς τους χορούς. Γυρίσαμε στο χωριό αργά το απόγευμα.

Μέσα σε όλες τις εμπειρίες που πήραμε από την διαμονή μας στο Ζεμενό είχαμε την τύχη να πάρονμε και μία ακόμα. Παραβρεθήκαμε στους αρραβώνες δύο χωρικών. Το τι έγινε δεν περιγράφεται. Μετά το πλουσιοπάροχο τραπέζι άρχισαν τα τραγούδια και ο χορός μέσα σ' ένα ακατάπαυστο ντουφεκίδι και σ' ένα κλίμα εγκαρδιότητας και αδερφοσύνης στην οποία είχαμε κι εμείς μερίδιο.

Κάποτε έφτασε και η μέρα της αναχώρησης. Οι παπάδες δε δέχτηκαν ούτε την παραμικρή αμοιβή για τη φιλοξενία που μας πρόσφεραν. Και όχι μόνο αυτό. Τη στιγμή του αποχαιρετισμού ο γέρος παπάς ξεκρέμασε από τον τοίχο ένα από τα τιμημένα όπλα με τα οποία οι πρόγονοί του πολέμησαν για τη λευτεριά τους και το πρόσφερε δώρο στον Μπουασσονά, ενώ η παπαδιά πρόσφερε στη γυναίκα μου μια περίτεχνα σκαλισμένη ρόκα. Ήσαν δώρα φιλίας που δυνάμωναν τα αισθήματα συμπάθειας, χαράς αλλά και λύπης μαζί.

Τη στιγμή του αποχαιρετισμού ο νους μας ταξίδεψε στην αρχαία Σπάρτη όταν ο Τηλέμαχος έφηνε από την αυλή του Μενελάου. Έτσι όπως η βασίλισσα πρόσφερε στο γιό του Οδυσσέα ένα πολύτιμο υφαντό, η ηλικιωμένη παπαδιά μας είπε. “Ξένοι μας, καθώς θα φεύγετε από το σπίτι μας για να γυρίσετε στην πατρίδα σας ελπίζω τα δώρα μας να σας είναι ένα ευχάριστο αναμνηστικό από εμάς”.

Έφεραν κρασί. Ένας νεαρός δικηγόρος σήκωσε το ποτήρι του και πήρε το λόγο. Δεν τον καταλαβαίναμε, αλλά οι διακνυμάνσεις της φωνής του, οι εκφράσεις του προσώπου του, οι ματιές που μας έριχνε, άφηναν να μαντέψουμε τη συγκίνηση, τα αισθήματα και τη θέρμη των λόγων του. Όλων τα μάτια ήσαν γεμάτα δάκρυα. Αυτοί οι καλοί άνθρωποι μας συνόδεψαν ως την άκρη του χωριού. Στα κατώφλια των σπιτιών τους μας περίμεναν, άντρες και γυναίκες με πιάτα γεμάτα γλυκά και φρούτα και ποτήρια με νερό και κρασί.

Τη στιγμή που αποχωριζόμασταν οι δύο παπάδες μας αγκάλιασαν τρυφερά. “Να πάτε στο καλό και στην ευχή του Θεού” είπαν και καθώς χανόμασταν μέσα στο πενκοδάσος του Ζεμενού οι κάτοικοι μας αποχαιρετούσαν ακόμα με φωνές και χειρονομίες. (...)

Τάκης Μπουγιούκος

Ερείπια του κάστρου της Ταρσού
με το σπήλαιο του Καστελάνη
(Φωτό Ι. Πεπταίης)

Τα κάστρα και οι πύργοι της Φενεού

α. Ο πύργος της Φενεού (Fonea)

Στην κορυφή του μεσαίου και ψηλότερου λόφου του συμπλέγματος λόφων της αρχαίας Φενεού, όπου και η ακρόπολη, υπάρχουν ερείπια μεσαιωνικού κτίσματος, που κατά πάσα πιθανότητα ανήκουν σε πύργο, γιατί έτσι μπορεί να εξηγηθεί και η ονομασία “Πύργος”, που οι κάτοικοι της περιοχής έχουν προσδώσει στη μικρή αυτή λοφοσειρά.

Το κάστρο ή μάλλον ο πύργος της Φενεού (Fonea) αναφέρεται στην απογραφή των κάστρων του έτους 1467, ενδέκατος στη σειρά αναγραφής (βλ. χωρογραφικούς πίνακες του Σφηκόπουλου¹), πλὴν όμως σαν κατεστραμμένος.

Στις αρχές του περασμένου αιώνα ο Leake² αναφέρει πως στο λόφο της αρχαίας Φενεού είδε τμήματα από τα αρχαία τείχη, με τετράγωνους στρογγυλούς πύργους. Επίσης και ο Clark, διέκρινε τρεις πύργους, ο ένας από τους οποίους σχημάτιζε μια τετράγωνη πλατεία 4,50 μέτρων περίπου. Ο Frazer³, τέλος, που επισκέφθηκε τη Φενεό τον Οκτώβριο του 1895, γράφει πως στην κορυφή του λόφου, που είναι πολύ μικρή, υπάρχουν μερικά δυσδιάκριτα υπολείμματα από ένα μεσαιωνικό ή σύγχρονο κτίριο και ασήμαντα απομεινάρια από οικοδομές του ίδιου ρυθμού, που υπάρχουν στην ανατολική πλευρά του λόφου, πράγμα που υποδηλώνει πως στα χρόνια του μεσαίωνα υπήρχε οικισμός στο χώρο της αρχαίας Φενεού. Ότι οι Βενετοί είχαν οχυρώσει την αρχαία Φενεό, γράφει ο J. Baker – Penoyre⁴, πιθανολογείται, όχι μόνον από τα ερείπια που υπάρχουν στην τοποθεσία, αλλά και από πολυάριθμα βενετικά νομίσματα (OBV. Lion of s. Mark, rev. Christ King) που βρέθηκαν στη γειτονική περιοχή⁵.

Τον πύργο αυτό, που ο Σφηκόπουλος τον κατατάσσει στα κάστρα δεύτερης κατηγορίας, υποστηρίζει πως τον κατέστρεψε ο Μωάμεθ, κατεβαίνοντας από το Αίγιο στην Κόρινθο, όταν κατέστρεψε τον Φιλιούντα και ότι δεν γνωρίζουμε το χρόνο της κατασκευής του καθώς και τους κατασκευαστές του.

1. Ιωάν. Σφηκόπουλον “Μεσαιωνικά κάστρα του Μοριά” σελ. 77-78. (K. Hoph “Chroniques Greco-Romanes” σελίς 205.

2. W. Leake “Travels in the Morea” vol, III, σελ. 117.

3. Frazer “Pausanias’s Description of Greece” Τόμος 4ος σελίς 235.

4. J. Baker – Penoyre “Pheneus and the Pheneatike” σελίς 237.

5. C. Bursian “Peloponnesus” σελίς 200.

β. Το κάστρο του Ταρσού (Ωριάς)

Για το κάστρο του Ταρσού που συμπεριλαμβάνεται και αυτό στην απογραφή των κάστρων του 1467, έβδoμο στην σειρά αναγραφής (Tarces)⁶, στα χέρια μάλιστα των Ενετών ο Σφηκόπουλος⁷ υποστηρίζει ότι πρόκειται για την οχυρωμένη μεσαιωνική πολίχνη του Ταρσού, που βρισκόταν στη βόρεια άκρη της λίμνης, στη θέση "Παλαιοχώρι" και κατεστράφη από τον Μωάμεθ το 1458, χωρίς από τότε να επανέλθη στην πρώτη ακμή της.

Η παράδοση όμως μας λέει πως το κάστρο του Ταρσού ή το κάστρο της Ωριάς, όπως το λένε οι κάτοικοι της περιοχής, ήταν ένα φυσικό και σχεδόν απύρρητο φρούτιο, που βρισκόταν αρκετά βορειότερα και δυτικά από τον Κάτω Ταρσό, στην θέση που σήμερα υπάρχει η μονή της Παναγίας του βράχου, η οποία είναι πραγματικά απότομη και απόκρημνη, κατάλληλη για κάστρο.

γ. Ο πύργος του Μεσινού (Moche)

Στο δεύτερο χωρογραφικό πίνακα του Σφηκόπουλου, του έτους 1391, αναφέρονται μεταξύ άλλων και δυο ακόμα κάστρα ή πύργοι, που βρισκόντουσαν στην περιοχή της Κορινθίας, χωρίς όμως να έχει εντοπισθεί μέχρι σήμερα η ακριβής θέση τους. Ένα, από τα δύο, αναφέρεται δέκατο πέμπτο στη σειρά αναγραφής, σαν πύργος του κυρ Nychola Mochè και είχε 25 εστίες, δηλαδή σπίτια (La tur, gui fut de mesure Nycholas Moche, 25 feux)⁸.

Την ύπαρξη του πύργου σημειώνει και ο Leake⁹, που στις αρχές του περασμένου αιώνα ταξίδευε στην Πελοπόννησο και αναφέρει, πως σε ένα τοιφλίκι (ζευγολατιό) που ανήκε στο Νουρή-μπεη της Κορίνθου και απαρτιζόταν από 20-30 σπίτια, είδε και ένα μεγάλο λευκό πύργο. Και προσθέτει πως υπάρχει ένας άλλος, όπως αυτός που περιέγραψε, ενάμισι μίλι βορειότερα, στα πλάγια του βουνού και δυο άλλοι μικρότεροι, ακόμα μακρότερα, στην ίδια κατεύθυνση, χωρίς να μας δίνει περισσότερες πληροφορίες.

Από τη μελέτη και το συνδυασμό των στοιχείων αυτών και την διήγηση του Gell¹⁰ καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι η αρχική θέση του χωριού Μοσιά βρισκόταν εκεί που σήμερα υπάρχει το χωριό Μεσινό, όπου ήταν και ο πύργος, και ότι από το όνομα του κυρίου του πύργου, του Nychola Mochè, πήρε και την ονομασία του το χωριό. Αργότερα δε, όταν τα νερά της λίμνης πλημμύρισαν την πεδιάδα, το χωριό μεταφέρθηκε ψηλότερα, στη θέση Μοσιάδες, και στην αρχική του θέση δημιουργήθηκε αργότερα μια αγροικία, όπου μένανε οι ζευγολάτες που καλλιεργούσαν τα κτήματα του μπέη της Κορίνθου, στον οποίο ανήκε η περιοχή.

Τον πύργο αυτό τον χρησιμοποιούσε για κατοικία του ο Κιαμήλμπεης, κάθε φορά που ερχότανε στη Φενεό. Γι' αυτό και ορισμένοι περιηγητές αναφέρουν πως στη Μοσιά υπήρχε κομψός τουρκικός πύργος. Για το λόγο δε που αναφέραμε, δηλαδή τη μεταφορά του χωριού Μοσιά σε άλλη θέση, ο Leake αναφέρει πως στη Μοσιά υπήρχε πύργος και ο ταξιδιωτικός οδηγός των Ευαγγελίδη - Μαιρογένη¹¹ βενετικό φρούριο, ενώ ο J. Baker-Penoyre¹² γράφει πως στη Μοσιά υπήρχε ένα φρούριο (Fortress), που ανήκε στον Τούρκο πασά της περιοχής.

6. K. Hoph ως ανωτέρω σελίς 205.

7. I. Σφηκόπουλου, ως ανωτέρω.

8. K. Hoph, ως ανωτέρω σελίς 229.

9. W. Leake, ως ανωτέρω.

10. W. Gell "Narrative of a journey in the Morea" σελ. 380.

11. Ευαγγελίδη-Μαιρογένη "Ελλάς" ιστορική, γεωγραφική και τοπογραφική περιγραφή της Ελλάδος και οδηγός των ταξιδιωτών και περιηγητών (κατά Baedeker), σελίς 491.

12. J. Baker-Penoyre "Phencus and the Pheneatike" σελίς 238.

Από όλα αυτά, μπορούμε να υποστηρίξουμε, με αρκετή βασισμότητα, πως ο πύργος Moche, είναι ο πύργος που βρισκόταν αρχικά το χωριό Μοσιά, δηλαδή στη θέση του σημερινού χωριού Μεσινό και ότι η Μοσιά πήρε το όνομά της από τον ομώνυμο πύργο του Messire Nycholas Moche.

δ. Το κάστρο του Αγ. Ηλία (S. Elia)

Στον πέμπτο χωρογραφικό πίνακα του Σφηκόπουλου¹³, όγδοο στη σειρά αναγραφής, αναφέρεται και το κάστρο του Αγίου Ηλία (S. Elia), στα χέρια των Τούρκων, για το οποίο ο Σφηκόπουλος υποθέτει πως βρίσκεται στην Κορινθία, χωρίς όμως να προσδιορίζει την περίπου θέση του. Γι' αυτό και το κατατάσσει στα αγνώστου τοποθεσίας. Όμως ο Frazer¹⁴, ακολουθώντας τα ίχνη του Πανσανία και στην προσπάθειά του να εντοπίσει τη θέση της αρχαίας Φενεού, αναφέρει πως ο Lolling (in Baedeker's guide) ενόμιζε ότι η περιγραφή του Πανσανία κατευθύνεται προς την κορυφή του βουνού Αγ. Ηλίας, απέναντι από το σημερινό χωριό Πανόραμα (Φονιά). Αλλά, γράφει, στην κορυφή αυτού του βουνού δεν υπάρχει τίποτε άλλο, εκτός από ένα κατεστραμμένο παρεκκλήσι και ερείπια μεσαιωνικής οχυρώσεως. Και προθέτει πως αυτά ίσως είναι τα ερείπια τα οποία επισκέφθηκε το 1806 ο Dodwell.

Όμως εδώ γίνεται κάποια σύγχυση. Διότι ο μιν Lolling ομιλεί για την κορυφή του βουνού Αγίου Ηλίας, που βρίσκεται δυτικά από τη σημερινή Φενεό, δηλαδή τα Καλύβια, ενώ ο Frazer γράφει για τον Άη -Λιά που βρίσκεται απέναντι από το σημερινό χωριό Πανόραμα (Φονιά), ο δε Dodwell για ένα παλιό κάστρο που βρίσκεται πάνω από το χωριό Πανόραμα (Φονιά), που ήταν τότε ενωμένο με τα Καλύβια και είχε 200-300 σπίτια. Εξάλλου ο Dodwell¹⁵ διατυπώνει τη γνώμη, ότι τα ακαθόριστοι τεχνοτροπίας ερείπια που είδε σε κάποια βουνοκορυφή της Δουρδουβιάνας (Πεντέλειας), και πιθανώς στο Καστράκι, ανήκουν σε πολύ παλιά εποχή και τα διαχωρίζει από τα ερείπια των τειχών της αρχαίας Φενεού, που υπήρχαν στη μικρή λοφοσειρά που στην αρχαιότητα ήταν χτισμένη η ομώνυμη πόλη. Το ίδιο και ο Frazer αποκλείει πως τα ερείπια αυτά ανήκαν στην αρχαία Φενεό, γιατί δεν μπορούσε να φαντασθεί πως ήταν δυνατό, η ακρόπολη μιας πόλεως να βρισκόταν δυο ώρες μακρύτερα από τη θέση που ήταν χτισμένη η πόλη.

Το πιθανότερο είναι ότι πρόκειται για τον Άγιο Ηλία που βρίσκεται στην κορυφή του ομώνυμου υψώματος που είναι πάνω από το χωριό Πανόραμα (Φονιά), είναι κοντά στη μικρή λοφοσειρά όπου ήταν χτισμένη η αρχαία Φενεός και στην κορυφή βρίσκεται το εγκαταλειμμένο παρεκκλήσι του Αγ. Ηλία, όπου τα ερείπια της μεσαιωνικής οχυρώσεως που παρατήρησε ο Frazer, και αναφέρονται στον ταξιδιωτικό οδηγό του Ευαγγελίδη- Μαυρογένη¹⁶, τα οποία πρέπει να ανήκουν στο αγνώστου, κατά το Σφηκόπουλο, τοποθεσίας μεσαιωνικό κάστρο του S. Elia.

Εξάλλου η θέση αυτή προσφέρεται πράγματι για τη δημιουργία μιας μικρής οικιστικής μονάδας, αλλά και για μια εκτεταμένη και ισχυρή οχύρωση. Πράγμα που το είχε παρατηρήσει και ο Lolling, ο οποίος αναφέρει σχετικά τα εξής: "The plateau on the slope of mount st. Elias, intersected by a gorge, on which the Phonia mentioned at p. 288 stands, is fitted to be the site of a city".

13. I. Σφηκόπουλου, ως ανωτέρω.

14. J. G. Frazer "Pausanias's Description of Greece" – Τόμος 4ος σελ. 326.

15. Ed. Dodwell ως ανωτέρω σελ. 37.

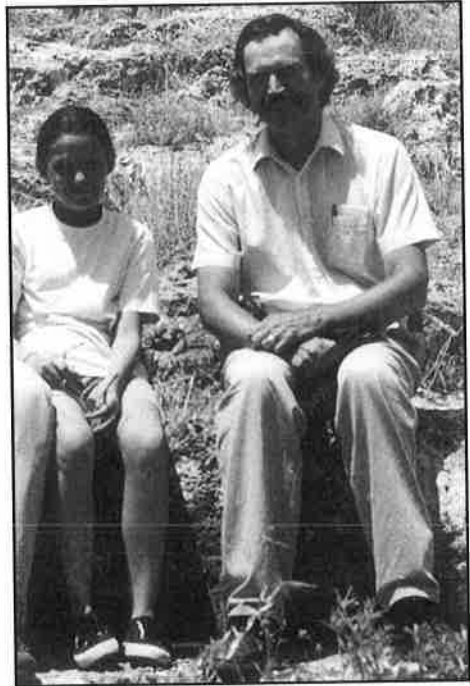
16. Ευαγγελίδης – Μαυρογένης "Ελλάς" (κατά τον Baedeker) σελ. 491.

Σ.Σ. Το κείμενο αυτό είναι από το βιβλίο "Η Φενεός ανά τους αιώνες" του αείμνηστου Τάκη Μπουγιούκου-Φενεάτη.

Γιώργος Σταματόπουλος

Στο ναό της πολιάδος Αθηνάς στη Στυμφαλία

Αΐφνης, αρχαίες κόρες αναδύονται από τη Στυμφαλίδα γη και μου χαμογελούν. Μένω εμβρόντητος. Ο λυγμός καταπραΰνει τις συσπάσεις μου· ψυχοθυμικές τε και ψυχομυθικές. Ο στυμφάλιος αρχαίος πολιτισμός βγαίνει με υπερηφάνεια στην επιφάνεια από τη φιλόπονη, ακάματη σκαπάνη του Καναδού καθηγητή Αρχαιολογίας Έκτορα Ουίλιαμς, και των 35 φοιτητών του. Είναι απίστευτο! Σαραντά χρόνια τώρα περνά από τον υπέροχο αυτό λόφο με υποψίες μόνο για το τι έκρυβε μέσα του. Και τώρα τι; Στην κορυφή του στέκεται η αρχαία ακρόπολη περπατώντας προς τα κάτω αντικρίζεις τα λείψανα του ναού της Πολιάδος Αθηνάς· φτάνοντας στις παρυφές εισέρχεσαι στον αρχαίο οικισμό. Προτού φτάσεις στον αρχαίο οικισμό, στο κάτω μέρος του λόφου συναντάς ένα σχεδόν αριώς διατηρημένο υδραυλικό ρολόι. (Υπάρχουν άλλα δύο σ' όλη τη χώρα· ένα στην Αθήνα κι ένα στον Ωρωπό). Στο σημείο αυτό δεσπόζουν οι πέτρινες κερκίδες· ακόμη δεν έχουν αποφανθεί εάν ήταν θεάτρου ή σταδίου. Πως να απαθανάτισουμε τη συγγίνηση; Βρισκόμαστε στην κορυφή· στην Ακρόπολη. Η σκαπάνη φέρνει στο φως έναν άθικτο τάφο· ο σκελετός τρομάζει προς στιγμήν την κόρη μου, αλλά αμέσως της κεντρίζει το ενδιαφέρον. Ο φιλόξενος καθηγητής αναλαμβάνει να μας ξεναγήσει στο παρελθόν μας· στην ιστορία μας· στους προγόνους. «Πρόκειται πιθανώς για οικογενειακούς τάφους. Οι πολλές αιχμές από βλήματα κατα-

Δίπλα στον αρχαιολόγο καθηγητή Williams η μικρή Μόρφια. Θα γίνει λέει αρχαιολόγος για να ανασκάψει τη Στυμφαλία, την αρχαία πατρίδα της.

πέλτη που βρήκαμε, πουθενά αλλού τόσες πολλές σ' όλη την Ελλάδα, αποδεικνύουν ότι εδώ έγινε μια πολύ μεγάλη επίθεση. Ίσως από τα στρατεύματα του Ρωμαίου στρατηγού Μούμιου το 146 π.Χ. Και αυτό είναι μεγίστης σημασίας, διότι έως τώρα ξέραμε ότι οι Ρωμαίοι κατέστρεψαν μόνο την Κόρινθο. Για να φτάσουν έως εδώ σημαίνει ότι υπήρξε ένα πολύ σπουδαίο κέντρο, μια σημαντικής στρα-

Σ.Σ. Το κείμενο αυτό του Στυμφάλιου δημοσιογράφου (από το Κεφάλαιο) Γιώργου Σταματόπουλου αναδημοσιεύεται από την εφημερίδα "ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ" της 9-8-1997.

τηγικής σημασίας ακρόπολη».

Γι' άλλη μια φορά, μονολογώ, η αρχαιολογική σκαπάνη συμπληρώνει τα αρχαία κείμενα, ίσως να τα επαναγράφει...

Σάββατο, 26 Ιουλίου 1997. Ο Στυμφάλιος εκδότης του περιοδικού «Αίπυτος» **Σπύρος Μιχόπουλος** έχει καινονόσει τη συνάντησή με τον καθηγητή. Παίρνω την κόρη μου από το χέρι και όλοι μαζί ανηφορίζουμε στο λόφο· δεν υπάρχει πρόσβαση με αυτοκίνητο. Φτάνουμε στην κορυφή και αμέσως μας δείχνει μακριά, κάτω στον κάμπο. «Βλέπετε τις δύο εκείνες σειρές από πέτρες; Ακολουθήστε τες με τη ματιά σας». Το κάνουμε και η ματιά μας φτάνει έως τα ...πόδια μας. «Είναι τα λείψανα του **αρχαίου τείχους**», μας εξηγεί, «Εκτείνονται σε περιμετρικό μήκος δυόμισι χιλιόμετρων». Τα 'χω κυριολεκτικά χαμένα. Σ' αυτές τις πέτρες είχα ανεβεί και γκρεμοτσακιστεί αμέτρητες φορές με τους συμμαθητές μου!

Η σοφία του καθηγητή, η υπομονή του και η ευρυμάθειά του μας οδηγούν στην αρχαϊκή τοπογραφία. Πλέον, είμαστε στην εκστατική θέση να αντικρίζουμε τη ζωή όπως ήταν πριν από δυόμισι χιλιάδες χρόνια! Αγγίζουμε τους δύο ημικύκλιους και έναν εξαγωνικό πύργο, που υπάρχουν αγέρωχοι στο οχυρωματικό τείχος. Τέτοιοι πύργοι υπήρχαν ανά 30 μέτρα. Αναβλέπουμε τους καταπέλτες και τους πολεμιστές. Τα τρία μαρμάρινα αγάλματα που βρέθηκαν, φυλάσσονται στο μουσείο Κορίνθου. Ο οικισμός είναι του 4ου π.Χ. αιώνα, τότε που είχε καθιερωθεί η ορθογώνια πολεοδομία· οι δρόμοι είναι πλάτους 6 μέτρων και γύρω από τα των 30 τ.μ. σπίτια υπάρχουν σημαντικοί αποχετευτικοί αγωγοί.

«Πότε εμφανίστηκαν οι πρώτοι έποικοι;», ερωτώ τον καθηγητή. «Από την εποχή του Χηρωκλέους», απαντά γελώντας, «περί το 1400 π.Χ.».

Κοιτάζετε, λέει, δεξιά. «Το άνοιγμα των δύο βουνών, απέναντι, οδηγεί κατευθείαν στ' Αηδόνια, όπου βρέθηκε ο πολύτιμος μυκηναϊκός θησαυρός. Πίσω μας υπάρχει

άλλο ένα άνοιγμα· η προοπτική του είναι η Ολυμπία και η Σπάρτη».

Είναι απίστευτο πόσο διαφορετικά εντασσόμεθα πλέον στο χώρο και στον αστείρευτο ελληνικό πολιτισμό. Οι βασιλείς, πλέον, της Στυμφαλίας ζωντανεύουν· οι μύθοι χάνουν το ομιχλώδες τους περιβλήμα και υποκλίνονται στον Όμηρο και την Ιστορία. Ο θρυλικός **Αίπυτος** και ο αδελφός του ο **Στύμφαλος** εμφανίζονται στη λαχτάρα των ματιών της κόρης μου. «Μπαμπιά, ο σκελετός που είδαμε είναι πολύ μικρός. Ίσως να ήταν κάποιο παιδάκι του Στύμφαλου που πέθανε και ο μπαμπάς του το έθαψε μέσα στο σπίτι για να το έχει κοντά του». Ο καθηγητής χαμογελά. Ναι, ίσως, απαντώ στη μικρή συγκινημένος.

Στις ανασκαφές υπάρχουν προβλήματα. Η λίμνη δεν έχει πια πολλά νερά και το έδαφος καλλιεργείται. Με 150 εκατομμύρια δρχ. το κράτος θα μπορούσε να αγοράσει την περιοχή. Θα μπορούσε να αναπτυχθεί εδώ μια θαυμάσια **αρχαιοοικοπεριβαλλοντική** περιοχή, λέει ο καθηγητής. Να δούμε τι θα πει και ο υπουργός Πολιτισμού, ο οποίος, παρεμπιπτόντως, προσανατολίζεται να επιβάλει μορατόριουμ στις ανασκαφές για 2 χρόνια (!). Ε, να μην ξεθεμελιωθεί και η χώρα... Οι ανασκαφές ξεκίνησαν πριν από πέντε χρόνια, ύστερα από συνεννόηση με τους αρχαιολόγους της Κορίνθου, την έγκριση της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ναυπλίου και την οικονομική βοήθεια του καναδικού κράτους. Ο Έκτωρ Ουίλιαμς είναι καθηγητής Αρχαιολογίας του **Βρετανικού Πανεπιστημίου Κολούμπια στο Βανκούβερ του Καναδά**. Σκάβει 30 χρόνια τώρα, ανασυνθέτοντας την Ιστορία, αναπλάθοντας τον πολιτισμό. Για το φραγκικό μοναστήρι των αρχών του 13ου αιώνα θα γράψουμε μια άλλη φορά. Ευχαριστούμε τον καθηγητή· στρέφουμε το βλέμμα στη λίμνη· οι στυμφαλίδες όρνιθες απομακρύνονται. Χαιρετάμε τον αρχαιολογικό χώρο. Θα ερχόμαστε συχνά, υποσχόμεθα βαθιά μέσα μας.

Δημήτριος Νικ. Λύρας

Οι εμποροπανηγύρεις Στυμφαλίας και Φενεού

Η λαϊκή έκφραση “είναι για τα πανηγύρια”, που πέρασε και στη φρασεολογία άλλων λαών, υποδήλωνε τον ευτελισμό κάποιου ή την υποβαθμισμένη αξία ενός πράγματος, που μονάχα στις περιοδικές εκείνες συναθροίσεις των ανθρώπων για εμπορικούς λόγους, θα μπορούσε να διατεθεί βρίσκοντας τον αγοραστή του. Τούτο συνέβαινε διότι στην αθρόα συρροή του κόσμου, που τα άτομα ανήκαν σε κάθε επίπεδο οικονομικής δυνατότητας, ήταν φυσικό να βρεθούν κι εκείνοι που θα προσφέρονταν για την αγορά ή την ανταλλαγή και του πιο ευτελούς πράγματος.

Πέρα όμως από το γεγονός αυτό, οι πανηγύρεις για αιώνες αποτελούσαν τα σημεία, που κατά περιοδικά χρονικά διαστήματα μία πλειονότητα από εργάτες της γης, εκτροφείς ζώων, τεχνίτες και γενικά παραγωγούς διέθεταν τη δημιουργία των κόπων τους, ενώ μια άλλη σημαντική μάζα ανθρώπων, για μοναδική ίσως φορά μέσα στο έτος, προμηθευόταν τα χρειαζούμενα. Παραλείποντας να ελεγκτήσω την αναφορά μου στην έννοια και στη φύση των αρχαίων πανηγύρεων, που στις εκδηλώσεις τους περιλαμβανόταν η εκφώνηση λόγων (πανηγυρικοί) και η οργάνωση εμπορικών αγορών, θέλω να ενδιαφίω περισσότερο στις νεότερες πανηγύρεις, που έπαζαν αποφασιστικό ρόλο στις συναλλακτικές επαφές των ανθρώπων. Αυτό ήταν σημαντικό ιδιαίτερα σε καιρούς, που η μετακίνηση από τόπο σε τόπο ήταν δύσκολη κι εγκυμονούσε κινδύνους.

Είναι γνωστό ότι οι περιοδικές εκείνες αγορές προήλθαν από την παμπάλαια συνήθεια ευρύτερων ανθρώπινων ομάδων να συγκεντρώνονται για διάφορους λόγους, κυρίως όμως θρησκευτικούς, σε ορισμένες περιοχές και σε καθορισμένα χρονικά διαστήματα. Η προέλευση ετυμολογικά της λέξης “πανήγυρις” ανάγεται στη σύνθεση των παρακάτω εννοιών: παν-α(η)γυρις, αγορά, συνέλευσις (δηλαδή εορταστική συνάθροιση εις τιμην εθνικού τινός θεού) και οι αναφορές από αρχαίους συγγραφείς σε τέτοιες είναι πάρα πολλές με πρώτη εκείνη του Ηροδότου, που κάνει λόγο για “πανήγυριν εις Βούβαστρον πόλιν” (2,59).

Το γεγονός αυτό της θρησκευτικής γιορτής έλκυε πάντοτε τους παραγωγούς των υλικών αγαθών κι εκείνους που τα εμπορεύονταν, ώστε να συρρέουν σ’ αυτές τις συγκεντρώσεις, για να τα πωλήσουν σε όσους θα έφταναν εκεί. Έτσι με την πάροδο του χρόνου εκείνες εξελίχθηκαν σε μικρές ή μεγάλες αγορές, που άρχιζαν και τελείωναν σε τακτά χρονικά διαστήματα, όταν η ασφάλεια στην ύπαιθρο χώρα ήταν εμπεδωμένη. Οι σπουδαιότερες από τις αγορές εκείνες ήταν οι εμποροπανηγύρεις που με βάση την οργάνωσή τους στους νεότερους χρόνους, ήταν αντίγραφα ομοίων του πρόιμου ακόμη Μεσαίωνα. Ο θρησκευτικός χαρακτήρας των περισσότερων ήταν αδιαμφισβήτητος γιατί στήνονταν εκεί κοντά σε κάποιο ναό, κατά την ημέρα που γιόρταζε ο άγιος, στον οποίο είχε αφιερωθεί εκείνος και συνεχίζονταν και στις επόμενες μέρες. Όμως οι τόποι αυτοί που επιλέγονταν για τις εμποροπανηγύρεις, πέρα από το τοπικό γεγονός της θρησκευτικής γιορτής, έπρεπε να συνδυάζουν και ορισμένα γεωγραφικά πλεονεκτήματα. Τέτοια ήταν τα συνηθισμένα πολυάνθρωπα περάσματα, οι κόμβοι των χειρσαίων δρόμων, ακόμη και οι επίκαιρες θέσεις πλωτών ποταμών κυρίως όμως οι εκτάσεις που βρίσκονταν κοντά σε πηγές (κεφαλόβρυσα), όπου δροσίζονταν οι άνθρωποι και ποτιζόνταν τα ζώα κατά τις

ημέρες που διαρκούσαν.

Όπως αναφέρθηκε προηγούμενα, οι νεότερες εμποροπανηγύρεις έλκουν την καταγωγή τους από αντίστοιχες των Μέσων χρόνων, που ελάμβαναν χώρα μόνο όταν ηρεμούσαν τα πλατιά νώτα της γης ή μιας ευρύτερης περιοχής από τις επιδρομές των εχθρών, τους πολέμους και τις επιστρατείες. Το ίδιο συνέβαινε και στην Τουρκοκρατία, όπου ορισμένες από αυτές γίνονταν μονάχα μέσα στις πόλεις ή στις παρυφές αυτών για λόγους ασφαλείας των εμπορευομένων και των αγαθών που διαμετακομίζονταν. Σαν τέτοιες αναφέρονται εκείνες που γίνονταν στη Θεσσαλονίκη, στα Γιάννινα, στη Λάρισα και σε μερικές ακόμη πόλεις της Ηπειρωτικής Ελλάδας και ρυθμιζόταν η λειτουργία τους από τα παμπάλαια συναλλακτικά ήθη και έθη. Πολλές από εκείνες εξακολούθησαν να γίνονται και αργότερα, στις επόμενες δεκαετίες του ελεύθερου βίου, που ακολούθησαν την Ελληνική επανάσταση. Δε διεξάγονταν όμως σε περιοδικά, αλλά σε ακανόνιστα χρονικά διαστήματα και ο καθορισμός του χρόνου λειτουργίας τους και των ημερών διαρκείας γινόταν με προκηρύξεις των οικείων δημοτικών αρχών. Έτσι στις στήλες της εφημερίδας “Κορινθιακός Αστήρ”, που εκδιδόταν στην Κόρινθο από το 1874, υπάρχουν δημοσιεύσεις τέτοιων προκηρύξεων, όπως αυτή της 14/9/1874 στο υπ’ αρ. 290 φύλλο που αφορούσε στην εμποροπανήγυρη που γινόταν στο Κιάτο. Το περιεχόμενό τους αναφερόταν εκτός από την τοποθεσία διεξαγωγής, στην ημερομηνία και στο χρόνο διαρκείας. Είναι προφανές ότι στο νεοπαγές Ελληνικό κράτος η ανασφάλεια που υπήρχε στην ύπαιθρο μέχρι και στην αρχή της προτελευταίας δεκαετίας του 19ου αιώνα, λόγω της μεγάλης έξαρσης της ληστείας, δεν ευνοούσε τη διεξαγωγή εμποροπανηγύρεων παρά μονάχα σε περιορισμένη κλίμακα. Από τις εμποροπανηγύρεις ειδικό ενδιαφέρον παρουσίαζαν στην Ελλάδα οι ζωοπανηγύρεις, όπου πριν από τον τελευταίο μεγάλο πόλεμο υπήρχαν περί τις εκατό. Ανάμεσα σ’ αυτές περιλαμβάνονται και οι εμποροζωοπανηγύρεις της Στυμφαλίας και του Φενεού. Αυτές ήταν και είναι ακόμη γνωστές, η μεν πρώτη σαν “πανηγύρι στα Κιόνια” η δε δεύτερη σαν “πανηγύρι της Συβίστας”. Είναι από τις λίγες που διατηρήθηκαν μέχρι τους έσχατους καιρούς, φοβερά όμως υποβαθμισμένες και περισσότερο εκείνη της ορεινότερης περιοχής που γίνεται στο κεφαλάρι της Συβίστας, με τάση να εκλείπει τελείως στα χρόνια που έρχονται. Γι’ αυτό όμως το θέμα θα γίνει λόγος παρακάτω.

Το γεγονός όμως ότι οι παραπάνω δύο εμποροζωοπανηγύρεις της Στυμφαλίας και του Φενεού δε συνδύασαν τη διεξαγωγή τους με κάποιον αντίστοιχο τοπικό εορτασμό ναού, αποκαλύπτει ότι η έναρξη της λειτουργίας τους πρέπει να τοποθετηθεί μέσα στην τελευταία εικοσαετία του περασμένου αιώνα. Τότε και κυρίως στην αρχή της δεκαετίας του 1880, με την εμφάνιση της οξύτατης κρίσης των ελληνικών εξαγωγών, που ξεκίνησε από εκείνη της σταφίδας, του κυριότερου εξαγωγικού είδους, παρατηρήθηκε στην Ελλάδα μια γενικευμένη οικονομική δυσπραγία. Αυτή είχε σαν αποτέλεσμα τον κλονισμό ολοκλήρου του συστήματος της παραδοσιακής αγροτο-εμπορευματικής δομής στη χώρα. Οι κυβερνήσεις του Χαριλάου Τρικούπη προσπάθησαν ν’ αντιμετωπίσουν όλα εκείνα τα δυσεπίλυτα προβλήματα, με τη λήψη μέτρων που απέβλεπαν στον περιορισμό των εισαγωγών, σαν αντίδοτο στη δραματική μείωση των ελληνικών εξαγωγών. Παράλληλα για να τονώσουν και το εσωτερικό εμπόριο στις αγροτικές περιοχές, ευνόησαν και επέβαλαν τη λειτουργία των εμποροζωοπανηγύρεων που είχαν καθιερωθεί μερικά χρόνια πριν με β.δ., θέλοντας έτσι να διευκολύνουν τους μικρέμπορους, τους αγρότες και τους κτηνοτρόφους στη διάθεση των προϊόντων τους. Τότε ορίστηκε η τοποθεσία διεξαγωγής, η ημερομηνία και ο χρόνος διαρκείας τους, που ήταν από τρεις έως πέντε ημέρες. Ξεκινούσαν από το τέλος της άνοιξης και τελείωναν στις αρχές του Οκτώβρη.

Στην κεντρική Πελοπόννησο όταν άρχισαν να τελούνται οι εμποροπανηγύρεις, η κάθε μια βρισκόταν στη θέση ενός κρίκου μιας χρονικής αλυσίδας, που άρχιζε από το πανηγύρι της Τεγέας (15 Αυγούστου) και τελείωνε στο πανηγύρι των Καλαβρυτών, στο τελευταίο δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου, δηλαδή μετά τη συγκομιδή των καρπών. Η εμποροπανήγυρη της Στυμφαλίας γινόταν όπως και τώρα γύρω στις 14 του Σεπτεμβρίου (γιορτή της ύψωσης του τιμίου Σταυρού) με απόκλιση συνήθως πίσω δύο ή τριών ημερών, για να συμπίπτει με το σαββατοκύριακο. Το ίδιο συνέβαινε και με την αντίστοιχη της Συβίστας, που η καθορισμένη αρετηρία της ήταν η 17 Σεπτεμβρίου με την ίδια παραπάνω χρονική απόκλιση, για να κλείνει η διάρκειά της και το Σαββατοκύριακο. Πρέπει να σημειωθεί ότι η συμπερίληψη των δύο αυτών περιοχών σ' εκείνες που θα φιλοξενούσαν επίσης πανηγύρια, οφειλόταν στη μέριμνα και την αποφασιστική συμβολή του τότε βουλευτού Κορινθίας του κόμματος της ελιάς (Τρικουπικό κόμμα) και γιατρού Γεωργίου Πετρούλια από τη Γκούρα, που είχε παλιότερα διατελέσει και δήμαρχος Φενεού. Όσον αφορά στην επιλογή για το πανηγύρι της Συβίστας της θέσης εκείνης, δηλαδή δίπλα στο μεγάλο κεφαλόβρυσο, από τις διηγήσεις παλαιότερων, που είχαν γεννηθεί στα χρόνια του περασμένου αιώνα, έχω πληροφορηθεί ότι υπήρξαν τότε αντιδράσεις από τους κατοίκους της Γκούρας. Οι αντιδράσεις τους απέβλεπαν στο να γίνεται τούτο στην περιοχή "Γκράμεια", δίπλα στον παλιό δρόμο που οδηγεί από το Μεσιόν στη Γκούρα, καθότι πιο πάνω υπάρχει πηγή που κατεβάζει το νερό της εκεί.

Όμως για το πανηγύρι στα Κιόνια κοντά στις πηγές της Στυμφάλου η θέση ήταν ιδανική, γιατί από εκεί περνούσε ο δημόσιος δρόμος προς το Φενεό και τις άλλες γειτονικές περιοχές. Όσον αφορά στην ιστορικότητα της θέσης εκείνης πρέπει να εξεταστούν και να συσχετιστούν ορισμένα στοιχεία, που μπορούν να οδηγήσουν στο συμπέρασμα, ότι δεν έπαψαν τελείως μέσα στους αιώνες ορισμένες οικονομικές δραστηριότητες, έστω και υποτυπώδεις στη περιοχή, που πηγάζουν αρκετούς αιώνες πίσω. Είναι γνωστόν ότι κατά τους χρόνους της φράγκικης κυριαρχίας στην Πελοπόννησο (13ος-14ος αιώνες) σημειώθηκε μεγάλη οικονομική άνθιση, κυρίως στη διάρκεια της αρχής των Βιλλεαρδουίνων. Τότε σαν χώροι της εσωτερικής διακίνησης των προϊόντων ήσαν σχεδόν αποκλειστικά τα διάφορα εμποροπανηγύρια, που ήσαν πολλά και στα οποία σύχναζαν τόσο οι Έλληνες όσο και οι Φράγκοι. Σαν γνωστά και περιλάλητα έμειναν στην ιστορία τα πανηγύρια των Βερβαίνων και της Κλαρεντζας (Papezour είναι η απόδοση της Ελληνικής λέξης στη γαλλική διασκευή του χρονικού του Μορέως). Επίσης είναι γνωστό ότι η λατινική εκκλησία είχε αποκτήσει μεγάλη περιουσία στο Μοριά και ένα από τα πλούσια μοναστήρια της ήταν εκείνο του τάγματος των Κιστερικιανών της Στυμφαλίας, σε μικρή απόσταση από τις πηγές. Αυτή η μονή μαζί με άλλες είχε επιφορτιστεί με διάταγμα του Πάπα Ουρβανού του Δ' στα 1263 μ.Χ., να θέσει στη διάθεση του πρίγκιπα Γουλιέλμου όλες τις προσόδους που είχε, όταν τα πράγματα είχαν πάρει κακή τροπή για τους Φράγκους στο Μοριά μετά τη μάχη της Πελαγονίας (1259 μ.Χ.).

Δεν είναι λοιπόν καθόλου απίθανο να διατηρήθηκε κάποια μακρινή ανάμνηση ή να επιβίωσε κάποιο κατάλοιπο ενός πανηγυριού, από τα πολλά της Φραγκοκρατίας, που γινόταν στη θέση εκείνη με το άφθονο νερό, που ήταν πολυσύχναστο πέραςμα και ιδιαίτερα προσφερόταν. Επίσης δεν αποκλείεται εκείνο το πανηγύρι να διατηρήθηκε σε υποτυπώδη μορφή και στον επόμενο αιώνα, ίσως και μετά τους Αλβανικούς εποικισμούς που έγιναν σε μερικές τοποθεσίες της περιοχής Στυμφαλίας και πιθανόν να το βρήκε και η Τουρκική κατάκτηση. Σ' αυτό το εμποροπανήγυρο μπορεί ν' αναζητηθεί και η οικονομική ευρωστία της παραπάνω μονής, που διέθετε τις εκεί εκτάσεις της και κατά συνέπεια ήταν σε θέση να ενισχύσει χρηματικά το Φράγκο ηγεμόνα. Βέβαια η παρακμή μετά από μερικές δεκαετίες δεν άργησε να φτάσει και σ' εκείνο το

μοναστήρι, που γρήγορα εγκαταλείφθηκε και ερημώθηκε διαδοχικά δύο φορές, πριν ακόμη εκπνεύσει ο 13ος αιώνας.

Μετά την παράθεση των στοιχείων που αναφέρονται στην ιστορία των πανηγύρεων καθώς και στη μορφή που πήραν μέσα στο χρόνο, όπως υπαγόρευε η οικονομική συγκυρία κάθε εποχής, για να καθιερωθούν σαν μέσα θεραπείας των αναγκών στις παλιές κοινωνίες, θα περάσω αμέσως στις οικονομικές ωφέλειες, που είχαν όσο συμμετείχαν σ' εκείνες. Και πρώτιστα κρίνεται απαραίτητη η αναφορά στην εξυπηρέτηση και στα σπουδαία οφέλη, που είχαν οι εντόπιοι από τη λειτουργία τούτων των αγορών μια φορά στο χρόνο. Η έκθεση τούτη γίνεται με βάση όσα γνωρίζω αποκλειστικά από την επαφή μου και τη βίωση του σφυγμού των δύο γειτονικών πανηγυριών της Στυμφαλίας και του Φενεού, πριν από τέσσερες ή πέντε περίπου δεκαετίες. Είναι διαπιστωμένο ότι όσο εισχωρούμε βαθύτερα σε παρωχημένους καιρούς, τόσο πιο μεγάλη βρισκόμαστε και τη σημασία των εμποροπανηγύρεων, γιατί λειτουργούσαν σαν τα πιο αποτελεσματικά μέσα στη συμπλήρωση των μεγάλων κενών της εντόπιας προσφοράς, αφού το εγχώριο εμπόριο δεν μπορούμε ν' ανταποκριθεί.

Με βάση την παραπάνω αναγνώριση εκτιμάται και το υπερβολικό ενδιαφέρον, που έδειχναν οι κάτοικοι των χωριών της Στυμφαλίας και του Φενεού για τα δύο αυτά πανηγύρια τους, που τα επικέλευσαν "συν γυναίξί και τέκνοις" και μάλιστα πολλές φορές στην ετήσια περιόδο τους. Κάνοντας από τους παλαιούς ανθρώπους αυτών των περιοχών, που έζησε τα πανηγύρια μέχρι και στις αρχές της δεκαετίας του 1960, δεν ξεχνά τη γραφικότητα και την ομορφιά τους. Ούτε επίσης την αδημονία που τους διακατείχε, όταν πλησίαζε ο καιρός τους για να πραγματοποιήσουν τις αγορές τους. Κάθε οικογένεια κανόνιζε να ψωνίσει σ' εκείνες τις μέρες του Σεπτέμβρη οτιδήποτε πράγμα είχε ανάγκη, από τα απλά και τα στοιχειώδη μέχρι τα σπάνια και τα λιγότερο αναγκαία, που τα έβρισκε στα πανηγύρια. Όλα τα χρειαζόμενα πράγματα, αρχίζοντας από τα γεωργικά εργαλεία ή τα οικιακά σκεύη και φτάνοντας στα είδη ένδυσης και υπόδησης, αγοράζονταν εκεί. Και ακόμη για τους γάμους που έμελλαν να γίνουν και για τα νοικοκυριά που θ' άνοιγαν, τα είδη της προίκας και του οικιακού εξοπλισμού εκεί ζητούνταν και προμηθεύονταν. Ταυτόχρονα οι εντόπιοι είχαν την ευκαιρία, να διαθέσουν κάποιο μέρος από τα προϊόντα τους και κάποια ζώα τους για να οικονομηθούν. Από εκείνους, πολλοί ήταν αυτοί που στήριζαν τις προσδοκίες τους στα πανηγύρια, για να τονώσουν την οικιακή τους οικονομία και ν' αντεπεξέλθουν στις δαπάνες ενός ολόκληρου χρόνου.

Από την άλλη μεριά οι έμποροι υπολόγιζαν πολύ στα κέρδη, που θ' αποκόμιζαν εκείνες τις μέρες σαν αναθέριμανση των εργασιών τους, που ήταν σημαντική για την επιβίωση των μικρών τους επιχειρήσεων. Επίσης αρκετοί ήταν κι εκείνοι που αποκτούσαν κάποια χρήματα από τις μεταφορές των εμπορευμάτων, που γίνονταν με τα ζώα και οι αγωγιότες είχαν πολλά δρομολόγια και αποκόμιζαν αρκετά κέρδη.

Το πιο σημαντικό ήταν ότι στα πανηγύρια εκείνα κυριαρχούσε το στοιχείο της ζωοπανηγυρής, όπου τα βόδια τα καματερά (όπως λέγονταν εκείνα που έσερναν το αλέτρι) στις παλιότερες δεκαετίες, τα άλογα, τα μουλάρια και τα γαϊδούρια (βασπαγά) στα μεταγενέστερα χρόνια, εκεί παζαρευόνταν, πουλούνταν και αγοράζονταν ή ανταλλάσσονταν. Για εκείνο το ειδικό εμπόριο των ζώων υπήρχε μεγάλη συρροή, τόσο από νοικοκυραίους που ήθελαν να πουλήσουν κάποιο ζώο τους ή να αγοράσουν ένα άλλο καλύτερο ή νεώτερο, αλλά κυρίως από τους μεταπράτες αυτών (τσιμαπάσηδες) καθώς και από τσιγγάνους που μετέρχονταν το ίδιο επάγγελμα. Οι τελευταίοι μάλιστα σε κάθε ανταλλαγή (τράμπια) που έκαναν, ζητούσαν το λεγόμενο "απανωτίμι", δηλαδή ένα συμπληρωματικό ποσό για το ζώο που παράδιναν και η φράση "τράμπια κι απανωτίμι" έγινε παροιμιώδης. Αξιοσημείωτος ήταν και ο έλεγχος που γινόταν στα ζώα, όπως η δο-

κιμαστική ίππευση και η εξέταση των δοντιών τους, για να διαπιστωθεί από την κοφτερότητά τους η ηλικία που έφεραν. Από την εξέταση εκείνη που φυσικά δεν ήταν άσφαλτη και σίγουρη, προήλθε η λαϊκή παροιμία “το κοιτάζει στα δόντια” που αποτυπώνει το επισφαλές μιας παρατήρησης για την εξακριβωση κάποιας κατάστασης.

Εκτός από τα παραπάνω, τα πανηγύρια εκείνα για τρεις ή τέσσερις ημέρες, λειτουργούσαν και σαν χαροκόπια για τον κόσμο, επειδή εκτός από τα παντοειδή πράγματα που πουλούνταν και αγοραζόνταν, προσφερόταν επιπλέον το θέαμα και η διασκέδαση. Εκεί έφταναν κάποιοι θαυματοποιοί, ταχυδακτυλοουργοί και άλλοι επιτήδειοι, που κερδοσκοπούσαν από τα διάφορα τεχνάσματα και τυχερά παιχνίδια, που ήταν γνωστά σαν “λοταρία”. Οι περισσότεροι βέβαια ήταν μικρο-απατεώνες που εκμεταλλεύονταν την περιέργεια και την αφέλεια των χωρικών. Η διασκέδαση όμως προσφερόταν πλουσιοπάροχα και τα βραστά κρέατα με το άφθονο ντόπιο κρασί είχαν μεγάλη κατανάλωση. Στις θορυβώδεις ορχήστρες που στήνονταν κάτω από τα μεγάλα πάνινα παραπήγματα, η δημοτική μουσική με τους λαϊκούς χορούς οδηγούσαν σε κορύφωση την ευθυμία, και οι ήχοι από τα όργανα τους έφταναν πολύ μακριά. Στα δημοτικά συγκροτήματα με οργανοπαίχτες γηγενείς της περιοχής παίζονταν όχι μόνο τα παραδοσιακά δημοτικά τραγούδια, αλλά και οι διάφορες επιτυχίες (σουξέ), που διέκριναν και χρωμάτιζαν την κάθε εποχή, όπως για παράδειγμα: “Πάρε με Ανδριάνα μου να σε βοηθώ στην πλύση” ή “Το μάθατε τι γίνηκε στην Πάτρας τα χωριά” ή “Αν δε σου δώσει η μάνα σου σαράντα ομολογίες” καθώς και άλλα. Τον κάθε όμιλο των λαϊκών οργανοπαϊκτών “κοσμούσε” η παρουσία κάποιας γυναίκας (χορεύτριας) με το ντέφι, που άκουγε συνήθως στο όνομα “Ρούλα ή Ρίτα” και το τολμηρό για τις εποχές εκείνες ντύσιμό τους, συγκέντρωνε πλήθος περιέργων, κάθε ηλικίας και φύλου, στις εισόδους εκείνων των καταστημάτων που κυριολεκτικά “χάζευαν”.

Τα πανηγύρια εκείνα, όπως κάθε πανηγύρι που συγκέντρωνε κόσμο για διάφορους λόγους, δηλαδή με την πλατειά έννοια του όρου, έχουν πάρει τη θέση τους μέσα στην έκταση του λαϊκού βίου. Ποίκιλαν τη ζωή και διασπούσαν τη μονοτονία της με τις ικανοποιήσεις που έδιναν και την ευθυμία που δημιουργούσαν. Ήσαν σημαντικός σταθμός στον κύκλο του χρόνου και συνέφεραν όλοι, ακόμη κι εκείνοι που σαν βοσκοί σκηνίτες είχαν τα πρόβατά τους και τα κονάκια τους μόνιμα στα βουνά και που σπάνια κατέβαιναν στα χωριά, παρά μόνο στις μέρες της πασχάλιας ή όταν περνούσαν με τα πρόβατά τους ανεβαίνοντας ή κατεβαίνοντας για τα χειμαδιά.

Από εκείνη την πάνδημη συρροή ή απουσία κάποιων κυρίως νέων, θ’ αποδιδόταν από τους γνωστούς σε κάποια σοβαρή και αδήριτη ανάγκη και βέβαια θα τους έκανε ν’ απορούν. Με βάση εκείνη την αντίληψη, διατυπώνεται η ίδια απορία στη δημοτική μας ποίηση, που με περιπλάθια εκφράζουν οι στίχοι του παρακάτω δημοτικού τραγουδιού:

Χριστέ μου, που να βρίσκονται του κόσμου οι αντρειωμένοι
ουδέ σε γιόμα βρίσκονται, ουδέ σε πανηγύρι,
ουδέ και σε καμνιά χαρά, πούν’ ούλοι μαζωμένοι.
Κάτω στην άκρη του γιαλού στην τέλειωση του κόσμου
πύργον εθεμελιώσανε να μην τους εύρει ο χάρος.

Passow 428

Όπως είχαν καθιερωθεί και είχαν λάβει τη μορφή τους τα δύο πανηγύρια, λειτουργούσαν ακόμη και σαν κοινωνικός καταλύτης στον τομέα των ανθρώπινων σχέσεων. Καθώς παραπάνω αναφέρθηκε, μέσα στη μονοτονία της παλιάς ζωής, που ο συγχρωτισμός των ατόμων ήταν μικρότερος ή περιορισμένος, δινόταν η ευκαιρία σ’ εκείνες τις μέρες, για ν’ αναπτυχθούν κάποιες

γνωριμίες ακόμη κι ερωτικοί δεσμοί. Η παρακάτω φράσεις που λέγονταν, δίνουν τη σπουδαιότητα εκείνων των ευκαιριών: “Είδε την κοπέλα στο πανηγύρι και επειδή του άρεσε, πήγε και τη ζήτησε σε γάμο” ή “Ειδώθηκαν και γνωρίστηκαν για πρώτη φορά στα πανηγύρια” και ακόμη “Από κάποια δοσοληψία στο πανηγύρι γνωρίστηκαν και συμφώνησαν να κουμπαραιάσουν”.

Όμως τα πανηγύρια είχαν και την κοινωνικής τους απαξίωση, καθότι εκεί συνέβαιναν ορισμένα έκτροπα με συνεπακόλουθα εγκληματικές ενέργειες. Μέσα σε μια ατμόσφαιρα ευθυμίας, που οδηγούσε εύκολα σε παρεξηγήσεις, είχαν συμβεί εξυβρίσεις, ξυλοδαρμοί και αναφρέσεις (μαχαρώματα). Ακόμη πρέπει ν’ αναφερθεί ότι η μεγάλη συρροή ανθρώπων στα πανηγύρια έφερνε και άτομα χαμηλής ηθικής στάθμης, όπως κλέφτες, αλογοσύρτες, απατεώνες αλλά και σεξουαλικά διεστραμμένους, με αποτέλεσμα να διαπραττόνται τα συναφή εγκλήματα. Κατά καιρούς και πριν από πολλά χρόνια είχαν αναφερθεί βιασμοί, που είχαν αποσιωπηθεί. Μάλιστα ένας τέτοιος, στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα, αφορούσε μια νεαρή γυναίκα από τη Γκούρα, που έπεσε θύμα ενός άγνωστου πανηγυριώτη σε έρημο αγροτικό δρόμο ένα βράδυ, όταν γύριζε αργοπορημένη στο σπίτι της από το πατρικό χωράφι.

Είχαν περάσει έξι δεκαετίες από την εποχή, που άρχισε η λειτουργία των πανηγυριών αυτών και ο τελευταίος μεγάλος πόλεμος προκάλεσε τη διακοπή τους, που συνεχίστηκε και στα χρόνια της εμφύλιας σύρραξης. Με τη έναρξη της δεκαετίας του 1950 επαναλειτούργησαν πάλι στην ίδια μορφή, όπως και παλιά, έχοντας την ίδια και αυξημένη χρησιμότητα για ένα ορεινό πληθυσμό που είχε πληγεί καίρια από τα δεινά της κατοχής και του ανταρτοπόλεμου. Εξακολουθούσαν όπως και πρώτα να ικανοποιούν τις ανάγκες των κατοίκων των οικείων περιοχών και να προάγουν το τοπικό εμπόριο. Όμως ο χρόνος είχε σημάνει γενικά για τις εμποροπανηγύρεις, που είχαν αρχίσει βαθμιαία να εκτοπίζονται από την οργάνωση του καθιστικού εμπορίου, που περιοριζε τον κύκλο των συναλλαγών τους. Αυτή η αιτία δεν ήταν η μοναδική. Η ανάπτυξη των επαρχιακών πόλεων συντελούσε στη διαμόρφωση διαρκών αγορών και μαζί της η βελτίωση των μέσων μεταφοράς ανθρώπων, εμπορευμάτων και ειδήσεων, ελάττωνε διαρκώς τη σημασία τους. Η αλλαγή αυτή στον τομέα των ζωοπανηγύρεων ήταν ιδιαίτερα οδυνηρή, κυρίως όμως για τα δύο παραπάνω πανηγύρια είχε αποφασιστική σημασία και οφειλόταν στη πρόοδο της τεχνολογίας. Τόσο στην καλλιέργεια της γης όσο και στη μεταφορά των αγροτικών προϊόντων, μειώθηκε για τον παραπάνω λόγο στο ελάχιστο η χρησιμοποίηση των ζώων, που τ’ αντικατέστησε η ευρεία πια χρήση των μηχανημάτων, σε τέτοιο σημείο που στα επόμενα χρόνια ίσως φτάσουμε σε μια σπανιότητα αυτών στις παραπάνω ορεινές περιοχές που άλλοτε αφθονούσαν.

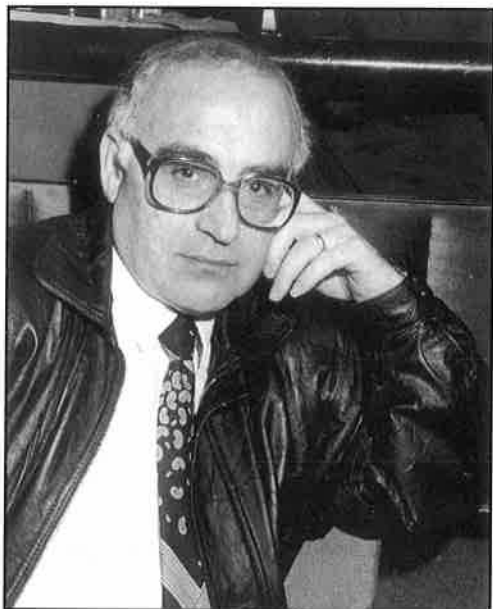
Σαν συνέπεια της κατάστασης αυτής που δημιουργήθηκε, τόσο το πανηγύρι στα Κιάνια, όσο κι εκείνο της Συβίστας στα τελευταία χρόνια και ιδίως τώρα που γράφονται αυτές οι σελίδες, παρουνιάζονται φοβερά υποβαθμισμένα και έχουν αλλοιωμένο το χαρακτήρα τους. Ελάχιστα στοιχεία υπάρχουν για να θυμίζουν την παλιά τους γραφικότητα, αλλά και στη θεραπεία των αναγκών του εγχωρίου πληθυσμού που την υπαγόρευε η παλιά πραγματικότητα, η συμβολή τους τώρα είναι από μηδαμινή έως ανύπαρκτη. Στα τελευταία χρόνια, παρά το γεγονός ότι το πανηγύρι στα Κιάνια έχει μάκρος αρκετών εκατοντάδων μέτρων εκατέρωθεν του δρόμου, αρχίζοντας από κάποιο σημείο μετά τους Καλλιάνους, όπως ανηφορίζουμε και φτάνοντας μέχρι τις πηγές της Στυμφάλου, παρουσιάζει έκδηλα τα γνωρίσματα του μαρσαμού. Για το πανηγύρι της Συβίστας η κατάσταση είναι περισσότερο αποκαρδιωτική, αφού στα τελευταία χρόνια έχει τόσο πολύ συρρικνωθεί, που μόλις καλύπτει στη γνωστή πανηγυριστρα τα πέντε στρέμματα. Το κυριότερο που έχει σημαία είναι, ότι όπως και να εξελιχθούν τα πράγματα στο μέλλον ένα είναι βέβαιον, ότι και τα δύο πανη-

γύρια σήμερα δεν έχουν καμιά σχέση με τα παλιά. Η παντελής απουσία ζώων για εμπορεύση με όλων εκείνων το συρφετό των μεταπρατών και των προματευτάδων, μαζί με την υποκατάσταση των προϊόντων της ντόπιας χειροτεχνίας και των εκζητημένων παραδοσιακών ειδών από εκείνα που προέρχονται από την αθρόα βιομηχανική παραγωγή, κάνουν υποτιπώδες το ενδιαφέρον γι' αγορές. Η συμμετοχή των τσιγγάνων σ' όλα τα είδη των εμπορικών δραστηριοτήτων και μαζί μ' αυτούς και του πλήθους των οικονομικών προσφύγων ή μεταναστών, που έχουν κατακλύσει τα τελευταία χρόνια την Ελλάδα, δίνει την εντύπωση πως το μικροεμπόριο πέρασε κατά μεγάλο μέρος στα χέρια των αλλοδαπών. Οι έγχρωμοι που ανήκουν σε παντοειδείς φυλές της Ασίας και της Αφρικής και γεμίζουν τα πανηγύρια σαν μικροπωλητές, έχοντας ο καθένας το στέκι του, αποκαλύπτουν τον ευτελισμό της εμπορικής ιδιότητας. Τέλος, στον τομέα της διασκέδασης, η μαζική κατανάλωση της ψημένης γουρνοπούλας, που αποτελεί άλλωστε και το σπουδαιότερο λόγο προσέλευσης των πανηγυριωτών, μπορεί να τα χαρακτηρίσει πλέον σαν πανηγύρια του είδους αυτού.

Η εικόνα όμως των παλιών πανηγυριών θα μένει άσβεστη στη μνήμη όλων εκείνων που τα γνώρισαν και βρίσκονται ακόμη στη ζωή και επιπλέον αυτά θα υπάρχουν μέσα στην παράδοση γιατί έχουν πλουτίσει το λαϊκό μας πολιτισμό. Υπάρχουν δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται σε τούτα και η λογία πόηση και γενικά η νεότερη λογοτεχνία είναι εμπνευσμένη πολλές φορές από τα πανηγύρια, γιατί ήταν τόποι κοινωνικής επαφής. Πολλές παροιμίες ή παροιμιακές φράσεις έχουν παρθεί από τη λειτουργία τους, όπως η φράση "είναι για τα πανηγύρια", με την οποία έκανα την εισαγωγή σε τούτη την εργασία, που αποδίδει παραστατικά την αποτιμητική αξία ανθρώπων και πραγμάτων. Ακόμη, "στα πανηγύρια τριγυρνά κάθε καρυδιάς καρύδι", είναι λαϊκή έκφραση δηλωτική του γεγονότος, ότι το μεγάλο ανθρώπινο πλήθος που παύνει μέρος σ' αυτά περιλαμβάνει και άτομα που ανήκουν σ' όλες τις βαθμίδες της ηθικής κλίμακας, με όλες τις γνωστές συνέπειες. Όμως η φράση "έβαλε την κορφάδα", αποκλειστικά παρμένη από τα ζωοπανηγύρια, αποτελεί την πιο εύλωτη απόδοση ενός κοινωνικού φαινομένου, που δεν μεταβάλλεται από το χρόνο και την εξέλιξη του πολιτισμού. Τα σχετικά με την προέλευση αυτής της θυμώσους έκφρασης απηχούν τη γραφικότητα εκείνων των πανηγυριών της Στυμφαλίας και του Φενεού και έχουν έτσι: Σε μεγάλη έκταση γύρω από τα πανηγύρια η απλωσιές ήταν γεμάτες τότε από ζώα (άλογα, μουλάρια και γαϊδούρια), πολλά από εκείνα νέα και εύρωστα, στέκονταν και περιμέναν τον αγοραστή τους και ήταν ξέστρωτα δηλαδή χωρίς το σαμιάρι τους, ενώ άλλα σαμαρωμένα μαζί μ' αυτά προοριζόνταν για πώληση ή ανταλλαγή. Ανάμεσα σ' εκείνα υπήρχαν και άλλα σαμαρωμένα, που είχαν χρησιμοποιηθεί για τη μεταφορά πανηγυριωτών από τα μακρινότερα χωριά και φυσικά αυτά δεν πωλούνταν. Για να ξεχωρίζουν όμως τα σαμαρωμένα, που ήταν αντικείμενο αγοροπωλησίας, από τ' άλλα, έφεραν πάνω στο σαμιάρι τους υφωμένη μια "κορφάδα", που ήταν το επάνω μέρος ενός αραποσιτιού. Από τη συνήθεια εκείνη, που απέβλεπε στην εξυπηρέτηση μιας πρακτικής ανάγκης, προήλθε η παραπάνω τοπική παροιμώδης φράση. Αυτή αναφέρεται σ' εκείνον που πωλεί τον εαυτόν του δηλαδή κατά μεταφορική σημασία σε όποιον παντρολογείται ή παρουσιάζεται σαν υποψήφιος γαμπρός, που κινείται αποκλειστικά από προικοθηρικά ελατήρια.

Τέλος θλιβερά συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω και πέρα από κάθε οικονομική παράμετρο των όποιων μελλοντικών γεγονότων ή εξελικτικών καταστάσεων για εκείνες τις συναθροίσεις και αγορές, θέλω να τονίσω το εξής: Όπως συνέβηκε και με άλλες παρόμοιες περιπτώσεις, έτσι και τα παλιά πανηγύρια, σαν στοιχείο μιας παλιάς οργανικής ζωής που πλούτιζε το λαϊκό μας πολιτισμό, σχεδόν έπαψαν να υπάρχουν σήμερα.

ΟΙ ΔΙΚΟΙ ΜΑΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ
ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ένας
αγιογράφος
από το Μπάσι
μαθητής
του Φώτη Κόντογλου
μιλάει
στον «Αίλυτο»
για τη ζωή του
και την τέχνη του

Ο **Γιώργος Κωστόπουλος** γεννήθηκε το 1939 στο Μπάσι -Δροσοπηγή σήμερα- της Κορινθίας από γονείς γεωργοποιομένες και είναι το πέμπτο από τα έξι παιδιά του Πεοικλή και της Χοιστίνας Κωστόπουλου. Εκεί έζησε τα παιδικά και τα προεφηβικά του χρόνια και μετά έρχεται στην Αθήνα όπου εργάζεται σε κρεοπωλείο και παράλληλα φοιτά σε νυκτερινό γυμνάσιο.

Η γνωριμία του με τον τότε ηγούμενο της μονής Πετρούνη αρχιμανδύτη Χαράλαμμο Βασιλόπουλο τον οδηγεί στο φημισμένο αγιογράφο **Φώτη Κόντογλου** όπου κοντά του έκαμε τα πρώτα βήματα στην αγιογραφία και έμαθε τα μυστικά της.

Παντρεύτηκε με την επίσης αγιογράφο **Μαρία Μανεισιώτη** και απέκτησε μία κόρη τη Νεκταρία. Είναι μέλος του Καλλιτεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος και έχει λάβει μέρος σε πολλές ομαδικές, Πανελλήνιες εκθέσεις αγιογράφων και σε καλλιτεχνικά συνέδρια. Μαζί με τη γυναίκα του ξεκίνησαν μια λαμπρή πορεία στην αγιογραφία η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Έχουν αγιογραφήσει πενήντα περίπου ενοριακούς ναούς στην Αττική και στην επαρχία και πολλά παρεκκλήσια. Στην ορεινή περιοχή μας έργα του είναι οι αγιογραφήσεις των εκκλησιών στη Δροσοπηγή (το χωριό του) στη Γκούρα, στην Αρχαία Φενεό, στο Μάτι, στην Κυλλήνη και στη Βελίνα ενώ φορητές εικόνες του υπάρχουν και σε εκκλησίες άλλων χωριών, σε ιδιωτικές συλλογές και αρκετές βρίσκονται στο εξωτερικό. (Ευρώπη Αμερική Αυστραλία).

Συναντηθήκαμε στο εργαστήριό του, ένα άνετο και ολοφάνεο διαμέρισμα της οδού Νοταρά. Στους τοίχους πολυπρόσωπες αγιογραφίες και φορητές εικόνες και πιο ψηλά η Πλατυτέρα σα να αγκαλιάζει ό,τι υπάρχει εκεί μέσα. Στα καβαλέτα άλλες φορητές εικόνες μισοτελειωμένες και στα τραπέζιακια πινέλα, μπογιές, χρώματα και διάφορα άλλα σύνεργα της πανοπλίας του αγιογράφου. Στο μέσα τοίχο ένας «υπό εκτέλεση» τεράστιος παντοκράτορας σε μωσαϊκά.

Ο Παντοκράτωρ στον τρούλο της Αγίας Μαρίνας στην Άρτεμη Αττικής

Τοιχογραφία στον ενοριακό ναό της Παναγίας στη Δροσολπηγή (Μπάσι)

Το Πανάγιο Πνεύμα. Λεπτομέρεια από την τοιχογραφία του Κωστόπουλου "Η Αγία Τριάδα" στην κρύπτη του Ι. Νάου του Αγ. Βασιλείου στην οδό Μπουμπουλίνας.

– Πριν φθάσουμε να μιλήσουμε για τη γνωριμία σου με τον Κόντογλου και τη μαθητεία σου κοντά του θα ήθελες να ειπείς κάτι από τα παιδικά σου χρόνια στο χωριό και από τη ζωή σου μετά στην Αθήνα;

Γιατί όχι. Να τα πάρουμε μάλιστα με τη σειρά. Στο χωριό τελείωσα και τις έξι τάξεις του δημοτικού με δάσκαλο τον **Παπα - Σκούρα**. Από μικρός είχα μια μανία να ζωγραφίζω αγίους, καντήλια και εξαπτέρυγα. Δεν ξέρω αν σ' αυτό έπαιξε ρόλο το ότι ο δάσκαλος μας ήταν και παπάς. Όμως εντύπωση μεγάλη μου είχε κάνει και ο θρόλος της αγίας Κυριακής του χωριού μας που όπως έλεγαν, αλλού πήγαιναν να τη χτίσουν οι μαστόροι και το προΐ έβρισκαν αλλού τα εργαλεία τους, εκεί που είναι σήμερα η εκκλησία.

Μια εικόνα που μου φερενε μπορώ να ειπώ τρομάρα ήταν του Αη - Γιάννη στα Κιόνια που κρατάγε ο ίδιος κοιμένο το κεφάλι του στο πιάτο και από κάτω τρέχαν τα αίματα. Όλα αυτά θυμάμαι πως με είχαν επηρεάσει πολύ.

– Μετά το δημοτικό τι έκανες στο χωριό;

Τι άλλο να έκανα, φύλαγα ένα μικρό κοπαδάκι πρόβατα που είχαμε και βόθηαγα και στα χωράφια. Στα δεκαπέντε μου ήθελα να φύγω για την Αθήνα όπως έκαναν και άλλα παιδιά του χωριού μας. Εκεί δούλευε κατά καιρούς ο πατέρας μου και αυτό ήταν για μένα μια ευκαιρία για να φύγω, αλλά η μάνα μου δεν με άφηνε. Αποφάσισα λοιπόν να το "σκάσω" και επειδή δεν είχα χρήματα για τα εισιτήρια πούλησα κρυφά σε κάποιον ξένο δυο προβατίνες και με τις τετρακόσιες δραχμές που πήρα έφυγα για την Αθήνα.

Ύστερα από κάμποσες ταιλαιπωρίες έφτασα στον πατέρα μου που δούλευε στην Κεντρική Αγορά και εκεί με περίμενε η πρώτη ψυχρολουσία. Θα φύγεις πίσω για το χωριό μου είπε ορθά κοφτά, αλλά αρνήθηκα με πείσμα. Να μην τα πολυλογώ βρέθηκα τελικά υπάλληλος σε ένα κρεοπωλείο και μετά σ' ένα άλλο και η "θητεία" μου σ' αυτά κράτησε πέντε ολόκληρα χρόνια.

Μια τυχαία συνάντηση με τον τότε δάσκαλο στο χωριό μας **Πάνο Κοριόλλη**, έγινε η αιτία να φοιτήσω σε νυχτερινό γυμνάσιο όπου εκείνος μεσολάβησε να με δεχτούν, αλλά τελείωσα μόνο τις τρεις πρώτες τάξεις γιατί στο μεταξύ κατάχτηκα στο ναυτικό.

Μια ομάδα παιδιών από το νυχτερινό πηγαίναμε και ακούγαμε τις ομιλίες του αρχιμανδρίτη Χαράλαμπου Βασιλόπουλου που ήταν τότε ηγούμενος της Μονής Πετρώνη. Η αλήθεια είναι ότι αν δεν συναντούσα τον πατέρα Χαράλαμπο δεν ξέρω ποιο δρόμο θα είχα πάρει και τι θα έκανα στη ζωή μου. Και οι πειρασμοί ήταν πολλοί. Μπορεί να γινόμουν κι εγώ κρεοπώλης και να άνοιγα μαγαζί όπως έκαμιν και άλλα παιδιά από το χωριό μας και πρόκοψαν. Όμως ο Ηγούμενος, όταν του είπα ότι θέλω να γίνω αγιογράφος, ίσως σκέφτηκε ότι μπορεί να έχω και κάποιο ταλέντο, με έστειλε κατά συστασή του στον διάσημο αγιογράφο Φώτη Κόντογλου. Πήγα και τον βρήκα στα

ΦΟΡΗΤΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ
“Διά χειρός Γεωργίου και Μαρίας Κωστοπούλου”

Ο Παντοκράτωρ

Η γλυκοφιλούσα

Ο Άγιος Γεώργιος

Ο Άγιος Δημήτριος

Σπάτα όπου αγιογραφούσε μια εκκλησία και έμενε δίπλα σ' ένα μικρό κελί. Την πρώτη φορά που τον είδα νόμισα ότι είχα μπροστά μου ένα ζωντανό άγιο σαν εκείνους που ζωγράφιζε.

– “Αυτή η τέχνη” μου είπε “που θέλεις να ακολουθήσεις παιδί μου πρώτα πρώτα να ξέρεις ότι δεν είναι θρησκευτική ζωγραφική. Η ορθόδοξη αγιογραφία είναι άλλο πράγμα. Καθρεφτίζει την εσωτερική ζωή της εκκλησίας και έχει να κάνει και με την ίδια την προσωπική ζωή του τεχνίτη. Θέλει αφοσίωση. Είναι μια τέχνη που δίνει μορφή στα λόγια του Κυρίου και είναι λακωνική όπως το Ευαγγέλιο. Γι' αυτό πρέπει να το σκεφτείς καλά. Αν νομίζεις ότι το έχεις μέσα σου να γίνεις αγιογράφος να μείνεις, αλλιώς να κάμεις άλλη δουλειά”.

– Το έχω μέσα μου και το θέλω πολύ να γίνω αγιογράφος του είπα και έμεινα. Από την ημέρα εκείνη άλλαξε η ζωή μου. Ήταν άνοιξη του 1959 και είχα κλείσει τα είκοσι.

– *Θα μπορούσαμε επομένως να πούμε ότι ο Κόντογλου έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στο σχηματισμό σου ως αγιογράφου και στη μετέπειτα εξέλιξη σου. Τι ακολούθησε μετά;*

– Α, βέβαια. Στην αρχή μου έδειξε κάποια βασικά πράγματα και άρχισα από τις χοντροδουλειές που χρειαζόνταν για την προεργασία των εικόνων. Σπατουλάρισμα, στοκάρωμα, λείανση με γυαλόχαρτο κ.λ.π. Σιγά σιγά πέρασα στους συνδυασμούς και στα πρώτα χέρια των χρωμάτων και αργότερα στα σχέδια. Μου έδωσε ειδικά βιβλία που έπρεπε να διαβάσω και μου έδινε θάρρος και με καθοδηγούσε.

Όταν τέλειωσε η δουλειά στα Σπάτα πήγαινα στο εργαστήριό του στην Αθήνα όπου ήταν και το σπίτι του. Έβλεπε τα σχέδια που έκανα, τα χρώματα που έβαζα και με διόρθωνε. Εκείνο έτος, εκείνο αλλιώς. Κάποτε με χτύπησε στην πλάτη και μου είπε: “έλα θα γίνεις καλός αγιογράφος, Ορθόδοξος”. Μου μίλησε για τον Θεοφάνη και τον Πανσέληνο και για άλλους μεγάλους βυζαντινούς αγιογράφους και μου έλεγε ότι πρέπει να πάω στα μοναστήρια, για να ιδώ τα έργα τους από κοντά. Έμεινα κοντά του ώσπου πήγα στρατιώτης. Όταν απολύθηκα ο Κόντογλου είχε πεθάνει. Όμως για μένα μένει ζωντανός μέχρι σήμερα που μιλάμε.

– *Από ό,τι ξέρω για τον αγιογράφο που αρχίζει να μαθαίνει την τέχνη γίνεται στην εκκλησία κάποια ιεροτελεστία για να γίνει δόκιμος. Έγινε κάτι τέτοιο για σένα;*

– Όχι. Αυτό γινότανε παλιότερα. Ο υποψήφιος δόκιμος αγιογράφος πήγαινε στην εκκλησία, στεκόταν μπροστά στην εικόνα της Παναγίας της Οδηγήτριας κι ο παπάς του διάβαζε μια ευχή για να τον φωτίσει ο Θεός. Μετά ψαλλόταν το τροπάριο της Μεταμορφώσεως.

– *Κατά πόσο νομίζεις ότι έχεις ακολουθήσει την τεχνοτροπία του Κόντογλου;*

– Απλά προσπαθώ να εκφράζομαι σύμφωνα με τη διδασκαλία του αλλά, μην ξεχνάμε ότι ο Κόντογλου είναι ένας και ανεπανάληπτος.

– *Εκτός από τον Κόντογλου ο οποίος σου έμαθε ας πούμε το “αλφάβητάριο” της αγιογραφίας και σε έβαλε σ' ένα δρόμο, ποιές άλλες επιδράσεις δέχτηκες που σε επηρέασαν στο να διαμορφώσεις την τεχνοτροπία σου;*

– Μπορώ να ειπώ ότι αγιογράφος έγινα στο Άγιον Όρος. Έχω πάει πάνω από είκοσι φορές και κατά διαστήματα έχω μείνει εκεί μήνες. Εκτός του ότι εκεί υποβάλλεσαι από την εκθαμβωτική βυζαντινή αγιογραφία πολλών και μεγάλων δημιουργών, όπως λόγου χάρη του Πανσέληνου στη βασιλική του Πρωτάτου στις Καρυές και του Θεοφάνη στη Μεγίστη Λαύρα, εκεί υπάρχει ζώσα και σήμερα η γνήσια βυζαντινή παράδοση.

– *Εννοείς ότι στο Άγιον Όρος υπάρχουν σήμερα μοναχοί αγιογράφοι που συνεχίζουν την “ορθόδοξη” όπως έλεγε ο Κόντογλου βυζαντινή παράδοση στην αγιογραφία;*

Ακριβώς. Επισκέφτηκα όλες τις μονές και τις σκήτες του Αγίου Όρους και γνώρισα πολλούς

και σπουδαίους αγιογράφους από τους οποίους έμαθα πολλά μυστικά της τέχνης. Εκεί γνωρίστηκα και με τον Κανισοκαλυβίτη μοναχό αγιογράφο, τον γέροντα Μιχαήλ ο οποίος όμως ακολουθούσε την τεχνοτροπία της Αναγέννησης.

– Ξέρεις ότι στη σκήτη της Αγίας Άννας μόναζε όσο ζούσε και ο συμπατριώτης μας από το Καλιάνι, ο Αγιαννανίτης ιερομόναχος γέροντας Άνθμιος Ζαφειρόπουλος;

– Όχι μόνο το ξέρω αλλά του χρωστώ τα μέγιστα γιατί με περιέβαλε με στοργή και φροντίδα πολλή. Με είχε σαν παιδί του και μου πρόσφερε μεγάλη βοήθεια. Εκτός από αγιογράφος ο Άνθμιος ήταν και ένας σοφός άνθρωπος. Ήταν στην κυριολεξία αυτό που λέμε “κινητή βιβλιοθήκη”. Αρχεί να σου ειπώ ότι για δογματικά ζητήματα ζητούσαν τη γνώμη του ακόμα και κορυφαίοι επιστήμονες θεολόγοι.

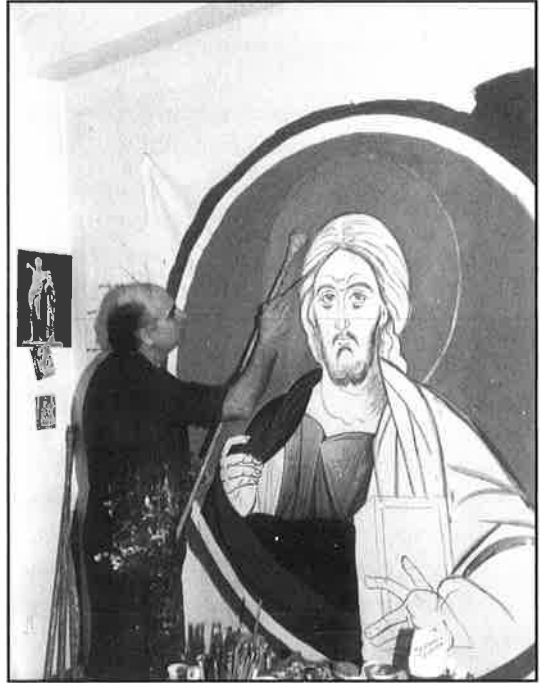
– Εκτός από το Άγιο Όρος πήγες σε άλλα μοναστήρια;

– Και βέβαια πήγα. Επισκέφθηκα τα Μετέωρα όπου και εκεί υπάρχουν μεγαλειώδεις αγιογραφικές συνθέσεις αλλά και στα περισσότερα μοναστήρια της πατρίδας μας έχω πάει. Πήγα και στη Μονή Σινά όπου υπάρχουν περίπου τέσσερες χιλιάδες βυζαντινές εικόνες και οι περίφημες κηρόχυτες του βου αιώνα.

– Υστερα από όλες αυτές τις επιδράσεις που δέχτηκες και την εμπειρία που απόχτησες που καταστάλαξες; Μ’ άλλα λόγια ποια είναι η δική σου τεχνοτροπία;

– Κατ’ αρχήν με όποια τεχνοτροπία κι αν εκφράζεσαι, η αγιογράφιση μιας εικόνας προϋποθέτει έμπνευση. Και η έμπνευση προέρχεται Άνωθεν. Γιατί η εικόνα εικόνισμα και όχι ζωγραφιά, είναι μια θεολογία που εκφράζεται με σχήματα και με χρώματα που τα βλέπει το μάτι του ανθρώπου. Γι’ αυτό και οι άγιοι παριστάνονται πάντοτε κατά πρόσωπο, “κατενώπιον” όπως λέμε στη γλώσσα μας και ποτέ γυρισμένοι στα πλάγια, γιατί η πλάγια όψη κόβει την επικοινωνία του αγίου με τον προσκνητή και είναι σαν μην υπάρχει παρών ο άγιος. Γι’ αυτό και θα ’χεις προσέξει ότι σε όποιο σημείο της εκκλησίας και να σταθεί ο προσκνητής, ο άγιος που παριστάνεται κατά πρόσωπο, τον παρακολουθεί παντού με το βλέμα του. Σε πολυπρόσωπες συνθέσεις μπορεί να ζωγραφιστούν σε πλάγια στάση μονάχα τα πρόσωπα που δεν έχουν αγιότητα, όπως λόγου χάρη οι ποιμένες, οι μάγοι, οι στρατιώτες, οι μη άγιες γυναίκες και άλλα δευτερεύοντα πρόσωπα. Όσο για την τεχνική και την τεχνοτροπία μπορώ να ειπώ ότι ακολουθώ τη Βυζαντινή παράδοση. Οι βυζαντινές εικόνες έχουν ανστηρότητα, προάθεια και ταπεινότητα.

Στις τοιχογραφίες ακολουθώ τη Μακεδονική Σχολή, τη λεγόμενη του Πανσέληνου, ενώ οι φορητές εικόνες μου είναι πιο κοντά στην τεχνοτροπία της Κρητικής Σχολής δηλαδή του Θεοφρά-

Επί το έργο

νη. Ο Θεοφάνης μου αρέσει πιο πολύ γιατί στα έργα του χρησιμοποιεί απαλά χρώματα και τα πρόσωπα που ιστορεί έχουν μια γλυκύτητα και αποπνέουν αγιότητα. Και αυτό με συγκινεί ιδιαίτερα και με εμπνέει.

– Η Μαρία, η γυναίκα σου, είναι και αυτή αγιογράφος. Ήταν ή έγινε κοντά σου;

– Η Μαρία έχει τελειώσει τη σχολή Δοξιάδη και είναι πολύ δυνατή στο σχέδιο. Είναι ταλέντο και διαθέτει ιδιαίτερη ευαισθησία. Παρακολούθησε και μαθήματα αγιογραφίας στον Αγγελόπουλο - μαθητής κι αυτός του Κόντογλου- και μετά το γάμο μας αποφασίσαμε να ασχοληθούμε πλέον με την αγιογραφία επαγγελματικά. Μπορώ να ειπώ ότι στην τέχνη ο ένας συμπληρώνει τον άλλον. Όμως στην αρχή δυσκολευτήκαμε πολύ γιατί δεν είχα το δικαίωμα να μετέχω σε διαγωνισμούς αγιογράφησης ναών. Βλέπεις δεν ήμουν μέλος του Καλλιτεχνικού Επιμελητηρίου, επειδή δεν ήμουν της Σχολής Καλών Τεχνών. Γι' αυτό και ζήτησα από το Υπουργείο Πολιτισμού να κριθώ για να γίνω μέλος και όταν ήλθαν τα μέλη της επιτροπής και είδαν τα έργα μου, ας μου συγχωρηθεί που το λέω, τα έχασαν. Και βέβαια ενέκριναν την εγγραφή μου στο Επιμελητήριο παμψηφεί. Από τότε τα πράγματα άλλαξαν. Άρχισαν να μιλούν τα ίδια τα έργα μας και με τον καιρό ήλθε η αναγνώριση και η επιτυχία. Ο Δεσπότης μας όταν είδε εικόνες μου, μου είπε. “Από μένα έχεις το ελεύθερο να εικονογραφείς όπου σε καλούν σε όλη την Κορινθία.”

– Η κόρη σου θα ακολουθήσει τα ακνάκια των γονέων της;

– Η Νεκταρία παρ' όλο που έχει ταλέντο, ασχολείται με τη ζωγραφική μόνο ερασιτεχνικά. Δεν θέλει να γίνει αγιογράφος. Αυτό μας πονάει λιγάκι, αλλά δεν μπορούμε και να επιμελούμε. Την ενδιαφέρουν περισσότερο τα οικονομικά και η δημοσιογραφία. Ας διαλέξει ότι την ευχαριστεί.

– Να γυρίσουμε όμως πάλι στα έργα σου. Έχω προσέξει στις τοιχογραφίες που έκαμες στην Παναγία στο χωριό μας, αλλά και στις εδώ εικόνες σου βλέπω ότι τις υπογράφετε και οι δύο με το στερεότυπο “δια χειρός Γεωργίου και Μαρίας Κωστοπούλου”. Γιατί γενικά οι αγιογράφοι γράφετε δια χειρός και δεν υπογράφετε τα έργα σας μόνο με το όνομά σας όπως κάνουν οι ζωγράφοι;

– Κατ' αρχήν τα υπογράφοιμε και οι δύο γιατί τα δουλεύουμε μαζί με τη Μαρία και θα ήταν άδικο να αναγράφεται μόνο το δικό μου όνομα. Το “δια χειρός” ή και “χείρ” που γράφεται στις εικόνες είναι μια συνήθεια που έρχεται από την παράδοση. Όπως μας έλεγε ο Κόντογλου μ' αυτό δείχνεται ότι ο ζωγράφος έδωσε μόνο το χέρι του για να γίνει η εικόνα την οποία ζωγραφίζει η θεία χάρη που φωτίζει τη διάνοια του αγιογράφου και οδηγεί το χέρι του. Και έτσι επεκράτησε αυτή η συνήθεια. Οι παλαιότεροι μάλιστα έγραφαν “διά χειρός εμού του ταπεινού δούλου του Κυρίου... δείνα”.

– Τελειώνοντας τη συζήτησή μας θα ήθελα να ρωτήσω ποια είναι η τελευταία εικονογραφική εργασία σου.

– Δεν υπάρχει μία τελευταία γιατί είναι αρκετές σε εξέλιξη. Εκτός από τις ιδιωτικές παραγγελίες που βρίσκονται σε διαρκή ροή αυτή τη στιγμή έχει τελειώσει η αγιογράφηση των εικόνων του τέμπλου της Εκκλησίας στο Πάσιο της Κορινθίας και θα ακολουθήσει και η αγιογράφηση ολόκληρου του ναού. Όμως η μεγαλύτερη σε έκταση δουλειά μου τον τελευταίο καιρό είναι η καθολική αγιογράφηση ενός πολύ μεγάλου ναού, της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στη Μεταμόρφωση Αττικής. Οι τοιχογραφίες που έχουν γίνει μέχρι τώρα μου έχουν πάρει δυο χρόνια δουλειάς και για να ολοκληρωθεί η αγιογράφηση υπολογίζω ότι θα χρειαστούν ακόμα άλλα δύο χρόνια. Θέλω να πείμε να τις δεις. Νομίζω ότι είναι από τις καλύτερες που έχω κάμει μέχρι τώρα.

Κάλπις και Κύαμοι

"...κύναιμοις τας αρχάς αιρέεσθαι"
(Λουκ. Β.Πθ. 6)

Η επικαιρότητα των πρόσφατων δημοτικών εκλογών μας κινεί το ενδιαφέρον να ανατρέξουμε στα δρώμενα επί "ημερών αρχαίων", αφού η αρχαιότερη μαρτυρία της λέξης "δήμος" βρίσκεται με γραμμική γραφή Β στις πινακίδες της Πύλου με τη σημασία της κοινότητας ανθρώπων, και στον Όμηρο με την έννοια του λαού στο σύνολό του. Κατά συνέπεια οι εκλογές ως έννοια, αλλά και η πρακτική της εκλογικής διαδικασίας για την ανάδειξη των αρχόντων του "δήμου", δηλαδή του λαού, είναι τόσο παλιά όσο περίπου και η ιστορία.

Στην ελληνική αρχαιότητα λεγόταν "αίρεσις" και οι εκλεγόμενοι, άρχοντες λέγονταν "αιρετοί", όρος που χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα με την ίδια έννοια. Η "αίρεσις" περιέχεται και στη λέξη "αρχαιρεσία" που σήμαινε τη συνέλευση για την εκλογή των αρχόντων και άλλων αξιωματούχων. "αρχαιρεσίη συνίξει" (Ηροδ. VI, 58). Σήμερα χρησιμοποιούμε μόνο τον πληθυντικό, "αρχαιρεσίες".

Όμως μιλώντας για εκλογές ο νους μας πάει στη γνωστή διαδικασία που γίνεται για συγκεκριμένο σκοπό και κυρίως για την ανάδειξη των αρχόντων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές) και των αντιπροσώπων του Έθνους (βουλευτικές εκλογές). Στα τελευταία χρόνια μας προστέθηκαν και οι ευρωεκλογές.

Οι εκλογές για όποιο σκοπό και αν γίνονται στηρίζονται πάντα σε κάποιες βασικές αρχές που ορίζουν οι νόμοι και που σήμερα λέγονται εκλογικά συστήματα. Ένα από αυτά, το πλειοψηφικό, γνωστό ήδη από την αρχαιότητα είναι το μόνο που χρησιμοποιείται και κυριαρχεί ίσαμε το τέλος του 18ου αιώνα. Από και μετά αρχίζει να γίνεται λόγος και για το αναλογικό, δηλαδή το σύστημα εκείνο που αποδέχεται και επιτρέπει και την εκπροσώπηση της μειοψηφίας. Το πλειοψηφικό υποστήριξε και εισήγαγε επίσημα στην πολιτική πρακτική ο Αριστοτέλης, ενώ αργότερα το ενστερνίστηκαν και οι Ρωμαίοι. Ωστόσο υποτυπώδης εφαρμογή του συστήματος αυτού γινόταν και πολύ πριν από τον Αριστοτέλη, όταν και όπου υπήρχε στην πολιτική ζωή, έστω και η παραμικρή ελευθερία του "σκέπτεσθαι και εκφράζεσθαι".

Η εκλογή των αρχόντων γινόταν συνήθως, στην αγορά όπου και φώναζαν όλοι μαζί υπέρ του υποψηφίου, ο οποίος στην περίπτωση αυτή εκλεγόταν "δια βοής". Άλλοι τρόποι ψηφοφορίας ήταν: όσοι έδιναν θετική ψήφο να σηκώνονται όρθιοι (ψήφος δι' αναστάσεως) ή να σηκώνουν το ένα τους χέρι (ψήφος δι' ανατάσεως). Ας μη μας φανεί παράξενο το γεγονός ότι και οι τρεις αυτοί απλοί τρόποι ψηφοφορίας χρησιμοποιούνται και σήμερα, ακόμα και στη Βουλή, προκειμένου να εξασφαλισθεί η γνώμη της πλειοψηφίας για δευτερεύουσας σημασίας θέματα.

Αργότερα και με το πέρασμα του χρόνου, στους απλούστατους αυτούς τρόπους, προστέθηκαν και άλλες τεχνικές και μηχανισμοί που έκαναν την ψηφοφορία μυστική και διευκόλυναν περισσότερο τα πράγματα, αν και η μυστικότητα της ψηφοφορίας ανέκαθεν ήταν αμφιλεγόμε-

νη. Όρα και στον καιρό μας τα “χρωματιστά και ομοιόμορφα” ψηφοδέλτια σε κάποια κρίσιμη αναμέτρηση στη Βουλή των Ελλήνων. Έτσι φθάνουμε στη χρήση της κάλπης και τη ψήφου.

Η κάλπη (κάλπις -δος) των αρχαίων ήταν μια υδρία (στάμνα) πλήρη ή μετάλληνη την οποία χρησιμοποιούσαν συνήθως για τη μεταφορά νερού ή για την εναπόθεση της τέφρας των νεκρών, αλλά και ως ψηφοδόχο, (ψηφοδόχος κάλπις). “...διαψηφίσασθαι Ἀθηναίους ἀπαντας κατά φυλάς θεῖναι δέ εἰς τὴν φυλὴν ἑκάστην δύο ὑδρίας...” γράφει ο Ξενοφών (Ξεν. Ελλ. Α, 7,9), όπου είναι σαφές ότι η υδρία χρησιμοποιείται και ως κάλπη. Για “...τάς κάλπεις ἔνθα τάς ψήφους καθίεσαν” μιλάει και ο Αριστοφάνης. (Σχολ. Αριστοφ. Σφ. 321).

Στην κάλπη λοιπόν έρχησαν οι αρχαίοι τις ψήφους όπως άλλωστε συμβαίνει και σήμερα, μόνο που σε μεταγενέστερες εποχές η κάλπη στην κατασκευή της προσαρμόστηκε ανάλογα στις νέες πρακτικές της ψηφοφορίας και τις μορφές της ψήφου. (Ψηφοφορία με σφαιρίδια που καθιερώθηκε με το Σύνταγμα του 1864 και ίσχυσε μέχρι το 1920 και από εκεί και μετά μέχρι σήμερα ψηφοφορία με ψηφοδέλτια).

Η κάλπη που χρησιμοποιήθηκε στις εκλογές με τα μολυβένια σφαιρίδια ήταν ατομική για κάθε υποψήφιο και επάνω έγραφε το όνομά του. Εσωτερικά ήταν διαχωρισμένη σε δύο τμήματα. Το δεξιό εξωτερικά ήταν βαμμένο λευκό και είχε γραμμένη τη λέξη “ναί”, ενώ το αριστερό τμήμα ήταν μαύρο και έφερε γραμμένη τη λέξη “όχι”. Στο επάνω μέρος είχε μια τρύπα όσο να χωράει το χέρι του ψηφοφόρου για να ρίξει το σφαιρίδιο στο ναί ή στο όχι. Σήμερα η κάλπη είναι μία και κοινή για όλα τα κόμματα και όλους τους συνδυασμούς.

Να πάμε τώρα και στις ψήφους. Ψήφους έλεγαν οι αρχαίοι κάποια μικρά λεία και στρογγυλεμένα, λιθάρια, (λιθίνα ψάφος), μικρά βότσαλα θα λέγαμε, σαν αυτά που χρησιμοποιούσαν τα παιδιά στα παιχνίδια τους, στην αριθμηση και στους λογαριασμούς. Απ’ εδώ και η γνωστή φράση “ψήφους λογίζομαι” που έλεγαν μικροί μαθητές και σήμαινε “λογαριάζω με τα λιθάρια”, κάτι που κάνουν και οι σημερινοί μαθητές στο αριθμητήριο. Από την αριθμηση των ψήφων πήραν το όνομα “ψηφία” και τα γράμματα της Αλφαβήτου με τα οποία οι Έλληνες παρίσταναν τους αριθμούς και αυτό πέρασε αργότερα και στους αραβικούς αριθμούς. Γι’ αυτό και σήμερα έχουμε τη διάκριση των αριθμών ανάλογα με τα ψηφία που έχουν σε μονοψήφιους, διψήφιους και λοιπούς πολυψήφιους.

Από τις ψηφους προέρχονται και οι ψηφίδες, τα μικρά πολύχρωμα πετραδάκια, που χρησιμοποιούνται από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα για την κατασκευή των ψηφιδωτών.

Αυτά λοιπόν τα στρογγυλά λιθάρια οι ψήφοι όπως τα έλεγαν, άρχισαν να χρησιμοποιούνται και για την έκφραση γνώμης, σε θέματα που είχαν τεθεί στην κρίση του δήμου, αλλά και των δικαστηρίων και η λέξη ψήφος πήρε σιγά σιγά την έννοια που έχει και σήμερα, ενώ η όλη διαδικασία ονομάστηκε ψηφοφορία.

Οι ψήφοι που χρησιμοποιούνταν στα δικαστήρια διακρίνονταν σε κατάδικαστικές και αυτές ήταν τσακισμένες ή είχαν μια τρύπα, και σε αθωωτικές, που ήταν ολοστρογγυλες και τις έλεγαν “πλήρεις”.

Οι ψήφοι που προορίζονταν για τις εκλογές των αρχόντων ήταν επίσης στρογγυλές δηλαδή “πλήρεις” ξεχώριζαν όμως ως προς το χρώμα. Οι θετικές ήταν άσπρες “λευκαί ψήφαι” και οι αρνητικές μαύρες “μέλαινα ψήφοι” «...τὴν μέλαιναν ἀντί τῆς λευκῆς επενέγκη ψήφον» αναφέρει ο Πλούταρχος (Αλκ. 22). Έτσι οι πρόγονοί μας “άριζαν” αυτούς που ήθελαν να εκλέξουν ενώ όποιον ήθελαν να καταψηφίσουν του έρχησαν “μέλαιναν ψήφον” δηλαδή τον “μαύριζαν” όπως λέμε σήμερα και όποιος λέει ότι δεν τηρούμε τις παραδόσεις μας δεν ξέρει τι

λέει και να με συγχωρεί.

Όσοποσ υπάρχει και η έκφραση “*τόριξα μαύρο και δαγκωτό*” η οποία ασφαλώς είναι νεότερη και αφορά στη χρήση των μολυβένιων σφαιριδίων που προφανώς έγιναν κατ’ απομίμηση των λίθινων της αρχαίας εποχής. Τα μολυβένια σφαιρίδια, πιο μαλακά από τα πέτρινα, προσφέρονταν σε δάγκωμα για εκτόνωση του παθιασμένου ψηφοφόρου, ενώ οι αρχαίοι αν έκαναν κάτι τέτοιο θα έσπαγαν τα δόντια τους.

Κάπως διαφορετικά ήσαν τα πράγματα όταν ερχόκειτο να αποφασίσουν για την εξορία κάποιου. Τότε χρησιμοποιούσαν ως ψήφους θραύσματα κεραμεικά που τα έλεγαν όστρακα και επάνω τους χάραξαν το όνομα εκείνου που κατά την κρίση τους έπρεπε να εξορισθεί. Η όλη διαδικασία ονομαζόταν οστρακισμός ή εξοστρακισμός. Να θυμηθούμε ότι με τη διαδικασία αυτή εξορίστηκε από την Αθήνα και ο Αριστείδης ο δίκαιος.

Μετά την εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Αθήνα ως ψήφοι αλλά και ως κλήροι (παράλληλα με την ψηφοφορία υπήρχε και η αρχή της κλήρωσης) για την εκλογή των αρχόντων και των λοιπών αξιωματούχων (δικαστών, στρατηγών, κ.α.) χρησιμοποιήθηκαν και τα κοινιά, οι “*κνάμοι*” και τούτο αναφέρεται σε πολλά αρχαία κείμενα. Σχετικές μαρτυρίες μας παρέχουν ο Αριστοτέλης, ο Ξενοφών, ο Πλούταρχος, ο Λουκιανός, ο Αριστοφάνης κ.α. “...τούς μὲν τῆς πόλεως ἄρχοντας ἀπὸ κνάμου καθιστάναι”, (Ξενοφ. Απομν. Α. 2,9). “...κνάμοις τὰς ἀρχὰς αἰρέεσθαι” (Λουκ. Β. Πρ. 6). “...κναμενταὶ γὰρ ἦσαν ἔμπροσθεν αἱ ψηφοφορίαι δι’ ὧν περ ἐπετίθεσαν τὰς ἀρχὰς”. (Πλουτ. Ηθ. 12 F). Να σημειωθεί ἐδῶ ότι οι ψηφοφόροι που ψήφιζαν με “*κνάμους*” λέγονταν και “*κναμοβόλοι*”.

Μακρινή ανάμνηση της “*δια κνάμων ψηφοφορίας*” - και ἐδῶ ἔχει η παρόδοση πάλι το λόγο της - είναι το ότι σήμερα οι ψήφοι λέγονται μεταφορικῶς και “*κοινιά*”. Και ἐνῶ η λαϊκή παροιμία λέει ότι “*ὅποιος ἔχει κοινιά θα φάει φάβια*”, κάποιου κομματάρχη - το εἶδος ὑτυχῶς τείνει να εκλείψει - επικαλοῦνται και προβάλλουν το αντικείμενο της παροιμιώδους αλληγορίας ως πηγή της δυνάμει τους. (Ἐχω τόσα κοινιά).

Από τους “*ανάιυτές*” των εκλογικῶν αποτελεσμάτων κυρίως των χωριῶν, όπου οι ἄνθρωποι γνωρίζονται μεταξύ τους, γίνεται λόγος και για τα “*μετρημένα κοινιά*”. Και βέβαια ας μη μᾶς διαφεύγει ότι κάποιου (δημοφιλείς ἢ πονηροί;) υποψήφιοι ψηφίζονται “*μονοκοῖκι*”.

Ἐκτός από τα κοινιά - ψήφοι, υπάρχουν και τα “*βροχτοκοῦκια*” ὅπως αναφέρει ο Διοσκουριδῆς “... ἡμᾶς δὲ προτιθέασιν κνάμους βεβρεγμένους” (Προδρ. 2, 357) που ἔτρωγαν και οι αρχαίοι, παρὰ το απαγορευτικό “*κνάμων ἀπέχεσθαι*” του Πυθαγόρα. Ὅμως κατὰ μια ἄποψη ο Πυθαγόρας δεν το εἶπε αυτό “...διὰ τὸ πνευματώδεις ὄντας μάλιστα μετέχειν τοῦ ψυχικοῦ, καὶ ἄλλως κοσμιωτέρας ἀπεργάζεσθαι μὴ παραληφθέντας τὰς γαστέρας...” ὅπως ισχυρίζεται ο Σουΐδας, ἀλλὰ ὅπως λέει ο Πλούταρχος η ῥήση του Πυθαγόρα εἶναι μᾶλλον υταινιγμός που υποδηλώνει να μην ανακατεύεται κανείς στην πολιτική. “*Κνάμων ἀπέχεσθαι, ὅτι οὐ δεῖ πολιτεύεσθαι*”. (Λεξικό Δημητράκου στη λέξη κνάμος). Τώρα τι θα γινόταν αν σύμφωνα με την ερμηνεία που δίνει ο Πλούταρχος στο πυθαγόρειο ἀπόφθεγμα, δεν ανακατευόταν κανένας με την πολιτική, αυτό ἴσως εἶναι ἓνα ζήτημα, ἀλλὰ δε θα χανόταν και ο κόσμος, θα ἔλεγε ο Αριστοφάνης.

Φάνης Κωστόπουλος
Φιλολόγος

Το “Σύνταγμα” της Κορίνθου στην επανάσταση της Σφενδόνης και η “πρώτη προς Κορινθίους”

Η επανάσταση της Σφενδόνης έγινε στο Παρίσι την εποχή που βασίλισσα της Γαλλίας ήταν η Άννα η Αυστριακή, μητέρα του Λουδοβίκου του ΙΔ'. Χωρίζεται σε δυο φάσεις, στη Σφενδόνη του Παρλαμέντου (1648-1649) και στη Σφενδόνη των Πριγκίπων (1649-1653). Το πως τώρα συνδέεται με την Κόρινθο είναι μια λίγο φαιδρή αλλά οπωσδήποτε ενδιαφέρουσα ιστορία. Το όνομα Σφενδόνη το πήρε η επανάσταση αυτή από τη σφεντόνα, το παιδικό αυτό παιχνίδι με το οποίο τα παιδιά του Παρισιού διασκέδαζαν τότε ρίχνοντας, σφεντονίζοντας για τη ακρίβεια, πέτρες μέσα στις τάφρους που ήταν γύρω από τα οχυρά. Ο λόγος που ονόμασαν έτσι αυτή την επανάσταση είναι ότι δεν την πήραν στην αρχή στα σοβαρά. Έλεγαν δηλαδή πως έμοιαζε περισσότερο με πετροπόλεμο που παίζουν τα παιδιά παρά με πραγματικό πόλεμο μιας επανάστασης. Κι ωστόσο αυτή η επανάσταση έγινε αιτία να σκοτωθούν πολλοί άνθρωποι και η δυστυχία του γαλλικού λαού να γίνει μεγαλύτερη.

Στη Σφενδόνη του Παρλαμέντου, τη διάρκεια δηλαδή της πρώτης φάσης ο πόλεμος με την Ισπανία που συνεχιζόταν είχε τεράστιες δαπάνες και τα ταμεία του κράτους είχαν αδειάσει. Επομένως η βαριά φορολογία έπρεπε να γίνει ακόμη πιο βαριά. Και όταν αυτό επιβάλλεται από έναν Ιταλό πρωθυπουργό, όπως ήταν ο Μαζαρίνος και την Άννα την Αυστριακή μια Ισπανίδα βασίλισσα, όπως ήταν η μητέρα του ανήλικου ακόμη Λουδοβίκου ΙΔ', τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο δύσκολα. Πίσω από όλα αυτά υπήρχε και το Παρλαμέντο, το οποίο έχοντας τώρα απαλλαγεί από τον καρδινάλιο Ρισελιέ που το είχε υπερβολικά ταπεινώσει, εθέωρησε αυτή την επανάσταση μια καλή ευκαιρία να ενισχύσει τη δύναμή του και να περιορίσει τη βασιλική εξουσία. Έτσι πήρε την απόφαση να στηρίξει αυτή την επανάσταση και να αναλάβει την οργάνωσή της. Στην ίδια παράταξη ανήκε και ένας αριθμός ευγενών που έπαιζνε μέρος σ' αυτή την επανάσταση μόνο από αγάπη για την περιπέτεια.

Χαρακτηριστικό είναι ένα τετράστιχο από ένα τραγούδι με επαναστατικό περιεχόμενο που αναφέρει ο Αλέξανδρος Δουμάς “Πατήρ” στο βιβλίο του “Μετά είκοσι έτη” όπου βάζει έναν Παριζιάνο να ανοίγει ένα παράθυρο σε κεντρικό δρόμο του Παρισιού και να το τραγουδάει:

*Μία σφενδόνης πνοή
φύσηξε σήμερα πρωί·
μον φαίνεται βροντάει πάλι
στον Μαζαρίνου το κεφάλι*

(Μετάφρ. Κοσμά Πολίτη)

Στην αντίθετη παράταξη επικεφαλής των βασιλικών στρατευμάτων ήταν ο Μεγάλος Κο-

ντέ, που είχε κερδίσει αρκετές μάχες σε πολέμους και είχε αποκτήσει τη φήμη ενός πολέμαρχου. Αυτόν με δάκρυα στα μάτια η βασίλισσα πίεσε ν' αναλάβει την προστασία του ανήλικου βασιλιά και την ηγεσία των βασιλικών στρατευμάτων.

Το Παρλαμέντο, για να οργανώσει καλύτερα την αντίσταση των επαναστασιακών δυνάμεων, διέθεσε ένα μεγάλο χρηματικό ποσό, με το οποίο στις 15 Φεβρουαρίου του 1649 στρατολόγησε 12000 άντρες. Και όπως λέει ο Βολταίρος στο θαυμάσιο ιστορικό βιβλίο του "Ο αιώνας του Λουδοβίκου ΙΔ'", "από κάθε ανλόπορτα σπιτού, που ήταν αρκετά φαρδιά για να περνάει άνετα μια άμαξα με άλογα, πήραν έναν άντρα και ένα άλογο. Έτσι το ιππικό που σχηματίστηκε ονομάστηκε "Ιππικό των αυλοθυρών" (κεφ. 1). Επικεφαλής των επαναστασιακών δυνάμεων ήταν ένας εκκλησιαστικός άρχοντας, ο Πωλ ντε Γκοντί (αργότερα Καρδινάλιος της Ρετζ), που ήταν τοποτηρητής διορισμένος από τον θείο του τον Αρχιεπίσκοπο του Παρισιού και έφερε τιμητικά τον τίτλο του **Επισκόπου της Κορίνθου**. Και τούτο γιατί εθεωρείτο τόσο σημαντική η εκκλησία που ίδρυσε ο Απόστολος Παύλος στην Κόρινθο, ώστε έφτασε στους κόλπους της Καθολικής Εκκλησίας ν' αποτελεί τίτλο τιμής για τους εκκλησιαστικούς άρχοντες. Και ως να μην έφταναν όλα τούτα ανέλαβε ο ίδιος προσωπικά και τη διοίκηση ενός συντάγματος στρατού. Όπως ήταν φυσικό, το σύνταγμα αυτό πήρε το όνομά του από τον εκκλησιαστικό τίτλο του αρχηγού του. Έτσι έγινε γνωστό ως "**Σύνταγμα της Κορίνθου**".

Το πόσο αστείες ήταν στα μάτια των Γάλλων πολιτών όλες αυτές οι προετοιμασίες φαίνεται όχι μόνο από την ονομασία που πήρε αυτή η επανάσταση αλλά και από τις λεπτομέρειες που αναφέρει στο ίδιο βιβλίο του ο Βολταίρος. Λέει λοιπόν μεταξύ άλλων τα εξής: "Με εξαίρεση τα ονόματα του βασιλιά της Γαλλίας, του Μεγάλου Κοντέ και της πρωτεύουσας του βασιλείου, αυτός ο πόλεμος της Σφενδόνης είχε γίνει τόσο γελοίος όσο κι αυτός των Μπαρμπερίνων. Κανείς δεν ήξερε γιατί πήγαινε να πάρει τα όπλα. Ο Πρίγκιπας Κοντέ πολιορκήσε με οκτώ χιλιάδες στρατό εκατό χιλιάδες πολίτες. Οι Παριζιάνοι πήγαιναν για πόλεμο στολισμένοι με φτερά και κορδέλες, ενώ ανάπτυξη των επαναστασιακών δυνάμεων ήταν θέμα για ειρωνείες από εκείνους που ασκούσαν το στρατιωτικό επάγγελμα. Το έβαζαν στα πόδια, μόλις συναντούσαν διακόσιους άντρες του βασιλικού στρατού. Και όλα αυτά έδιναν αφορμή για χλευασμούς και ειρωνείες". (Κεφ. 1).

Από την ειρωνική αυτή αντιμετώπιση της κατάστασης που επικρατούσε δεν ξέφυγε βέβαια ούτε το περιήρημο "**Σύνταγμα της Κορίνθου**", που γρήγορα γνώρισε την **πρώτη του ήττα** από ένα ολιγάριθμο τμήμα του βασιλικού στρατού. Και ο γαλλικός λαός που δε χάνει τέτοιες πρόσφορες στιγμές για ειρωνεία ονόμασε την πρώτη αυτή ήττα του συντάγματος "**Πρώτη προς Κορινθίους**" σίγουρος από τα κείμενα της Καινής Διαθήκης πως θ' ακολουθήσει και η "**Δεύτερη**".

ΣΕΛΙΑΔΕΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Αστέρης Κοββατζής*

Από τους "ΧΩΡΙΑΤΕΣ"

Στη Βάλτσα μια νύχτα...

Πάνου από τη Μικρή Βάλτσα είχε νυχτώσει ολότελα, τώρα δε φαινόταν ούτε η θάλασσα ούτε τα μακρινά βουνά. Μόνον ο μακρομάλλης ο ύπνος είχε ρθει από τις μακρινές σπηλιές του κι αποκοιμίζε ένα-ένα τους κοιουσαμένους χωριάτες.

Σ' άλλους έδινε καλά όνειρα σ' άλλους άσχημα, ό,τι έπεφτε του καθενός. Κατά τα έργα του.

Μια γλυκειά ησυχία ήταν ολόγυρα, ίσα-ίσα που ακουγόσαν σιγανά τα φύλλα των δέντρων και χαμηλότερα το μεγάλο αυλάκι, που τρέχει και ποτίζει τα κτήματα του κάμπου.

Ξαφνικά ένα σκυλί γαυγίζει ή ένα νυχτοπούλι φτεροκοπάει στον αέρα κ' ύστερα γίνεται πάλι ησυχία.

Στο μικρό σπιτάκι του Ντιντίκου, και κεί τώρα όλοι κοιμόνται, εκτός από τη γριά που δεν έχει ύπνο. Κάθεται δίπλα στην παραστιά, κάτι συλλογέται και κάθε λίγη ώρα σκαλίζει τη χόβολη με τη σιδερένια μασά.

Μια στιγμή γύρισε κατά κεί που κοιμόταν η νύφη της, την κοίταξε κάμποση ώρα κ' ύστερα είπε:

"Μάθη νύφη! Τύχη που την είχες και σύ μαζί μας!"

Την είδε πούκανε άσχημο ύπνο κ' είχε ξεσκαπαστεί, είχε τα χέρια της έξω και μπορεί να

κουρόνει. Σηκώθηκε να πάει να τη σκεπάσει και τότε την είδε τι όμορφη που ήταν με τα μαύρα ματοτσινόρά της, τα στεφανωτά βλέφαρά της, σχεδόν μικρό κοριτσάκι ακόμη!

Χωρίς να το θέλει, θυμήθηκε τα δικά της νιάτα, που ήτανε κι αυτή μια φορά νέα, αλλά πότε ήταν; Ου, τί μακρινά που της φαίνεται! Σα να μην ήταν ποτέ κοριτσάκι, να γεννήθηκε γριά, ποτέ να μην έπαυε! Ποτέ να μην πήγε νύφη στην εκκλησία και πός τάχα σ' όλη της τη ζωή, της πονούσαν τα γόνατα και η μέση, όπως τώρα.

"Μη τα θυμάσαι αυτά γριά, ξέχασέ τα!" της φώναξε μια φωνή, πάνου από το πατάρι κ' η γριά γύρισε να δει ποιος ήταν.

Αλλά δεν είδε τίποτα, εκτός από τις πλεξούδες τα κρεμμύδια, που κρεμόσαν από τα πάτερα και όταν φουσούσε αλαφροχτυπιόσαν μεταξύ τους κ' ήταν σαν κάτι νά λεγαν στους ανθρώπους.

«Πώς να τα λησιμονήσω;» μίλησε η γριά δυνατά, εκεί πού 'ταν αφηρημένη, και χωρίς να το θέλει ξύπνησε μ' αυτό τη νύφη της.

– Τ' είναι μάννα; είπε η Αγγελώ φοβισμένη και ανασηκώθη από τα ρούχα, να δει τι γινόταν.

– Μη σκιάζεσαι, νύφη μου! είπε η γριά. Σούχανε φύγει τα ρούχα δω πανά, κι ήρθα να σου τα

* Ο Αστέρης Κοββατζής (1916-1983) γεννήθηκε στο Κιάτο. Σπούδασε νομικά και σταδιοδρόμησε ως υπάλληλος του Υπουργείου Προεδρίας. Για πολλά χρόνια διετέλεσε μορφωτικός, ακόλουθος της Προσέβιας μας στο Λονδίνο όπου και εγκαταστάθηκε μόνιμα όταν πήρε τη σύνταξή του.

Στα ελληνικά γράμματα πρωτοεμφανίστηκε με τις ποιητικές συλλογές "Σπονδές γι' Ακουαρέλες" (1938) και "Επιστροφή" (1939), ακολούθησαν τα διηγήματα "Επεισόδια" (1942), η νουβέλλα "Πρώτη Άνοιξη" (1943) που μεταφράστηκε και στα Ρουμανικά και τα διηγήματα, "Κάτω απ' τον Γαλάζιο Ουρανό" (1947) και "Χαμένοι ταξιδιώτες" (1965). Όμως το σημαντικότερο έργο του είναι το μυθιστόρημα "Χωριάτες" (1951) που γνώρισε απανωτές εκδόσεις. Η ζωτική του χωριατχίση ως "ένα έργο ευρηματικά και αφηγηματικά δυναμικό που συνιδνάει οεαλισμό και λυρισμό και παρουσιάζει τη ζωή στην Επαρχία με εντελώς προσωπικό και ανανεωτικό τρόπο, και δίνει στο συγγραφέα θέση πρωτοπής στη σύγχρονη πεζογραφία μας". Το κείμενο που δημοσιεύεται εδώ με τίτλο που βάλουμε εμείς είναι ένα μικρό χωριατχιστικό απόσπασμα από αυτό το βιβλίο.

σιάζω. Κοιμήσου!

Ανασήκωσε τα ρούχα να τη σκεπάσει κι έφερε την προκόβα μια βόλτα γύρω στα πόδια της, νάσαι ξεστή.

— Δεν ήρθε ακόμη ο Βλάσης; ρώτησε η Αγγέλω, ανήσυχη. Γιατί αργεί;

— Πλάγιασε, θα τον περιμένω 'γω να γυρίσει. Είπε η γριά.

— Μπορεί να φέρει και τα λεφτά, ε μάννα; ξανάπε η Αγγέλω κι άρχισε πάλι να συλλογιέται κάτι χωράφια μονοκόμματα ποτιστικά, δεμάτια σανό να μοσκοβολούν σ' αλώνι κι έτσι την ξαναπήρε ο ύπνος κι άρχισε να ονειρεύεται.

Την έφερε ο ύπνος βόλτα στα περιβόλια της Βάλτσας, σ' αλώνια με τα θερισμένα γεννήματα κι ύστερα την άφισε σε μια άκρη στη θάλασσα να βλέπει διάφορα πράγματα.

Η γριά έσασε την κάμαρη, άπλωσε τα βρεμένα ρούχα της Τσεβούλας σ' ένα σκονί κι επειδή αργούσε ακόμη ο Βλάσης είπε «ας πέσω και τον περιμένω στα ρούχα».

Γονάτισε, λοιπόν, κατά την ανατολή και βόγγηξε, γιατί της πονούσαν τα πόδια, έκανε μια μετάνοια, άλλη, άλλη κι έλεγε κάτι μουρμουριστά, κοιτάζοντας τις εικόνες.

«Φτάνει, γριά! της φώναξε καμιά φορά ένας άγιος από το εικονοστάσι. Τι αμαρτίες έκανες τον λόγο σου και προσπέφεις σε τόσες μετάνοιες;»

«Ε; είπε η γριά. Ποιός μίλησε;»

Παρακούει, δεν μίλησε κανείς.

Έπειτα έπεσε στα ρούχα κι άρχισε να κλαίει, είχε θυμηθεί τη φτώχεια και την αδικία, που κινηράνε αλύπητα το Βλάση. Εκεί λοιπόν που έκλαγε την πήρε ο ύπνος κι έγινε για κάμποση ώρα ησυχία.

Όσπου βγήκε από την τρύπα του ένας χοντρος γεροπόντικας κι άρχισε να τριγυρίζει στην κάμαρα, σαν καλός νοικοκύρης.

Πρώτα ανέβηκε στο πατάρι, μύρισε τα κωδώνια ολόγυρα και τους πάτησε από μια δαγκωματιά για να τα μαγαρίσει. Έπειτα στριφογύρισε τη μοισονιδίτσα του στον αέρα και τον μύριζε ένα γύρω και δεν ήξερε τι να πει, που δεν εύρισκε λί-

γο τυρί ή μαγειρευμένο φαΐ για να τσιμπήσει.

Για λίγο κάθισε καταμεσής στην κάμαρα κι έμεινε συλλογιαμένος, σα γέρο-σοφός που 'χει βαρεία σκέψη στο νου του ή σαν ένας άνθρωπος που ταξιδεύουν τα καράβια του στο πέλαγος κι είναι φουροτούνα.

— Τα μισά της χιλιάδας είναι πεντακόσια! του φώναξε χοροϊδεντικά ένα μικρό ποντικάκι πάνου απ' το γιούκο.

Ο γεροπόντικας, σα να του φώναζαν τότε: «έχε το νου σου, κάποιος έρχεται», έδωσε μια και χόθηκε μέσ' στα ρούχα που κοιμόσαν τα παιδιά.

Κάθισε εκεί λίγο, αλλά έκανε πολύ ζέστα, μύριζαν άσκημα και τα πόδια των παιδιών και γι' αυτό βγήκε πάλι έξω. Τώρα δεν ήταν συλλογιαμένος, γιατί φαίνεται πως τόχε πάρει απόφαση, αυτό που σκεφτόταν.

Ναι, θάφηνε απ' αυτό το σπίτι, μα τους γονιούς του, άλλο δεν το υπέφερε. Θα έπαιρνε ούλο το τσούρωμο του, ακόμη και τα νιογέννητα διαέγγονά του και θα τραβούσε για τον πέρα μαχαλά, εκεί ποίνα τα σπίτια του Φίλη και του Κατραμούζη.

Οι κασόνες τους είναι γεμάτες στάρι και τα κιούπια τους ξεχειλάνε από το λάδι και χάμιου στη γη έχουν ανοίξει λακκούβες κι έχουνε χώσει μέσα ασκιά μ' ελιές. Ό,τι σου κάνει όρεξη τρώς.

Καθώς συλλογιόταν αυτά τα ευχάριστα πράγματα, ακούστηκαν ξαφνικά βήματα σιμά στην ανλόπορτα κι ύστερα κάποιος μίλησε κι είπε: — «Καλό ξημέρωμα!» Ο γεροπόντικας άφησε τότε τις σκέψεις του και χόθηκε πάλι στην τρύπα του κι από κει έβγαξε λίγο λίγο έξω το κεφάλι του και κρυφάκοιγε.

— Καλό ξημέρωμα, είπε και κάποιος άλλος με βραχνή φωνή κι έμοιαζε, αυτός που μίλησε τώρα, σαν τον Νικολή τον Πούλο.

Ο Βλάσης άνοιξε την ανλόπορτα κι η Σπίθα γάργισε μια φορά, αλλ' αμέσως τον γνώρισε και σάπασε. Ήταν ησυχία ολόγυρα και δε φαινόταν πέρα ούτε το δάσος, ούτε τα βουνά, παρά μόνο ακουγόσαν τα κλαριά των δέντρων που τάκανε πέρα δόθε και τα χτυπούσε αναμεταξύ τους ο αέρας.

Ψηλά ψηλά, στον ουρανό, ακούραστα κι

ασπαλιάτητα, όλα τ' αστεράκια μαζί, πήγαιναν προς τον αστερισμό του Ηρακλέα – ναι, κάποτε θα γινόταν στον κόσμο κατιτί ανεπανόρθωτο.

Στο μεταξύ, πιο ψηλά, καθόταν μόνος του ο Θεός και βλέποντας κάτω τον κόσμο του χαμογελούσε, με πίκρα, με καλωσύνη, με απελπισία –

ενώ τα πράγματα της Βάλτσας οι (χαμηλοί φράχτες, τα κοτέτσια με τις κοιμισμένες κόττες, τα φρεσκορωμένα χωραφάκια και το δάσος με τα πεύκα και τις κοιτσουπιές) είχαν αρχίσει μέσ' στα όνειρα των ανθρώπων να πετούν στον αέρα, σαν να μην υπήρχαν ή σα να ήταν μόνο φαντασία.

Ευαγγελία Παπαχήστου-Πάνου

Ένα ποίημα

Τα βατόμουρα της γιαγιάς

Απογεύματα ζεστά.
 Δειλινά που περπατήσαμε μαζί.
 Συλλαβίζοντας της αγάπης το νόημα.
 Ο λόγος της τρυφερός να μεταπλάθει
 τα νοήματα της ζωής σε παραμύθια.
 Τώρα, η αγκαλιά της πλεούμενο
 στα λιμανάκια του Αόρατου.
 Λιγοστεύω το δρόμο του αποχωρισμού μας
 πλησιάζοντας πάλι
 το εκθαμβωτικό κόκκινο των βατόμουρων
 στη θύμηση των κουρασμένων χεριών της.
 Ήταν η γιαγιά, που μου μάθαινε τα χρώματα.
 Που μου φανέρωνε την παντοδυναμία των σπόρων.
 Σε μοναπάτια πανάρχαια με οδηγούσε.
 Κι η μαρτυρία της φωνής της
 ανασαίνει ακόμη ανάμεσα
 σε πέτρες κι ευλύγιστα πεύκα.
 Η γιαγιά μου
 δεν άφησε στην ασφάλτο κανένα της ψίθυρο.
 Καμιά της κρυστάλλινη.
 Τά 'ζησε όλα στην παρθενική τους διαύγεια.
 Προτού ο τροχός θολώσει τον ορίζοντα.

Παντελής Τρωγάδης

Στις 21 Δεκέμβρη κλείνει ένας χρόνος απουσίας του Παντελή που έφυγε για τους τόπους "ένθα ούκ έστι..." Ο "Αίπυτος" που ήταν πάντα στην έγνοια του Στιμαγκιώτη ποιητή "τελεί" το μνημόσυνό του σ' αυτήν εδώ τη σελίδα με σπαράγματα από μια αδημοσίευτη μπαλάντα χωρίς τίτλο, που βρήκα ψάχνοντας στα χαρτιά του για μια εκπομπή στο Τρίτο Πρόγραμμα της ΕΡΑ. Ήταν και τότε γιορτές Χριστουγέννων και οι μετανάστες γιόρταζαν στην Αμερική την πρωτοχρονιά.

Σ.Κ.Μ.

Σ' εκείνο το χτίριο που αστράφτει
Ακροβατώ τη μνήμη και τη λύπη μου
Φονικά μεσάνυχτα στην άκρη του Δεκέμβρη
Μαξεύτηκαν σε σάλες ευφύχωρες
Με τοίχους πλαστικούς, άναψαν κεριά μεθύσαν
Με σαρκοβόρα μάτια και χαρτονομίσματα
Τόση ζωή τόσοι θάνατοι τόσο θέατρο
Τέτοιος αλλαγμός και διασταυρώσεις
Νέφη ξαπλώνουν στο φλοιό καπνός αργύρνια
Κραιπάλη και σαξόφωνα
Παίζουν με τιμόνια και πιστόλια κι ο Ιρλανδός
Ποιν ξεψυχήσει μ' άρπαξε
Κάψε με κάνε με στάχτη βάλε με σ' ένα φράκελλο
Στείλε με στο Δουβλίνο Έλληνα είπε
Και στα γαλάζια μάτια του βυθίστηκαν γαλλέρες

Στο λέω πάλι δε γίνεται
Να ξαναπιάξουμε τα μαδημένα παγόνια
Η περηφάνια τους ήταν εκείνα τα φτερά
Που τους τα άρπαξε ο άνεμος για να στολίσει
Με χρώματα τό φόρεμα του δειλινού

Αν υπάρχεις ακόμα στην αρχαία πόλη έλα
Φορώ ακόμα το ελληνικό πουκάμισο με περηφάνια

Οι Αθηναίοι εις Δήλον πέμπουσιν κατ' ενιαυτόν
Μια χούφτα όνειρα στο μαγκάλι
Κάστανα κι απελπισία πανάκριβη
Ν' απολαύσουμε το θάνατο της τελευταίας νύχτας
Πάνω στο κρεβάτι της χειμωνιάς
Μίλησέ μου για το γεράνι και τα χρυσάνθεμα
Για το μπαλκόνι και τη γλάστρα και τ' ακρογιάλι
Κάτω σαν περιδέραιο από χαλίκια καιφτά
Ξέρεις εσύ να τα λες σωστά προφέροντας λέξεις
Βαρειές σαν μάριμαρα, απλές σαν αλαφρότερες,
Πες μου ακρογιάλι, μπαλκόνι, κάγκελα
Πες μου γλάστρα, ήλιος, βασιλικός,
Σύννεφο σκόνης πες μου και θα καταλάβω

Κληβελαντ, Οχάϊο, πρωτοχρονιά του '64

Γιώργος Σταματόπουλος

Ο ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΛΟΓΟΣ

Δεκέμβρης

Γιομάτοι Δεκέμβριοι, “αποπνικτόκλειστοι κλωνιζοδύναμοι ψευδεξιάστοι ανώνυμοι^{3*}”, αντικρύζουμε τα μάτια των παιδιών και κοκκαλώνουμε. Τρυφεροί ήλοι έχουν αποτυπώσει στα πρόσωπά τους τη λαχτάρα να δουν κάτι εξαιρετικό, να λάβουν κάτι μοναδικό από μας τους γονείς, τους έμφορτους την υποσχεσιολογία του μήνα και την μετεξέλιξη του σ’ ένα απέραντο εργοτάξιο. Πως να μεταφέρεις στην άτεγκτη αθώα σοφία τους τη δική σου γνώση (ή ψευδογνώση) περί την προπαγάνδα που επιστρατεύεται για να απαλλύνει την οδύνη των χριστουγεννιάτικων ημερών;

Ξυλοκαίτης μήνας, με νύχτες βαριές και πρόθυμες για την εξάντλησή τους, εναγκαλίζεται την αμηχανία μας με αργό ταπεινό τον εκ Σκιάθου γέροντα: “*Μόνον ενδομήχος, εις το βάθος της συνειδήσεώς μου, μία φωνή ήτις ωμοίαζε με χρησμόν, ηκούσθη αμυδρώς να ψιθυρίζει: “Υπαγε ανιάτε, ο πόνος θα είναι η ζωή σου”*”.

Εμφρασημένη στον Δεκέμβριο η πνοή τούτη του πόνου, δίνει κουράγιο εντούτοις στη χαλεπότητα των ημερών εκείνες τις ώρες που αντιμετωπίζουμε τα παιδιά - μάτια - βλέμματα.

Και ας κωφεύουν οι εργοδότες, ούτως ή άλλως εξορίζονται στην απαρέσκεια, από την παιδική λαχτάρα και από την αυτοθυμιζόμενη μεταστροφή των γιορτινών ημερών. Και ας ασθμαίνει ο μήνας από την πίεση του ημερολογίου και ας δυσθυμεί που είναι αναγκασμένος να κλείσει τον ενιαύσιο κύκλο, ας θλίβονται οι γαλοπούλες για τη μελλοντική σφαγή τους, ας βλαστημάνε οι άστεγοι από το διαβολεμένο κούρ, ας ανατριχιάζει η υφήλιος από την παραδοξολογία του πολέμου και των εγκλημάτων, των ασθενειών και της παγκόσμιας Νεύρωσης.

Όλα υποκλίνονται σε μια περίεργη συμπίεση που αποπνέεται από την Δεκεμβριανή “ιερότητα”. Σαν για να προλάβουν να μιλήσουν τα γεγονότα προτού κλείσει ο “κύκλος”, να πουν το παρόνομό τους, μιαν άλλη προσέγγιση να κατακτήσουν για να εισχωρήσουν στην ουσία τους.

Ιδού λοιπόν τα γεγονότα του χρόνου να βρέχουν αγωνία, να πυροδοτούν την Ατέρμονη Άνοση, που όμως έχει ερωτευθεί την αφλογιστία, ιδού οι πεπτωκυίες αξίες να ζητιανεύουν την επιστροφή τους στην αντοφή τους ανθρώπινη υπόσταση. Ιδού ο ίδιος ο μήνας να εκστρατεύει στους λεμώνες της χαράς της αγάπης, της *εκεχειρίας* κι ένας τοίχος - αίμα - νομοτέλεια - σαρκασμός να εμποδίζει την εκστρατεία του. Ιδού τέλος και ημείς οι πλάνητες της επικοινωνίας να προσφέρουμε άνθη (χριστουγεννιάτικα αφιερώματα και σχετικές αναφορές) έχοντες επίγνωσι ότι τούτα τα άνθη είναι *πλαστικά* και να επιβραβευόμαστε για τούτη μας την προσφορά.

Αναστρεμμένα κάτοπτρα οι ευχές που αφειδώλευτα εξακοντίζονται προς πάντες, αλληγορούν τη μέγιστη αμηχανία μας, την προερχόμενη από την *Αδράνιά* μας, προσπαθώντας να εξευμενίσουν την παρουσία του Τρόμου που σαν όρνεο αιωρείται υπέρ τις κεφαλές ημών, δηλώνοντας μια δίψην έγνοια για την ευτυχία των μεν προς τους δε. *Δυσωραίος* μην. Αντιφατικός.

* Στίχος από ποίημα του Τζέιμς Τζόνς.

Από τις παλιές εφημερίδες

Έτος Δ' = Έν Ν. Κορίθω 50 Νοεμβρίου 1874 = Άρ. 32

ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟΣ ΑΣΤΗΡ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ, ΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ, ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ

ΤΙΜΗ ΣΥΝΑΡΜΗ
ΠΡΟΔΑΡΜΗΤΕΛ.

Ἔτος 1874 ἡμέρα 4 η, 4.
Ἔτος 1874 ἡμέρα 10 η, 10.
Ἔτος 1874 ἡμέρα 5 η, 5.

—Τῆς ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ—

Ἐκ τῆς ἐπιπέδου τοῦ
ἡμετέρου ἡμετέρου ἡμετέρου
ἡμετέρου ἡμετέρου ἡμετέρου
ἡμετέρου ἡμετέρου ἡμετέρου
ἡμετέρου ἡμετέρου ἡμετέρου 4.

Ἐκδόται ἀπα; τῆς ἑβδομάδος.

Από άρθρα και σχόλια της παλιάς εφημερίδας «ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟΣ ΑΣΤΗΡ» σταχυολογούμε «προς τέρψιν» μερικά μικρά αποσπάσματα. Όσο για κάποιες ομοιότητες με τα σημερινά είναι εντελώς τυχαίες.

Σ.Κ.Μ.

«...τοῖς κυβερνώσι τό σκάφος...»

«... Καθήκον χρηστοῦ πολίτου και κατά νόμον δικαίωμα αναφαιρέτον εἶναι ἵνα υπενθυμίζομεν τοῖς κυβερνώσι το σκάφος ὅτι, δυστυχῶς μέχρι σήμερον τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη βασιλευόμεθα και ὁμῶς Αστυνομίας οὐδέ κύν σκιάν ἔχομεν. Οὐδέ κύν διελογίσθησαν οἱ χαριτόβρυτοι πατέρες του Ἐθνους ἀλλά μετ' ἀπανθρώπου ἀναληθείας ἀκούουσιν οὔτε μεν κρεουργηθέντας ὑπό κακούργων, οὔτε ληστευθέντας ἐν πλήρη μεσημβρία εἰς δημοσίας οδοῦς, οὔτε συντριβομένους ὅταν πορεύονται εἰς ἔργα οἰκεία, συχνάκις δε κατευθυνομένους εἰς θάλασσαν τοὺς ὑπό χειμάρων παρασυρομένους...»

(Φύλλο αρ. 3 της 12 Απριλίου 1874)

Διδάσκαλοι και μανιτάρια

«... Το Ὑπουργεῖον της Δημοσίας Εκπαιδύσεως δια να οικονομῆσει ολίγας χιλιάδας δραχμῶν κατήργησεν το των δημοδιδασκάλων φυτώριον, ἤγουν το Διδασκαλεῖον, και ἀφήκεν ανοικτόν το στάδιον εἰς πάντα βουλόμενον να χειροτονηθῆ δημοδιδάσκαλος ὑπό των κατά τόπους και καιρούς συσταθεισῶν ἐξεταστικῶν επιτροπῶν», πιστεύσαν κούφως ὅτι ἡ Ἑλληνίς γη τοσοῦτον εὐφορὺς διδασκάλων εἶναι, ὥστε δύναται αυτοφῶς να παράγει τοιούτους ὡσπερ μανιτάρια. Τί δ' ἐντεῦθεν ἐγένετο; Οἱ των γυμνασῶν ἀπόβλητοι, οἱ ἀπόφοιτοι των σχολαρχεῖων και ἱερατικῶν σχολεῖων, οἱ μη δυνάμενοι να προκόψωσιν ἢ να ζήσωσιν ἄλλως, προσήλθον ἀγεληδόν τας σοφάς επιτροπὰς και μύρω επιτροπικῶ ἀλειφόμενοι και ἀντίποινα διδόντες χειροτονοῦντο διδασκαλοὶ και πηχυαῖον λαμβάνοντες πτυχῶν διδασκαλικόν (ω της ἀμαθείας!!!) ἐξαποστέλλοντο οἱ τυφλοὶ να φωτίσωσι τοὺς αομμάτους, οἱ ἀπαίδευτοι να διδάξωσι και ἠθικοποιήσωσι τον λαόν. Ἐντεῦθεν «κατά το μάστρο-Γιάννη ἐγίναν και τα κοπέλια», κατά τοὺς διδασκάλους και οἱ μαθηταί. Ἐκ της ἠθικῆς δε ταύτης ποιότητος των ἀναλαβόντων την διδασκαλίαν κατέπεσεν ἐν τη συνειδήσει του Ἐθνους το ἀξίωμα και ο δάσκαλος κατέστη υβριστικόν ἐπίθετον. Ἡμεῖς δε οἱ προκομμένοι, νόθως ὡς ἐπι το πλείστον πολιτευόμενοι, ὡς ἰχθύς ἄφρονι ἐβλέπομεν ταῦτα με ἀπάθειαν μεζύονα των πετρῶν και το κακόμοιρον το Ἐθνος ὑπῆγε και ὑπάγει κατά διαβόλου...»

(Φύλλο αρ. 70 της 15 Δεκεμβρίου 1875)

Σ.Σ. Ἴσως ὑποθέσει κανεῖς ὅτι ἀπὸ αὐτῆς διαδικασίας ἐπιλογῆς διδασκάλων ἐμπνεύστηκαν οἱ σημερινοὶ ἀρμόδιοι του Ὑπουργεῖου Παιδείας τον πρόσφατο διαγωνισμό για το διορισμὸ δασκάλων και καθηγητῶν. Βέβαια τότε δεν ὑπῆρχε ἐπετηρίδα, ὑπῆρχαν ὁμῶς ὅπως διαβάσατε «αι κατά τόπους και καιρούς σοφαί ἐξεταστικαί επιτροπαί».

ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΚΑ

ΦΕΝΕΑΤΙΚΑ

& άλλα...

ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΤΟΥ ΙΑΜΟΥ

Για λόγους επικαιρότητας

Όπως θα δείτε φυλλομετρώντας το τεύχος αυτό, τα περισσότερα από τα θέματά του δεν είναι τοπικού όπους συνήθως, αλλά γενικότερου ενδιαφέροντος.

Σε τούτο οδηγηθήκαμε από τη σκέψη ότι, αφού ο «Αίπυτος» φθάνει στα χέρια όλων των μαθητών Γυμνασίων και Λυκείων της Στυμφαλίας και του Φενεού, θα ήταν χρήσιμο να προτιμηθούν και κάποια θέματα τρέχουσας πολιτιστικής και όχι μόνο επικαιρότητας όπως είναι: Το έτος Ρήγα και Σολομού, η επέτειος του ΟΧΙ, οι δημοτικές εκλογές, τα πανηγύρια Στυμφαλίας και Φενεού θέμα που ευτυχώς μας σώζει γιατί είναι και τοπικό κ.α. Έτσι κάποια άλλα αποκλειστικά τοπικού ενδιαφέροντος θέματα που είχαν προγραμματισθεί για το τεύχος αυτό, τα φυλάξαμε και θα πάνε κατ' ανάγκη στα επόμενα.

Μικρό παράπονο

Ευκαρία να εκφράσω και ένα μικρό - πρόσχευ τυπογράφε, μικρό όχι μικρό- παράπονο. Εδώ και έξι χρόνια στέλνεται το περιοδικό δωρεάν σε όλα τα σχολεία Στυμφαλίας και Φενεού και στους μαθητές γυμνασίων και λυκείων της περιοχής και τόσοσ καιρό δε βρέθηκε ούτε ένας να γράψει δυο λόγια, όχι για να ευχαριστήσει - τέτοια απαίτηση θα ακύρωνε την αξία της προσφοράς - αλλά για να σχολιάσει έστω ή να προτείνει κάτι, η να πει τη γνώμη του για κάτι άλλο. Ούτε ένας! Και να σας ειπώ και κάτι άλλο. Σε τοπική εφημερίδα διάβασα ότι οι μαθητές του Γυμνασίου - Λυκείου Καλιάνων εξέδωσαν ένα καλαίσθητο έντυπο με τίτλο «Περιβαλλοντική εκπαίδευση στην Ορεινή Κορινθία». Ε, λοιπόν, ούτε η μαθητική τους κοινότητα ούτε κανένας άλλος είχε την ενιαυσθησία να στείλει στο περιοδικό, ως αντίδωρο έστω, ένα αντίτυπο. Κάνεις!

Αυτά όλα ισχύουν βεβαίως μόνο για τους μαθητές, γιατί για τους εκπαιδευτικούς που υπηρετούν στην περιοχή κάτι τέτοιο θα ήταν «πέραν των εκ των καθηκόντων τους επιβαλλομένων». Ήταν όμως εντός των καθηκόντων της, μιας δασκάλας που υπηρετούσε σε χωριό (και μη όνομα) της Στυμφαλίας να γυρίσει πίσω το περιοδικό ως απαράδεκτο, κάτι που θα είχε ίσως το δικαίωμα να κάμει αν είχε σταλεί στην ίδια ατομικά και όχι στο σχολείο της ως προσφορά. Και το χειρότερο. Όταν προσπάθησα να της εξηγήσω περί τίνος πρόκειται μου έλεισε το τηλέφωνο.

Υπηρετήσα τη Δημοτική εκπαίδευση 35 ολόκληρα χρόνια και από όλες τις βαθμίδες της, δάσκαλος, επιθεωρητής επόπτης και ομολογώ ότι δεν βρήκα απάντηση στο ερώτημα αν οι ανάγωγοι μπορούν να ασκούν αγωγή. Ε, τί να κάνουμε θα μου πείτε. Στους καιρούς που ζούμε όλα μπορεί να συμβούν.

Τελικά το παράπονό μου δεν ήταν μόνο ένα.

Ο «Αίπυτος»

Πολλοί αναγνώστες, προφανώς μη Στυμφάλιοι ή Φενεάτες, μας ρωτούν τι σημαίνει ο λογότυπος του περιοδικού «Αίπυτος» με την κάπως παράξενη ορθογραφία του.

Εκτός του ότι σε παλαιότερα τεύχη έχουν γίνει σχετικές αναφορές για το θέμα, η εξήγηση επαναλαμβάνεται στερεοτύπως σε κάθε τεύχος στο έσω του εξωφύλλου. Τώρα αν κάποιος ανατρέξει στις πηγές για περισσότερες πληροφορίες, θα δει ότι ο Αίπυτος είναι εγγονός του Αρχάδος, γιος του Ελάτου και αδελφός του Στυμφάλου με τον οποίο βγήκαν κάποτε για κινήγι στη Σηπία της Κυλλήνης (κάπου μεταξύ Στυμφαλίας και Φενεοῦ) όπου και τον έφαγε φίδι φαρμάκερό και πέθανε ακαριαίως. Εκεί και τον έθαψαν «με όλας τας τιμὰς» και τα χρυσασφικά του και τον περιώνυμο πλέον, αλλά άγνωστο που, ομηρικό «Αιπύτιον Τύμβον» με τον κρυμμένο θησαυρό ψάχνουν να βρουν αιώνες τώρα Στυμφάλιοι και Φενεάτες. Και επειδή μέχρι σήμερα δεν τον βρήκαν... (η συνέχεια στο στερεότυπο του εσωφύλλου).

Α! Ξέχασα. Ο Αίπυτος ήταν και προσωνυμία του Ερμή (Ερμής ο Αιπύτιος) που ως γνωστόν γεννήθηκε στη Ζήρια και στη λατρεία του ήταν αφιερωμένος φερώνυμος ναός στην Τεγέα.

Και ο Ταμος

Ο Αίπυτος, λέει η μυθολογία, είχε μια θετή κόρη την Ευάδνη, η οποία απέκτησε με τον Απόλλωνα –και να μην τα φορτώνουμε όλα τα νόθα στο Δία– ένα γιό, τον Ίαμο. Όμως από την ντροπή της εγκατέλειψε το βρέφος αλλά, δύο φιδιά σταλιμένα από τους θεούς το τάιζαν μέλι και επέζησε. Όπου έφτασε Δελφικός χρησμός στον Αίπυτο που του έλεγε να βρει τον εγγονό του και να τον αναθρέψει, γιατί προσοριζόταν από τον πατέρα του τον Απόλλωνα να γίνει γενάρχης φημισμένου μαντικού γένους. Έτσι και έγινε. Ο Αίπυτος τον αναζήτησε και όταν τον βρήκε τον κράτησε κοντά του και τον ανάθρεψε. Και πράγματι ο Ίαμος ως γιος του Απόλλωνα είχε σχέση με τη φύση, τα άνθη, τη μουσική, και προπάντων κατείχε τη μυστική ακοή του μάτην, κατανοούσε τη γλώσσα των πουλιών και ερμήνευε τους οικονομούς.

Στενός λουπόν συγγενής του Αίπυτου και με τέτοια προσόντα ο Ίαμος θα ήταν κρίμα, σκεφθήκαμε, να μην τον χρησιμοποιήσουμε επωφελώς και μεις. Έτσι του αναθέσαμε από δω και πέρα να γράφει και να υπογράφει τα σχόλια για τα Στυμφαλιακά, Φενεάτικα και άλλα συμβαίνοντα και να εκθέτει τις σκέψεις του. Και πρην προλάβει καλά καλά να αναλάβει καθήκοντά παραλίγο να συμβεί και το «θαύμα», να βρεθεί ο τάφος του Αίπυτου.

Επί τέλους... «βρέθηκε»

«Αν είσαι όρθιος θέε κάθισε, μη μου πάθεις και τίποτα από το συγχλονιστικό νέο που θα σου ειπώ: βρέθηκε ο τάφος του «Αίπυτου», μου τηλεφώνησε από τη Στυμφαλία ενθουσιασμένη η ανιμιά μου η Αθηνά και μου περιέγραψε τα «ενζήριστα νέα» όπως κυκλοφόρησαν αστραπιαία το καλοκαίρι στη Στυμφαλία και στο Φενεό.

Την επομένη ζήτησα πληροφορίες από την αρχαιολογική υπηρεσία Κορίνθου και μου είπαν ότι «ο τάφος του Αίπυτου πρέπει να ανακαλύφθηκε μάλλον στην οργιάζουσα φαντασία κάποιων χωρικών της περιοχής που διέδωσαν τη φήμη. Και τούτο εξ αιτίας του ότι ένας «χρυσοθήρας» που πήρε άδεια ψάχνει στη Ζήρια αναζητώντας κάποιο κρυμμένο θησαυρό».

Όπως διαβάζουμε στις εφημερίδες, δεν είναι λίγοι οι χρυσοθήρες που εφοδιασμένοι με ειδικά μηχανήματα έχουν πάρει τα βουνά και τα λαγκάδια και ψάχνουν σε όλη την Ελλάδα για θησαυρούς θαμμένους στη γη από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τον Φράγγιον, της Τουρκοκρατίας ή ακόμα και της γερμανικής κατοχής, οδηγούμενοι από μύθους και θούλους ή από ό,τι φτιάχνει ο καθένας στο μυαλό του.

Δε μάθαμε τι ανακάλυψε ο «ερευνητής» στη Ζήρια, πάντως ο «θησαυρός του Αίπυτου» για μία ακόμη φορά ήταν «άνθηραες».

Και ... τυροκόμος

Ένας πάνεξυπνος τυροκόμος του παλιού καινού ο μπάρμπα-Νίκος από το Μπάσι (Δροσόπηγη σήμε-
ρα) που ήθελε να φτιάξει το τυροκομείο του –μπασκαλιό το έλεγαν οι παλαιοί– κοντά στα βόσκοτόπια της
Ζήριας ζήτησε από τον... Αίπυτο να τον βοηθήσει. Και να πως:

Ένα πρωινό ανακοίνωσε στο χωριό ότι “ονειρεύτηκε” τον αρχαίο βασιλιά και του έδειξε τον τόπο,
πού να σκάψει για να βρει τον κρυμμένο θησαυρό. Παλαιότερα οι Μπασιώτες είχαν ξανασκάψει για τον
ίδιο λόγο “στον Φιλιάμη” μια άλλη τοποθεσία που τους είχε υποδείξει ο μπάρμπα Κυριάκος ομότεχνος
του μπάρμπα - Νίκου, που κι αυτός είχε δει στον ύπνο του τον Αίπυτο, αλλά δεν τον βρήκαν.

Ο πρόεδρος λοιπόν χτύπησε κάποια μέρα την καμπάνα και οι άντρες του χωριού με φτυάρια και ξι-
νάρια στον ώμο ξεκίνησαν για την τοποθεσία κοντά στη Σαφιδιά μεταξύ Μπάσι και Γκούρας που έχει
από παλιά και μέχρι σήμερα το τοπωνύμιο Αίπυτος. Εκεί τους βίαιε κι έσκαψαν ένα λάκκο φαρδύ και
αρκετά βαθύ αλλά δεν βρήκαν τίποτα. Και ο μπάρμπα-Νίκος, που άλλο θησαυρό είχε στο νου του, “ως
φαίνεται δεν μου έδωσε καλές πληροφορίες” τους είπε και έφυγαν καταζουρασμένοι.

Υστερα από λίγο καιρό στέγασε τον σκαμμένο χώρο, και τον μετέτρεψε σε ένα σχεδόν υπόγειο και πο-
λύ δροσερό τυροκομείο. Όταν οι χωριανοί κατάλαβαν τί είχε συμβεί, άναψαν τα αίματα και απειλήθηκαν
επεισόδια που αποσοβήθηκαν με τη μεσολάβηση των ψυχραιμότερων, ενώ κάποιοι αφελείς τον ζητούσαν
τουλάχιστον να τους πληρώσει το μεροκάματο. Έτσι ο μπάρμπα-Νίκος είχε ανακαλύψει τον “πραγματι-
κό θησαυρό του Αίπυτου” και έκανε χονδρές δουλειές, αφού οι τσοπάνηδες της Ζήριας που έφεραν το
τυρί στους “μπασκαλιδές” των χωριών, ώρες δοξόμο μακριά φορτωμένοι με τις κρεμασμένες στο τυρό-
ξύλο τσαντήλες, το πήγαιναν σ’ αυτόν αφού το μπασκαλιό του ήταν πολύ κοντά στις στάνες τους.

Με “αγγλικού” και “γυμναστικού”

Οι δηλώσεις της ηγεσίας του Υπουργείου Παιδείας, ότι, εδώ και 150 χρόνια δεν είχαν γίνει ποτέ τέ-
τοια σπουδαία πράγματα στην εκπαίδευση, είναι απολύτως ελικρινείς αν κρίνουμε από τα συμβαίνοντα
“κατά το αωξάμενον σχολικό έτος” στα σχολεία μας.

Το Γυμνάσιο - Λύκειο Καλιάνων Στυμφαλίας που από τον περασμένο αιώνα λειτουργούσε εκεί και
ως Ελληνικό Σχολείο και ως Σχολαρχείο, ποτέ δεν είχε αρχίσει να λειτουργεί όπως φέτος με δύο μόνο
καθηγήτριες, από μία για κάθε σχολείο. Με μία “αγγλικού” και μία “γυμναστικού” κάνουμε μάθημα για-
τί ακόμα δεν έχουμε ούτε “ελληνικό” ούτε μαθηματικό” όπως λένε τα παιδιά τις καθηγήτριες των ειδι-
κοτήτων κατά περίπτωση.

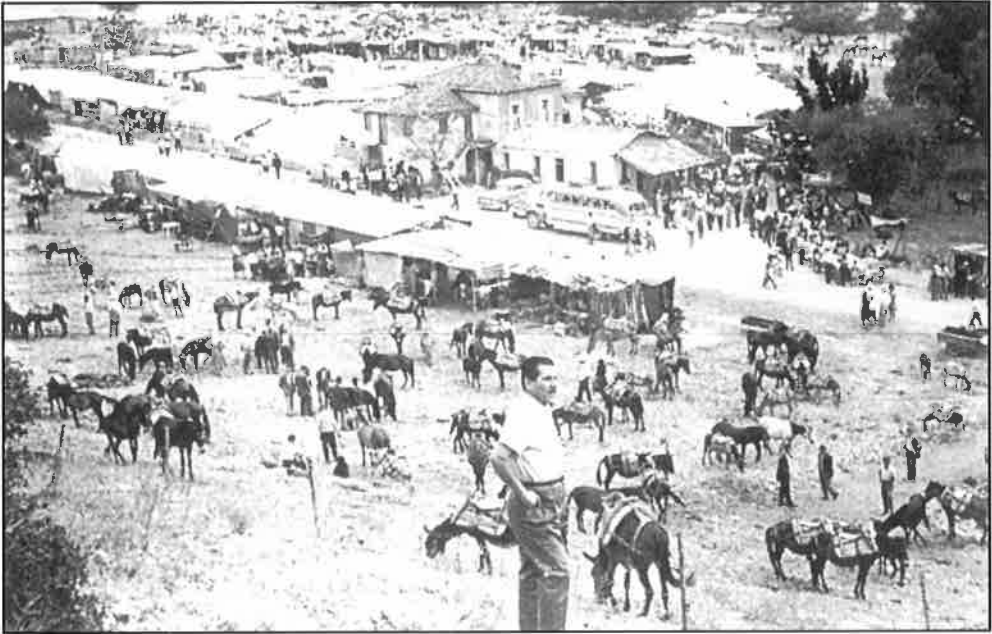
Τέτοια σπουδαία έγιναν πράγματι για πρώτη φορά στην εκπαίδευση. Τώρα θα μου ειπείτε πως κάτι
σας είπα, αφού όποια εφημερίδα και να ανοίξετε θα δείτε να γράφει ότι “ως κράτος πλέον έχουμε γίνει
για τα πανηγύρια” και το Γυμνάσιο των Καλιάνων μας μάρανε τώρα!

Το πανηγύρι στα Κιόνια

Είπα “για τα πανηγύρια” και ήρθε στο νου μου το ονομαστό τετραήμερο (από 11 - 14 Σεπτεμβρίου)
πανηγύρι στα Κιόνια, που τα τελευταία χρόνια έχει καταντήσει κι’ αυτό... “για τα πανηγύρια”.

Παλαιότερα, όπως φαίνεται και στη φωτογραφία στην επόμενη σελίδα που μου έστειλε ο φίλος μου
Σπ. Σκούρας, το πανηγύρι γινόταν στην “Πανηγυριότρα” όπου στήνονταν με τάξη τα μικρά παρατήγμα-
τα για τα εμπορεύματα και οι μεγάλες πασόγκες για τη νυχτερινή διασκέδαση με τις ζυγίες τα λαϊκά όργανα
και τις τραγουδίστριες, τις “περιμαντόνες” όπως τις έλεγε η γιαγιά, ενώ πιο πέρα στις καλαμιές, τα ζώα
με την χορβάδα στο σανάρι, σημάδι ότι είναι για πούλημα, περίμεναν το νέο αφεντικό τους.

Ο φίλος μου ποιητής **Νίκος Κανάκης** μας δίνει μια εικόνα του πανηγυριού όπως την είδε με την ποι-
ητική του ματιά, όταν κάποτε τον ξενάγησα στη Στυμφαλία.

Το πανηγύρι στα Κιόνια

Εδώ γινόταν το τρανό παζάρι,
 στα μέσα του Σεπτέμβρη, κάθε χρόνο.
 Απ' τα χαράματα ένας αχός στον κάμπο,
 στις ξύλινες παράγκες και στο χάνι.
 Πρώτοι ξιπνούσαν οι τσαμπάσηδες
 και βγάζαν τ' αλόγά τους στο σεργιάνι.
 Μουλάρια και πουλάρια στολισμένα
 χλιμίντριζαν στις καλαμιές δεμένα.
 Κι ένα ποτάμι ανθρωπομίανι,
 χωριάτες και πρωτενοσιάνοι,
 ψιλιγατζήδες, γυρολόγοι,

διαλαλητάδες, μικροεμπόροι,
 γύφτοι με ντέρια και μ' αρκούδες
 και γύφτισσες σαν πεταλούδες,
 όλη τη μέρα μες στους ύπαιθους
 στα μαγειριά και στο ποτήρι.
 Κι όταν ερχότανε η νύχτα
 λαούτα, ντέρια και κλαρίνα
 σβήναν τον έρωτα την πείνα.
 Τίποτε πια δεν έμεινε κει πέρα,
 αγκάθια μόνο και σφεντάμια,
 οι καλαμιές και τα πλατάμια.

Σήμερα το πανηγύρι όπως γίνεται έχει χάσει τη σημασία που είχε άλλοτε για τον ορεινό πληθυσμό αλλά και τη γραφικότητά του και τη φυσιογνωμία του.

Και δεν φταίει μόνο το ότι έχει εκλείψει η αγοραπωλησία των ζώων, κάτι που ήταν άλλοτε αναστόφρευτο. Δυστυχώς το πανηγύρι έχει εκφυλιστεί σε ένα συνοθύλευμα αλλοδαπής αθλιότητας και εγχώριας ακαταστασίας και τσαπατσουλιάς που εκτείνεται κατά μήκος της μοναδικής οδικής αρτηρίας Κιάτου - Στυμφαλίας - Φενεού η οποία τις ημέρες εκείνες γίνεται εντελώς αδιάβατη. Αλλά ας μην ειπώ περισσότερα, αφού το θέμα για τα πανηγύρια Στυμφαλίας και Φενεού εξαντλείται από τον Δημήτρη Λύρα. (βλέπε σ. 139)

Ο «Καποδίστριας» της Στυμφαλίας

Το Κάισαρι και το Κλημέντι, «τα Κλημεντοκαίσαρα» όπως έλεγε ο Κολοκοτρώνης που περνούσε συχνά από εκεί, είναι δύο συνεχόμενα χωριά που σύμφωνα με το σχέδιο «Καποδίστριας» έπρεπε κατά την απλή λογική να ενταχθούν στον ίδιο δήμο, καθώς και το διπλανό χωριό η Βελίνα.

Και όμως, επειδή όπως φαίνεται ο κοινός νους είναι «είδος εν ανεπαροκεία», το μεν Κάισαρι το πήγαν

στο δήμο Στιμφαλίας που απέχει μόλις τρία τέσσερα χιλιόμετρα ενώ το “κολλητό” του Κλημέντι και τη Βελίνα τὰ ἐντάξαν στο δήμο Σικυώνος, εικοσιπέντε χιλιόμετρα μακριά. Τώρα αν σκεφθείτε ότι και η απόφαση αυτή είναι “για τὰ πάνηγυρα” δε θα σας αδικήσει κανείς.

Η έδρα του Δήμου

Ως έδρα του νεοσύστατου δήμου Στιμφαλίας θα περίμενε κανείς να οριστεί αντί για τὸ Καλιάνι η Στιμφαλία και τούτο ήταν εύλογο και λογικό να συμβεί γιατί πέρα από το ότι θα προέκλυπε ονομαστική ταύτιση του δήμου και της έδρας, η Στιμφαλία με τους ρυθμούς ανάπτυξης που παρουσιάζει και με τα σημερινά δεδομένα συγκεντρώνει πλήθος προϋποθέσεων και δυνατοτήτων για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της έδρας του νέου δήμου.

Και πρώτα πρώτα έπρεπε να προκριθεί για λόγους ιστορικούς αφού συμβαίνει το σημερινό χωριό Στιμφαλία να είναι στο κέντρο της περιοχής και να βρίσκεται στον ίδιο χώρο όπου οι αρχαίοι πρόγονοί μας, που κάτι ήξεραν και αυτοί, είχαν χτίσει την αρχαία πόλη. Και ακόμη γιατί η λίμνη που είναι δίπλα, οι πλούσιες πηγές, οι αρχαιότητες, το εμπορικό πανηγύρι που γίνεται εκεί κάθε χρόνο, και γενικά το προικισμένο με φυσικό κάλλος τοπίο είναι στοιχεία ιδιαιτερότητας που παρέχουν αξιόλογη υποδομή και θα συντελούσαν σημαντικά στην οικονομική, τουριστική και πολιτισμική ανάπτυξη του νεοσύστατου δήμου. Σε όλους αυτούς τους λόγους να προστεθεί και ένας ακόμη. Οτι η κοινότητα Στιμφαλίας διαθέτει ιδιόκτητο οικόπεδο με πρόσωση στον κεντρικό δρόμο όπου θα μπορούσε να χτιστεί ένα ευπρόσωπο Δημοσιακό μέγαρο ανάξιο της ιστορίας του τόπου.

Να έρθει επί τόπου

Ζήτηση για το που θα πάει η έδρα του δήμου είχε εγερθεί όπως μάθαμε και στο Φενεό. Άλλοι την ήθελαν στη Γκούρα για λόγους ιστορικούς γιατί ήταν ανέκαθεν η πρωτεύουσα και εκεί βρίσκονται οι δημόσιες υπηρεσίες, οι τράπεζες και τα σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης, και άλλοι υποστήριζαν ότι πρέπει να πάει σε άλλο χωριό κάπως πιο κεντρικό.

Οπότε στη “διένεξη” παρονέβη κάποιος υποψήφιος σύμβουλος, υπέρμαχος της δεύτερης εκδοχής και έκανε προς του άλλους την εξής... ομηκελευθή πρόταση: “Δεχόσαστε να πάμε να παρακαλέσουμε αυτόν τον κύριο Καποδίστρια να έρθει εδώ επί τόπου για να ιδεί μόνος του και να μας πει που πρέπει να πάει η έδρα του Δήμου;” Να πάμε να τον φέρουμε, συμφώνησε κάποιος υπερθεματίζοντας, ενώ οι άλλοι έσκασαν στα γέλια. Και η πρόταση του φιλόδοξου να προσφέρει ως σύμβουλος στα κοινά του Φενεού κυκλοφορεί ανά την Κορινθία ως το ανέκδοτο της χρονιάς.

Η “επιείκεια”

Και επειδή ο λόγος για τον “Καποδίστρια” να σας διηγηθώ και κάτι παρόμοιο που είχε συμβεί στον ίδιο το μακαρίτη - τον κυβερνήτη, όχι το σχέδιο- όταν διόρισε τους πρώτους δικαστές στο νεοσύστατο χωριό. Τους κάλεσε λοιπόν όλους στο Ναύπλιο για να τους δώσει οδηγίες περί του πως πρέπει περίπου να ασκούν τα καθήκοντα του δικαστή και αφού τους εφοδίασε και με ένα βιβλίο που περιείχε στοιχεία δικαίου, το “Πρόχειρον” του περιφημου νομομαθούς Αρμενόπουλου, τους είπε: “Πηγαίνετε τώρα στις θέσεις σας και να δικάζετε πάντοτε έχοντας ως βάση τον Αρμενόπουλο και την επιείκεια”. Τότε ένας απ’ αυτούς λέει στον Καποδίστρια”. Τον Αρμενόπουλο μας τον έδωσαν πριν από λίγο αλλά την επιείκεια δε μας τη μοίρασαν ακόμα”. “Εσύ προσωπικώς δεν θα τη λάβεις” του είπε ο κυβερνήτης και όπως ήταν φυσικό τον “έπαψε” αμέσως ως ακατάλληλο. Και για να επιστρέψουμε “στα καθ’ ημάς” δεν γνωρίζουμε αν οι Φενεάτες ψηφοφόροι “έπαψαν” και αυτοί με την εκλογική διαδικασία που ακολούθησε τον δικό τους υποψήφιο σύμβουλο ή αν η επιείκειά τους τον “έσωσε”, ώστε να μπορέσει κι αυτός με τη σειρά του να “σώσει” το δήμο.

Η επόμενη μέρα

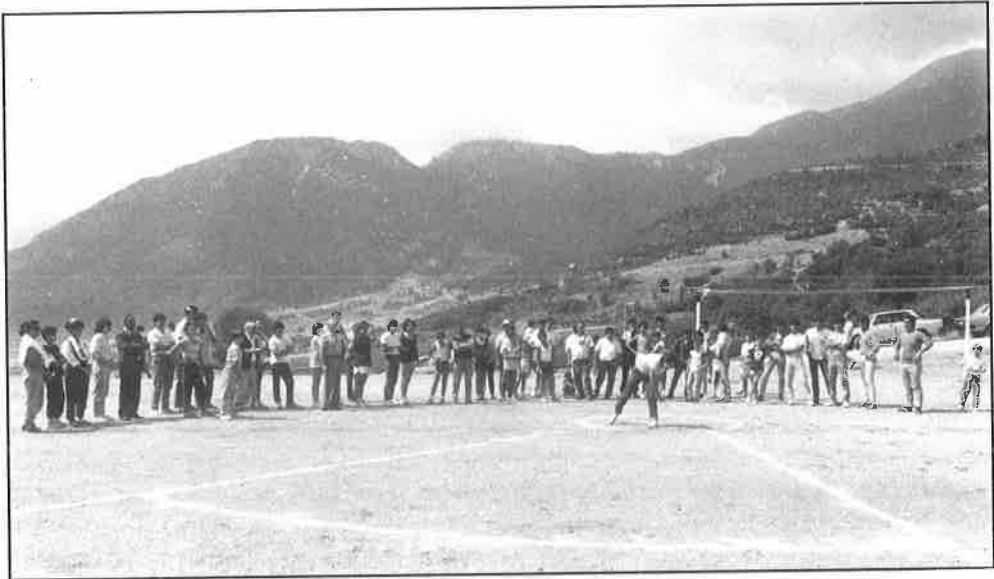
Η επόμενη μέρα των δημοτικών εκλογών η Δευτέρα 18 Οκτωβρίου 1998 είναι μια ημέρα καθοριστικής σημασίας για το μέλλον των χωριών μας που έχουν ενταχθεί σύμφωνα με το σχέδιο “Καποδιστριας” στους δύο νεοσύστατους δήμους Στυμφαλίας και Φενεού.

Το ενζήλιοστο είναι ότι και στους δύο δήμους υπήρξαν αρκετοί άξιοι και ικανοί συμπολίτες μας που θέλησαν να ασχοληθούν με τα κοινά και να υπηρετήσουν τα συμφέροντα του ορεινού και ξεχασμένου πίσω από τα βουνά τόπου μας και ήδη οι ψηφοφόροι εξέφρασαν τις προτιμήσεις τους.

Τώρα πως θα ήθελε ο κάτοικος αυτού του τόπου να ξημερώσει η επόμενη μέρα;

Πρώτα πρώτα χωρίς **χαμένους**. Αυτονόητο είναι ότι δεν μπορούν να εκλεγούν όλοι. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι αυτοί που δεν εξελέγησαν δεν χρειάζονται. Δεν περισσεύει κανένας σ’ αυτά τα χωριά. Γι’ αυτό και δεν πρέπει να αφήσουν την πίκρα τους να κατευθύνει τις πράξεις τους. Η επόμενη μέρα πρέπει να βρει ενωμένες όλες τις δυνάμεις των δήμων μας, και οι νέοι άρχοντες προτίστω να σεβαστούν τις ιδιαιτερότητες του κάθε χωριού. Γιατί έτσι μόνο θα επιτύχει ο νέος θεσμός για το καλό όλων των χωριών μας, για το καλό όλων μας. Και σ’ αυτή την προσπάθεια ας είμαστε όλοι συμπαραστάτες.

Αθλητικά και άλλα στην Αρχαία Φενεό

Τριήμερο αθλητικών και άλλων εκδηλώσεων (από 21-23 Αυγούστου) οργάνωσε και φέτος και πραγματοποιήσε στη γενέτειρα ο πάντα δραστήριος “Κοινωνικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Αρχαίας Φενεού.

Το πρόγραμμα υπό τον γενικό τίτλο “ΕΡΜΑΙΑ” που θυμίζουν αρχαία δρώμενα προς τιμήν του Ερμού στον ίδιο χώρο και που τείνουν να γίνουν θεσμός στην Αρχαία Φενεό, περιλάμβανε τις ακόλουθες εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν με μεγάλη επιτυχία.

Την πρώτη ημέρα έγινε ποδοσφαιρική συνάντηση τοπικών ομάδων στο γήπεδο “Ερμής” και την επόμενη στον ίδιο χώρο, από όπου και η φωτογραφία, αγώνες στίβου και αγώνας “Ανωμάλου δρόμου” τριών χιλιομέτρων που ήταν και το αθλητικό γεγονός της ημέρας. Το βράδυ ακολούθησε παραδοσιακό γλέντι στην πλατεία του χωριού κάτω από τον πελώριο πλάτανο που κράτησε με ανεξάντλητο ζέφι μέχρι τα ξημερώματα.

Την τρίτη ημέρα μετά τον εκκλησιασμό έγινε στην πλατεία βράβευση των πρωτευσάντων μαθητών και

το βράδυ δόθηκε παράσταση Καραγκιόζη. Και όλα αυτά χάρις στις άοκνες προσπάθειες του ορέκτη προέδρου του Συλλόγου **Γιάννη Κολομόδη** και των ακαταπόνητων μελών του Διοικητικού του Συμβουλίου, που τα οργάνωσαν όλα με γνώση, κέφι και ενθουσιασμό.

Το Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Κορίνθου

Η πρόσοψη του Μουσείου

Κιβωτός μνήμης και παιδείας είναι για την Κορινθία το Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Κορίνθου που συμπλήρωσε φέτος δέκα χρόνια αδιάλειπτης λειτουργίας και προσφοράς.

Δημιούργημα και δώρημα στην πόλη, της αείμνηστης **Αλκμήνης Γαρταγάνη - Πετροπούλου** (1902-1989) της “Κυρίας της Κορίνθου” η οποία, όπως είχε ο διευθυντής του Μουσείου Μπενάκη καθηγητής **Άγγελος Δελιβοριάς**, “αναλώθηκε με τόσο κόπο και τόσο πείσμα, τόση υπομονή και τόση επιμονή, με απέραντη αγάπη και άλλη τόση αντοχή και εγκαρτέρηση για τα οράματά της”.

Και ένα από αυτά της τα οράματα, έργο ζωής, το Μουσείο Κορίνθου, που χτίστηκε με δαπάνες της σε περίοπτη θέση, με βάση τα σχέδια του αρχιτέκτονα ακαδημαϊκού Σόλωνα Κυδωνιάτη και τις μελέτες ειδικών επιστημόνων.

Στις αίθουσές του ο επισκέπτης θα δει: Εργαλεία και σκεύη, τεμνήρια των δραστηριοτήτων και όλων των εκφάνσεων του αγροτικού και ποιμενικού βίου στην προβιομηχανική εποχή. Παραδοσιακές φορεσιές γυναικείες και ανδρικές από όλα τα διαμερίσματα της Ελλάδας ακόμα και από τη

Βόρεια Ήπειρο και τη Μικρά Ασία. Έργα θρησκευτικής λατρείας, αργυροχρυσόχοιτας και ξυλόγλυπτικές και πλήθος άλλων διακοσμητικών και χρηστικών αντικειμένων από ασιατικές και αγροτικές περιοχές της πατρίδας μας. Και όλα αυτά, μαζεμένα από την ίδια κομμάτι-κομμάτι, συνθέτουν μία από τις πολυτιμότερες λαογραφικές συλλογές του τόπου μας.

Στον ημιόροφο του μουσείου, σε μια καλάίσθητα διαμορφωμένη αίθουσα, εκτίθεται η συλλογή του Κορίνθιου (από το Κιάτο) λογοτέχνη αείμνηστου **Αστέρη Κοββατζή**. Περιλαμβάνει βιβλιοθήκες, γραφεία και έπιπλα παλαιάς εποχής διακοσμημένα με περίτεχνες ξυλόγλυπτες παραστάσεις και σπάνια βιβλία, χαρτικά και χάρτες και συλλεκτικές εκδόσεις από τον 17ο μέχρι τον 19ο αιώνα.

Με την ευκαιρία του εορτασμού των δέκα χρόνων της λειτουργίας του Μουσείου εκδόθηκε και κυκλοφόρησε απαιτητικής γραφής και εικονογραφίας, πολυτελής κατάλογος - οδηγός του Μουσείου καθώς και ένα μικρότερο βιβλίο “Μνήμη Αλκμήνης Γαρταγάνη - Πετροπούλου” αναφορά στο κοινωνικό και πολιτιστικό της έργο.

Η προτομή της Αλκμήνης

Από τις αρχές του καλοκαιριού η Αλκμήνη Γαρταγάνη - Πετροπούλου απενίζει το Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο, δημιούργημά της και κόρημα για την πόλη της Κορίνθου, με τα μπρούτζινα μάτια της προτομής της, που έστησε σε μαρμάρινο βάθος στον περίβολο του μουσείου, η αγάπη των δικών της ανθρώπων. Η προτομή, καλλιτέχνημα υψηλών αισθητικών απαιτήσεων και αληθινό ψυχογράφημα όπως τη χαρακτήρισαν οι ειδικοί, είναι έργο του γνωστού στο πανελλήνιο και στο εξωτερικό Στιμμάλιου (από τη Λαϊκά) γλύπτη **Φάνη Σακελλαρίου**.

Τα αποκαλυπτήρια έγιναν την ημέρα του εορτασμού των δέκα χρόνων του Μουσείου από τον Κο-

οίνθιο υφυπουργό Υγείας Πρόνοιας κ. Θεόδωρο Κοτασώνη παρουσία βουλευτών, του Νομάρχη Κορινθίας, των λοιπών τοπικών αρχών και πλήθους κόσμου. Στους λόγους τους οι ομιλητές αναφέρθηκαν στη ζωή της τιμώμενης “Κυρίας της Κορίνθου” όπως την αποκαλούν οι Κορίνθιοι και εξήραν τα έργα ευποιίας που έπραξε και την ανετίμητη προσφορά της στην πόλη. Του τρισαγίου που εφάλει στο χώρο προσέστη ο σεβ. μητροπολίτης Κορίνθου κ. Παντελεήμων, ο οποίος και μίλησε για το έργο της και την προσφορά της.

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

Έκθεση Ζωγραφικής

Βλάσης Τσοτσώνης

σπόζουσα είναι η παρουσία της “Πλατυτέρας των Ουρανών” και πλήθους αγγέλων σε ποικίλες μορφές και τίτλους όπως: Διάλογοι αγγέλων, Άγγελοι και Υάκινθοι, Ο θρήνος των Αγγέλων, Άγγελοι και μηχανές ανθρώπων, Η πτώση των αγγέλων, Δυνάμεις καλού και κακού κ.α.

Να σημειώσουμε ότι ο Δήμος Αθηναίων εξέδωσε πολυτελή κατάλογο μεγάλου σχήματος με τίτλο “Βλάσης Τσοτσώνης, ο ζωγράφος των αγγέλων” στον οποίο περιλαμβάνονται θιαυιάσιες φωτογραφίες των έργων της έκθεσης και κείμενα - σχόλια του Ι. Μ. Χατζηφώτη.

Θέατρο “Βασίλης Γεωργιάδης” στο Ξυλόκαστρο

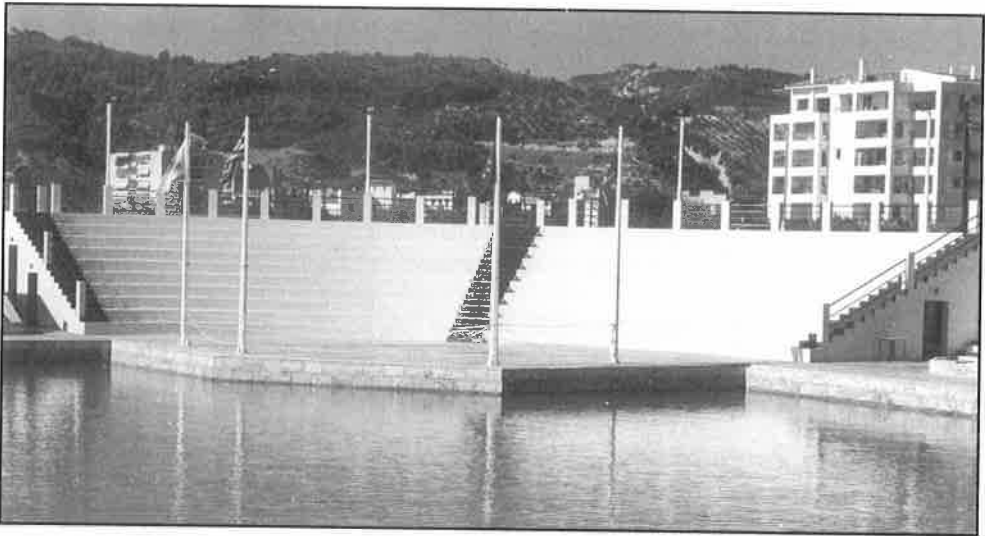
Το Ξυλόκαστρο απέκτησε ένα όμορφο ανοικτό θέατρο -το βλέπετε στη φωτογραφία της επόμενης σελίδας- στο οποίο, με απόφαση του δήμου, δόθηκε το όνομα του εκλεκτού τέχνη του γραφικής πόλης του Κορινθιακού, του σκηνοθέτη Βασίλη Γεωργιάδη.

Μια πολύ σημαντική εικαστική εκδήλωση περιλάμβανε μεταξύ άλλων στο πρόγραμμα του Σεπτεμβρίου - Οκτωβρίου 1998 ο Πολιτισμικός Οργανισμός του Δήμου Αθηναίων.

Πρόκειται για την τιτλοφορηθείσα “Πολιτεία των Αγγέλων” έκθεση ζωγραφικής, αγιογραφίας και ψηφιδωτών του συμπατριώτη μας (από το Βέλο Κορινθίας) Βλάση Τσοτσώνη, ενός “από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της αγιογραφικής τέχνης στην εποχή μας” όπως τον χαρακτηρίζει η κριτική.

Η έκθεση, η οποία και απετέλεσε γεγονός που δεν πέρασε καθόλου απαρατήρητο, αφού την είδε πλήθος επισκεπτών, πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα Δ10 (Γκάζι Δήμου Αθηνών) και κράτησε από 1 έως 24 Οκτωβρίου. Μετά τη λήξη της θα μεταφερθεί, όπως μου είτε ο κορίνθιος Καλλιτέχνης, για δυο εβδομάδες στις Βρυξέλλες.

Στο διάφορο εκθεσιακό χώρο που διατέθηκε στο Γκάζι για την έκθεση, παρουσιάστηκαν περισσότερα από 70 ζωγραφικά, ψηφιδωτά και άλλα εκκλησιαστικά έργα “δια χειρός Βλασίου Τσοτσώνη” μεταξύ των οποίων δε-

Στα εγκαίνια που έγιναν από τον δήμαρχο κ. Δημ. Σκούρα παραβρέθηκαν ο φίλος του Ξυλοκάστρου δήμαρχος Αθηναίων κ. Δημ. Αβραμιόπουλος, οι τοπικές αρχές, πολλοί εκπρόσωποι των γραμμιάτων και του καλλιτεχνικού κόσμου, διακεκριμένοι ηθοποιοί που συνεργάστηκαν με τον τιμώμενο σκηνοθέτη και πλήθος κόσμου.

Ο Βασίλης Γεωργιάδης μύστης της έβδομης τέχνης και απαιτητικός δημιουργός, κατάφερε με τη βοήθεια σπουδαίων ηθοποιών να δώσει στον ελληνικό κινηματογράφο ταινίες που άφησαν εποχή αλλά και ανεπανάληπτες τηλεοπτικές σειρές όπως το “Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται” που αυτόν τον καιρό προβάλλεται σε επανάληψη από την μικρή οθόνη. Μία από τις πρώτες ταινίες του Γεωργιάδη “Η κατάρα της μάνας” έχει γυριστεί στη Στυμφαλία.

“Ήταν μια δικαίωση για τον αγαπημένο μας και τον αγαπημένο των Ξυλοκαστρινών Βασίλη Γεωργιάδη που τόσα πρόσφερε στον ελληνικό κινηματογράφο” μου είπαν η Μάρω Κοντού και η Τασσώ Καββαδία με τις οποίες είχα την ιδιαίτερη χαρά να μιλήσουμε για λίγο για το σκηνοθέτη.

Για το αφιέρωμα στο Φενεό

Ο συνεργάτης του “Αίπυτου” δρ. Αριστείδης Δουλαβέρας Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων στο νομό Κορινθίας διατυπώνει μια πολύ ενδιαφέρουσα πρόταση. Προτείνει λοιπόν να οργανωθεί μια ημερίδα για το Φενεό -Φενεάτης άλλωστε και ο ίδιος- με θέματα τοπικής Ιστορίας, λαογραφίας, μνημείων, περιβάλλοντος κ.λ.λ. είτε στην Αθήνα όπου διαμένουν πολλοί Φενεάτες ή, το και προτιμότερο, στη Γκούρα.

Την ιδέα είχε όπως μου είπε εξ αφορμής του ζωηρού ενδιαφέροντος που έδειξαν οι Φενεάτες για το προηγούμενο τεύχος του περιοδικού που ήταν σχεδόν ολόκληρο αφιερωμένο στο Φενεό. Διατύπωσε μάλιστα και τη γνώμη ότι θα ήταν ενζής έργο να ανατυπωθεί το τμήμα του αφιερώματος συμπληρωμένο και με όσα ακόμα κείμενα αναφέρονται στο Φενεό που έχουν δημοσιευθεί σε παλαιότερα τεύχη του “Αίπυτου” ώστε να αποτελέσουν ένα νέο έκτακτο τεύχος με ενιαίο σύνολο και να μοιρασθεί στους ενδιαφερόμενους και στους μαθητές. Έξοχη είναι η ιδέα του κ. Δουλαβέρα και το περιοδικό από την πλευρά του θα την στηρίξει ανεπιφύλακτα κατά το μέρος που του ανήκει, αφού για την πραγματοποίησή της να εξασφαλισθούν τα απαιτούμενα οικονομικά μέσα. Και επ’ αυτού ο νεοσύστατος Δήμος, οι σύλλογοι και οι οικονομικοί παράγοντες του Φενεού έχουν το λόγο.

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Μητροπολίτου Μεθοδίου Φούγια: *Επίκαιρα Ελληνικά θέματα. Τομές -θέσεις.* Εκδόσεις “Νέα σύννορα” - Α.Α. Λιβάνη. Αθήνα 1997.

Τις θέσεις και τις απόψεις του επί των προβλημάτων της κοινωνίας μας και του σύγχρονου Ελληνισμού γενικότερα εκφράζει με το βιβλίο του αυτό ο συμπολίτης μας συγγραφέας Σεβασμιότατος Μητροπολίτης Πισιδίας και πρώην Αρχιεπίσκοπος θυατείρων και Μεγ. Βρετανίας κ. Μεθόδιος.

Τα θέματα που διαπραγματεύεται ο πολυγραφώτατος Ιεράρχης δεν εκπροσωπούν, όπως αναφέρεται στον πρόλογό του, μόνο τις θεωρητικές αντιλήψεις του αλλά και τις βιωματικές σχέσεις του προς αυτά. Το έργο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία γιατί φανερώνει το ενδιαφέρον ενός Αρχιερέα και κατ' επέκταση της Εκκλησίας, για τα Εθνικά, κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και άλλα συναφή ζητήματα που απασχολούν την σύγχρονη Ελληνική κοινωνία.

Σπυριδώνος Δ. Μουλοπούλου: *The way to medical diagnosis. An introduction to diagnostic thinking. (Ο δρόμος προς την Ιατρική διάγνωση. Μία εισαγωγή στη διαγνωστική σκέψη).* Εξεδόθη στην Αγγλία. (The Book Guild Ltd) 1997.

Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό επιστημονικό έργο γραμμένο στα Αγγλικά από τον επιφανή συμπολίτη μας καθηγητή. Έχον κατά νουν το Πλατωνικό “*Όνομα άρα διδασκαλικόν τι έστιν όργανον και διακριτικόν της ουσίας*” (Κρατύλος 388b) ο συγγραφέας στις 555 σελίδες του συγγράμματος του περιγράφει και βέβαια διδάσκει τον τρόπο κατά τον οποίο οι ιατροί προχωρούν από τα συμπτώματα, από την εξέταση και από τις εργαστηριακές εξετάσεις προς τη διάγνωση.

Κωνσταντίνου Καρνασιώτη: *Αισχύλου, Προμηθέας Δεσμώτης. Μία εικαστική πρόταση.* Εκδόσεις Πυρφόρος. Αθήνα 1997.

“Αυτό που προέχει δεν είναι να μεταφερθούμε στην αχχαιότητα για να γνωρίσουμε το κείμενο του Αισχύλου, αλλά να μεταφέρουμε το κείμενο του Αισχύλου στην εποχή μας, για να γνωρίσουμε τον εαυτό μας και τη μοίρα μας” σημειώνει από τη “σκοπιά” του ο μεταφραστής του έργου καθηγητής Παν. Μουλλάς. Όμως το έργο δεν είναι μόνο αυτό. Είναι, όπως υποδηλώνεται στον υπότιτλο, μία εικαστική πρόταση πάνω σε ένα κορυφαίο μνημείο λόγου και θεατρικής Τέχνης. Πρόταση που αφηγηρία της είναι η σπουδή μιας κινηματογραφικής ταινίας του σκηνοθέτη Καρνασιώτη που ενώ η ταινία δεν έγινε, ο αναγνώστης - θεατής την παρακολουθεί μέσα από εξήντα φωτογραφικούς πίνακες που ερμηνεύουν τον αντίστοιχο τραγικό λόγο και ερμηνεύονται από αυτόν ή όπως σημειώνεται από τον σκηνοθέτη πίνακες που “αποδίδουν τη Φύση ως φέρον στοιχείο αυτού του θείου δράματος”.

Στο μεγάλο σχήματος και υψηλών αισθητικών απαιτήσεων βιβλίο - κόσμημα, η τραγωδία μεταφέρεται σε εικόνα με τους “μοναδικούς φωτογραφικούς πίνακες που προσπαθούν να συλλάβουν με ακρίβεια το εσωτερικό πάθος του λόγου” όπως επισημαίνει στην ανάλυσή του ο Κώστας Πάφλας. Να σημειώσουμε ακόμη ότι παρατίθεται και η σπουδαία έκδοση του έργου στη Λειψία του 1840 (φωτογραφική αναπαραγωγή) καθώς και η αγγλική μετάφραση της Anna Swanwick.

Παναγιώτη Δορμπαράκη: *Ορατίου Ωδές. Ποιητική μετάφραση και σχόλια.* Δεύτερη έκδοση. Αθήνα 1998.

Με εκτενή εισαγωγή, γλαφυρή μετάφραση των ωδών και επίμετρο με κατατοπιστικά σχόλια και επεξηγήσεις παρουσιάζει στα ελληνικά τον Λατίνο ποιητή ο πολυγλωσσότατος Κορίνθιος λόγιος, επίτιμος Γενικός Επιθ/τής Μ.Ε. φιλόλογος Π. Δορμπαράκης.

“Η εργασία αυτή” σημειώνει στην εισαγωγή του ο αγαπητός φίλος και συνάδελφος, “μικρή συνεισφορά στη γνωριμία και την αφομοίωση των κλασικών, δεν προορίζεται αποκλειστικά για τους λίγους μύστες της λατινικής φιλολογίας, αλλά για κύκλο πλατύτερο κάπως, για τους πολλούς. Έξω από στεγνούς τύπους και ξερούς όρους, χωρίς τη σοφία των παρενθέσεων, υποσημειώσεων και παραπομπών, θέλει να χωρίσει, σ’ αυτούς που θα την αξιώσουν με την προσοχή τους λίγες στιγμές χαράς”. Και πράγματι μας τις χαρίζει.

Αριστεΐδη Βουγιούκα: *Ο τοίχος με τα graffiti, Ποίηση,* Αθήνα 1996

“Ισείς ούλου γράφτι γράφτι... Μα τι γράφτι;” απορεί και αναρωτιέται η αναλόγητη Αφροδίτη από τη Σάμιο. Και ο συμπατριώτης της ποιητής με την 13η κατά σειράν συλλογή του αναλαμπάνει να εξηγήσει, σε “αναλόγητους” και μη, τα σημαίνοντα και τα σημαίνόμενα των graffiti “στα λογοδρόμια και τις αγορεύσεις των τοίχων”. “*Διαβάζοντας τα graffiti/ από τα πάνω προς τα κάτω / σου βγαίνουν όπως ένα FAX / που σε διασκεδάξει / έτσι που ανεβαίνει λίγο λίγο / και βγάζει γλώσσα / ή σε ξαφνιάζει / και σε τρομοκρατεί / αν το υπονοούμενο είναι / πιο βαθύ ή πο πέρα από τη γλώσσα.*”

Πηγή της φαντασίας του κυρίως τα graffiti των τοίχων που “βγάζουν γλώσσα” τα οποία και σχολιάζονται ή αναλύονται με ένα ιδιότυπο ποιητικό τρόπο αλληγορίας που ξαφνιάζει και συναρπάζει. Κατά βάθος τα graffiti είναι το άλλοθι για το δράμα των ιδεών και της μεταφυσικής αγωνίας που κορυφώνονται σε ένα “ΤΕΤΕΛΕΣΤΑΙ”. *Τέλος δηλαδή / και να σκεφτεί κανείς / ότι δεν έχει / (ούτε μπορούσε να έχει) / τι ποτέ τελεσθεί / Ένας τοίχος από γρανίτη / κι ένα μη - ον από γραφίτη / κολημένα στον τοίχο / εκεί που οι σπημένοι της νιότης / και της καταστολής - / δηλονότι ελόγουσσι, / φάντης της τράπουλας / των graffiti / άφαντος και άφατος εντέλει / εσαι.*

Στρατή Φιλιππότη: *Ημερολόγιο του Αρχιπελάγους 1999 - Χρόνος Α.* Εκδόσεις Εριννή. Αθήνα 1998.

Η επέκταση και αναβάπτιση του καθιερωμένου “Κυκλαδικού ημερολογίου” του σε “Ημερολόγιο του Αρχιπελάγους” είναι ένα ακόμη επίτευγμα του Στρατή Φιλιππότη στα τόσα σημαντικά που μας έχει συνηθίσει. Ο λόγος; Να καλυφθεί εκτός από τις Κυκλάδες και ο ευρύτερος νησιωτικός χώρος του Ανατολικού Αιγαίου από τα Δωδεκάνησα ίσα με την Ίμβρο και την Τένεδο.

“Σκόπος της έκδοσης”, γράφει στο σημειώμά του ο ίδιος, “δεν είναι η τουριστική προβολή των νησιών μας, αλλά η ανακάλυψη της Ιστορίας της λαογραφίας και της παράδοσής τους που είναι ίσως άγνωστες σε πολλούς επισκέπτες”.

Και όλα αυτά πράγματι τα ανακαλύπτεις διαβάζοντας τα γλαφυρά κείμενα των συγγραφέων που αποθολογούνται στο ημερολόγιο και κατατάσσονται με αντιστοιχία στα νησιά του Αρχιπελάγους και με ευαισθησία που στο Στρατή πάντοτε περισεύει.

⊗ Άλλα βιβλία στο προσεχές τεύχος.

Είπαν – Έγραψαν

για τον “Αίπυτο”

Της Στυμφαλίας και του Φενεού

Να 'να καλά τα κουράγια και το μεράκι του ρέκτη και ακάματου Σπύρου Κ. Μιχόπουλου, εκδότη - διευθυντή του πολύ καλού περιοδικού της Στυμφαλίας και του Φενεού “Αίπυτος”, διπλό τεύχος του οποίου (αφ. 16-17, σελ. 96) μόλις κυκλοφόρησε.

Η τριμηνιαία έκδοση (έτος ιδρύσεως 1993, ονομάστηκε “Αίπυτος” από την αναφορά στην Ιλιάδα “Αιπύτιον παρά τίμβιον”, που έγινε θρύλος και μένει ζωντανός ως τις μέρες μας. Και όπως σημειώνει ο εκδότης, “αιώνες τώρα ψάχνουν να βρουν τον κρυμμένο θησαυρό του, ζάπουν στις πλαγιές της Ζήριας όπου είναι θαμμένος, κι αφού μέχρι τώρα δεν βρέθηκε, τον ζάπουμε περιοδικό και ψάχνουμε για τον άλλο θησαυρό- της ιστορίας, του πολιτισμού και της ζωής του τόπου μας”.

Και γι' αυτόν τον τόπο γράφουν οι άξιοι συνεργάτες του και ο ίδιος, με ειδικό και επιμελημένο αφιέρωμα στο Φενεό σ' αυτό τεύχος. Με φωτογραφικές μαρτυρίες και περιγραφικές αφηγήσεις, μύθους και μυστικές ιεροτελεστίες, ιστορία και σάτιρα, παράδοση και αρχιτεκτονική. Αζόκια, κείμενα για τη “Χάρτα της Ελλάδος” του Ρήγα, τον “Υμνο εις την Ελευθερία”, την Γκούρα, σκέψεις και σχόλια, φενεατική βιβλιογραφία. Στο ίδιο τεύχος, και συνεργασίες τριών ανθρώπων της “Ε”, τον Π. Μανταίου, Γ. Σταματόπουλου και Ηλ. Προβόπουλου.

Αξιοσημείωτο είναι ότι, στους μαθητές των Γυμνασίων και Λυκείων Στυμφαλίας - Φενεού ο “Αίπυτος” αποστέλλεται δωρεάν.

Ηρακλής Ανδύρας στην “Ελευθεροτυπία” (9-8-98)

Αναζητώντας τον θησαυρό του... Αιπύτου!

Τα έξι κεράκια θα σβήσει φέτος ο “Αίπυτος”, ένα υπέροχο περιοδικό για τη Στυμφαλία και τον Φενεό. Οι δύο περιοχές ανήκουν στην ορεινή Κορινθία και περιβάλλονται από τις περήφανες κορυφές της Ζήριας αλλά και του Χελμού (για τον Φενεό).

Η Στυμφαλία λίμνη είναι πασίγνωστη και από τη μυθολογία με τον Ηρακλή να σκοτώνει τις τρομερές δεινιές. Στην περιοχή της ανήκουν τα χωριά Ασπρόκαμπος, Ψάρι, Κεφαλάρι, Καλιάνι, Κυλλήνη, Στυμφαλία, Δροσοπηγή, Καστανιά, Λάυκα και ο οικισμός Καυτέρη.

Στο λεκανοπέδιο του Φενεού ανήκουν τα χωριά Μάτι, Μωσιά, Μεσινό, Αρχαία Φενεός, Πανόραμα, Γκούρα, Στενό, Φενεός και Ταρσός.

Φενεός και Στυμφαλία είναι δύο από τις ωραιότερες γωνιές της πατρίδας μας. Τα βουνά είναι κατάντη από έλατα, οι κάμποι είναι εύφοροι και παραγωγικοί, τα χωριά παλαιώνουν όμορφα και γραφικά, ενώ οι άνθρωποι ακόμη δεν έχουν αλλοτριωθεί από την ισοπέδωση των αρχών, των συνηθειών και τη λαίλαπα της -εμπορικής- εποχής μας.

Είναι παρήγορο - και σωτήριο μαζί- που δεν έχουν ανακαλύψει τις δύο περιοχές οι “ορδές των τουριστών”, ντόπιων και ξένων.

Ταυτόχρονα όμως αυτή η απομόνωση αποτελεί και σοβαρότατο ανασταλτικό παράγοντα για την ανάπτυξη της περιοχής, που εγκαταλείπεται -δυστυχώς- με ταχείς ρυθμούς από τους νέους της.

Στον Φενεό και τη Στυμφαλία λοιπόν είναι αφιερωμένο το περιοδικό “Αίπυτος”, που εκδίδει ο Σπύρος Μιχόπουλος, τέως Επόπτης δημοτικής εκπαίδευσης.

Ο Σπύρος Μιχόπουλος καταθέτει την ψυχή του στον “Αίπυτο”, που περιλαμβάνει ιστορικά, λογογραφικά και πολιτιστικά στοιχεία του τόπου. Είναι μια εξαιρετική πνευματική εργασία, που προσφέρει συγγνώμη σ' όσους μένουν αλλά κυρίως σ' όσους κατάγονται από τη Στυμφαλία και τον Φενεό.

Στο τελευταίο τεύχος, που είναι αφιερωμένο στον Φενεό, ξεχωρίζουν οι φωτογραφικές μαρτυρίες του Σπύρου Μιχόπουλου, οι μυστικές ιεροτελεστίες στην Αρχαία Φενεό, του Κώστα Πανόπουλου, το Ασκληπιείο Φενεοῦ του Σπύρου Σταυρόπουλου, η Επισκοπή Ταρσοῦ του Μιχαήλ Κορδῶση, οι Φενατικοί αγῶνες του Βασίλη Σαυλῆ, το γυμνάσιο Γκούρας του Ἀγγέλου Μπουβῆ, η παραδοσιακὴ λειτουργία τῆς βρύσης στὴν Γκούρα του Ἀριστείδη Δουλαβέρα ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα ἄρθρα.

Ἀξίζει λοιπὸν τὸν κόπο μὴ ἐκδρομῆ στὴ Στιμφαλία καὶ τὸν Φενεό. Στὶς πλαγιές τῆς Ζήριας ἐξἄλλου παραμένουν θαμμένοι οἱ θησαυροὶ τοῦ βασιλιά Αἴπυτου μὴ τὰ ἄλογά του καὶ τὰ ἀειθρήτα χροιά του.

Ὁ «Αἴπυτος» ὅμως τῆς ἀναζήτησης, τὸ ὑπέροχο αὐτὸ περιοδικὸ τοῦ Σπύρου Μιχόπουλου, ἀξίζει τὸν καλύτερο λόγο τῶν ξενητεμένων ἀνθρώπων τῆς Στιμφαλίας καὶ τοῦ Φενεοῦ.

Χάρις Εὐδης στὸ «SPORTIME» (22-8-98)

«Αἴπυτος»

Γνωρίζαμε τὸν Γαλλοελβετὸ περιηγητὴ φωτογράφο *Φρεντ Μπουασονά* καὶ τὸν συνοδοιπόρο φίλο τοῦ ἀφηγητῆ *Ντανιέλ Μπο - Μποβύ* ἀπὸ τὰ πολλὰ ταξίδια τους στὴν Ἑλλάδα τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ φωτογραφικὴ δουλειά τοῦ Μπουασονά στὸ Ἅγιον Ὄρος.

Τὸ περιοδικὸ «Αἴπυτος» μὴ τὸ τελευταίό του τεύχος φέρνει στὴ δημοσιότητα φωτογραφικὲς μαρτυρίες καὶ περιγραφικὲς ἀφηγήσεις τῶν δύο γιὰ τὴ Στιμφαλία καὶ τὸν Φενεό. Μία ἐξαιρετικὴ δουλειά, «χορνή μαρτυρίας - σήμερα - γιὰ τὶς ἀρχαιότητες καὶ τὰ μνημεία ποὺ χάθηκαν, γιὰ τὰ τοπία ποὺ καταστράφηκαν καὶ τὴν παραδοσιακὴ ζωὴ τῆς ἐλληνικῆς υπαίθρου ποὺ δὲν ὑπάρχει πια», ὅπως σημειώνει καὶ ὁ Σπύρος Μιχόπουλος στὴν προλογικὴ του ἀναφορά.

Ἡ ὑπόλοιπη ὄλη τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ἐξ ολοκλήρου σχεδὸν ἀφιερωμένη στὴν ευρύτερη περιοχὴ τῆς ορεινῆς Κορινθίας καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς.

Σταμάτης Μαυροειδῆς στὴν «Αὐγή» (13-9-98)

Ἀναφορὲς στὸ τεύχος - ἀφιέρωμα στὸ Φενεό ἔγιναν καὶ ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες «Βῆμα», «Καθημερινή», «Ἔθνος» καὶ ἀπὸ τὴν τοπικὴ «Ἡ Φωνὴ τῆς Κορινθίας».

Ενίσχυσαν τὴν προσπάθεια

Εισφορές

Δεδῆς Ἀριστομένης	5.000	Μπράνης Γεώργιος	10.000
Δεδῆς Βασίλειος	20.000	Μπονάτσος Νικόλαος	5.000
Δουλαβέρας Ἀριστείδης	20.000	Παπαδογεωργάκης Χρήστος	10.000
Δήμιος Ἀνιστάσιος	5.000	Παπαδόπουλος Δημήτρης	10.000
Ζάγκος Βασίλης	10.000	Ρέλλια Ειπέρη	10.000
Κωστοπούλου Νεκταρία	30.000	Σκούρα Βιβή	10.000
Λάμπρου Γεώργιος	10.000	Τζαβέλλας Βασίλειος	5.000
Μαυρογιάννης Διονύσης	25.000	Τσιμπούνης Γιάννης	10.000
Μιχαηλίδης Δημήτρης	15.000		

Ἔστειλαν τὴ συνδρομὴ τους

Ἀλεξοπούλου Αἰκατερίνη, Μαυρογιάννης Παναγιώτης, Μιχαηλίδου Μαρία, Μοῖρας Κων/νος, Παναγιώταρος Ἰωάννης, Πετρόπουλος Γεώργιος, Ωριαόπουλος Κων/νος.

Αίπυτος

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΕΝΕΟΥ

*From the porch of his low, tiled dwelling the veteran looks out on
Zemenon set in a fold of the hills and girl with olives and cypresses*

(Από το κατόφλι του κεραιμυδοσκέπαστου σπιτιού του ο (βετεράνος) γέροντας αγναντεύει το Ζεμένο με τους κατάφυτους από ελιές και κυπαρίσσια λόφους που το περιβάλλουν", λέει η λέξάντα στα αγγλικά. Η φωτογραφία του Fred. Boissonnas είναι του 1903 από την αγγλική έκδοση ενός λευκώματος με τίτλο GREEKS OF TO - DAY (Έλληνες του σήμερα)

Στην Αθήνα τον "Αίπυτο" θα τον βρείτε στα βιβλιοπωλεία: "Της Εστίας" Σόλωνος 60, "Δωδώνη" Ασκληπιού 3, "Παρουσία" Σόλωνος 94, "Σπανός - βιβλιοφιλία" Μαυρομιχάλη 7 και Στρατιή Φιλιπότη" Σόλωνος 69 και Ασκληπιού.

